

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ DERSİ EK NOTU

Prof. Dr. Melike Sayıl

Psi 261 ve 262

İÇİNDEKİLER

YAŞAM BOYU GELİŞİM PSİKOLOJİSİ NEDİR ?	6
Yaşam Boyu Gelişim Anlayışı	8
GELİŞİMİN DALLARI	11
GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	12
1. Enlemesine-Kesitsel Yöntem	14
2. Boylamsal Çalışmalar	14
3. Birleştirilmiş ya da Ardışık Yöntem	15
GELİŞİM PSİKOLOJİSİ TARİHİ	17
Yunan Felsefesinde İlk Gelişimsel Kavramlar	17
Ortaçağ Durgunluğu	18
İnsanlığın Yeniden Uyanması	19
Aydınlanma	20
Bilimsel Çağ	21
Modern Gelişim Kuramının Oluşması	21
Davranışçılığın Kökleri	22
Psikanalizmin Temeli	22
Gesell'in Doğuşancı Yaklaşımı	23
GELİŞİM KURAMLARI	23
Psikanalitik Kuram (Freud'un Psikoseksüel Gelişim Dönemleri)	24
Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı	28
Bilişsel Gelişim Kuramı	30
Piaget'nin Bilişsel Gelişim Dönemleri:	31
DUYUSAL-MOTOR DÖNEM (0-2 yaş)	31
İŞLEMÖNCESİ DÖNEM (2-7 yaş)	33
SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİ (7-11 yaş)	34
FORMEL İŞLEMLER DÖNEMİ (11-)	35
Uyarıcı – Tepki Kuramı	36
Sosyal Öğrenme Kuramı	36

Etolojik Kuram	38
Vygotsky'nin Sosyokültürel Bilişsel Kuramı.....	39
Bilgi İşleme Yaklaşımı	40
Ekolojik Sistemler Kuramı	40
Hümanistik Kuram	41
Gelişim Psikolojisi Kuramlarının Değerlendirilmesi	42
KALITIM - DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM - DOĞUM	43
Gelişim Üzerindeki Genetik Etkiler	46
Doğum Öncesi (Prenatal) Gelişim	48
Teratojenler: Hastalıklar ve İlaçlar	49
Doğum.....	53
Doğum Öncesi, Sırası veya Sonrasındaki Sorunlar	54
Tepkiler	56
Yenidoğanın Refleksleri.....	57
Bazı İlkel Refleksler.....	58
BEBEKLİKTE FİZİKSEL GELİŞİM	58
YENİDOĞANIN DUYUSAL KAPASİTESİ VE BEBEKLERDE ALGI	59
DİL GELİŞİMİ.....	63
Dil Gelişiminde Yeni Görüş	66
Dil Öğrenme Aygıtı (LAD)	69
Dilbilimi Yaklaşımı	70
BEBEKLİKTE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM VE KİŞİLİK GELİŞİMİ	70
Bağlanma	75
Bağlılığın Aşamaları :	77
Bağlanmanın Uzun Süreli Etkileri:	79
Ayrılma - Bireyleşme	80
Kendiliğin Gelişmesi	81
OKULÖNCESİ ÇOCUKLUK DÖNEMİ	82

Fiziksel ve Motor Gelişme	82
Bilişsel Gelişim.....	84
Okulöncesi Eğitim	90
Sosyal Duygusal Gelişim.....	92
Ebeveyn – Çocuk İlişkileri	96
Akranlar.....	98
Oyun	99
Kişilik Gelişimi.....	101
Ahlak Gelişimi.....	102
OKUL YILLARI	103
Fiziksel Gelişim	104
Bilişsel Gelişim.....	105
Piaget ve Psikometrik Yaklaşım	108
Yaratıcılık.....	108
Öğrenme Güçlüğü	110
Bilgi İşleme Yaklaşımı.....	111
Dikkat'in Gelişimi	113
Bellek Gelişimi	114
Çocuklukta Sosyal Duygusal Gelişim(7 – 11 Yaş)	116
Kendilik – Benlik Gelişimi	117
Aile ve Sosyal Çevre	119
Kardeşler:.....	119
Akranlar:	120
Akran Grupları:	121
Moral Gelişim	122
Okul Çağı Sorunları	124
Cinsiyet Roller.....	126
Kendilik (Benlik) Algısında Gelişimsel Model (S. Harter, 1982)	126
<i>Benlik Saygısı/ÖZDEĞER:</i>	128
ERGENLİK DÖNEMİ.....	129

Ergenin Sorunları	131
Fiziksel Gelişim	131
<i>Birincil ve İkincil Cinsiyet Özellikleri.....</i>	133
<i>Endokrine Bağlı Değişmeler</i>	134
Cinsel Davranış ve Tutumlar	136
Bilişsel Gelişim.....	137
Ergenlikte Sosyal – Duygusal Gelişim: Kimlik Kazanma.....	144
Ergen ve Ailesi	145
Ergenlikte Sosyal-Biliş.....	146
YETİŞKİNLİK.....	147
Yetişkin Gelişimini Anlamada Yaşam Olayları	151
Fiziksel Gelişim:	151
Bilişsel Değişmeler:	154
Sosyal-Duygusal Gelişim:	155
YAŞLILIK	158
Fiziksel Değişmeler:	159
Zihinsel Güçlükler:.....	160
Yaşlanmayı Açıklayan Biyolojik Kuramlar	163
Yaşlılıkta Sosyal Duygusal Gelişim	166

YAŞAM BOYU GELİŞİM PSİKOLOJİSİ NEDİR ?

Yeryüzünde tek tek her bir insan kadar büyüleyici başka yaratık yoktur. Sizin düşünceleriniz, duygularınız ve davranışlarınız başkalarınıninkine benzemez, siz kendinize özgüsünüzdür ve aynı zamanda da sizin yaşınızdaki diğer insanlarla oldukça benzersinizdir. Oysa, toplumda ve okulda hemen hemen aynı şeyleri öğrendiniz. Nasıl oluyor da sizin kuşağınızdaki diğer insanlarla benzerlikler gösterirken farklı da olabiliyorsunuz? Bu sonuca hangi süreçler ve olaylar katkıda bulunuyor.?

Bütün bunlar gelişim psikologlarının sordukları sorulardır. Gelişim psikoloğunun incelediği olay ve süreçlerin bazıları sizin diğerlerine benzerliğinizi, bazıları da farklılığınızı ortaya çıkarmaktadır. Yine gelişim sırasında beliren olay ve süreçlerin bir kısmı gelişimde sürekliliği anlamaya yardımcı olurken, bir kısmı da yalnızca belli bir zaman aralığında ortaya çıkarak, insanlar arasındaki yaşla ilişkili farkların doğasını anlamamıza yarayacaktır.

Bu dersin ana kavramı **GELİŞİM**'dir. Bir tasarım ya da kavram olarak gelişim, 18.yy sonu ve 19.yy başlarında Batı Avrupalı entellektüelleri tanımlayan makineleşme ve teknolojiyle birlikte "sürekli ilerleme" biçiminde bir anlam kazanmaya başladı. Bu gelişim anlayışı Rönesans sonrasındaki laik hümanist görüş içinde bile örtüktü. Buhar makineleri, trenler, coğrafi keşifler, kolonileşme, bilimsel başarılar ve politik evrim kaçınılmaz şekilde türlerin yukarıya doğru ilerlemesi şeklinde görüldü. Çocukların zihinsel gelişimi bile bir ilerleme olarak görüldü. Evrimin ileri doğru özelliği de bu anlayışa hizmet etti. Darwin'in ilk söylemlerinde filogenetik değişimlerin zorunlu olarak ileriye doğru olacağına dair bir ifade yer almamakla birlikte Darwin'in kuramı yorumlanırken gelişme ilerleme olarak ele alındı ve bu anlayış gelişim psikolojisini çok etkiledi. Spencer, Hall, Baldwin ve Piaget gibi düşünürler çocuk gelişiminde evrimsel kuramları kullandılar. Evrim-embriyoloji-çocuk gelişimi arasında benzerlikler bulunmaya çalışıldı. İleriye doğru gelişmenin kaçınılmaz ve tek yönde olduğu yolundaki görüşler gelişimin incelenmesi sırasında bazı sorunlara yol açtı ve bu sorunlar 20.yy'a aktarıldı. Oysa 20. YY'da batılı kurumlar, yaptıkları değişimlerin düzeltici yönde olduğundan 10-20 yıl öncesindeki kadar emin ve gelişmelerden memnun değildiler. 1970'lerde heyecan durdu. Politikada edebiyatta, eğitimde, ekonomik yayınlarda enerji ve çevre tartışmalarında gelişmenin ilerleme olduğu yolundaki ifadeler şüpheyile karşılanmaya

başlandı. Modernizm karşıtı yaklaşımlar egemen olmaya ve gelişim psikolojisini de etkilemeye başladı. Örneğin şu konularda tartışma ve sorular ortaya atıldı:

1. İleriye doğru evrim ile çocuk gelişimi arasında yalnızca çocukla çiçeğin benzemesi şeklinde bir analogiden başka bir şey yoktur. Bu analogi de görgül araştırma verileriyle sınırlıdır.
2. Klasik Darwinci görüşler bile evrim biyologları tarafından yeni kavramlarla eleştirel bir inceleme altına alınmıştır.
3. Bilişsel gelişim öğrencileri, bugün artık Piaget'nin kuramsal basitleştirmeleri ve gözlemleri üzerinde tekrar düşünmektedirler.

Gelişim kavramına yeniden dönecek olursak her gelişim bir değişmeyi de beraberinde içerir; fakat, her değişme mutlaka bir gelişmeye işaret etmez. Psikologlar Gelişme terimini döllenme ile başlayıp yaşam boyu devam eden DEĞİŞME veya HAREKET örüntüsü anlamında kullanırlar. Değişme örüntüsü; bebeklik, çocukluk ve ergenlikte büyümeye; yaşlılık ve ölümden de bozulmaya (decay) karşılıktır. Hareket örüntüsünün anlaşılması biraz daha karmaşıktır; çünkü, olgunlaşma ve deneyimi birlikte içerir.

OLGUNLAŞMA; genetik kodlamanın idare ettiği her bir bireye özgü değişimleri içerir. Büyüdükçe beynimiz, merkezi sinir sistemimiz gelişir ve farklılaşır, anatomimiz değişir, kimyasal ve hormonal bileşimler değişir. Olgunlaşmanın örneklerinden biri beynin derece derece özelleşmesidir. Öyle olur ki her bir hemisfer farklı psikolojik aktiviteleri idare eder hale gelir. Örneğin mekansal (spatial) süreçlerin işlenmesi sağ beyin, dil ise sol beyin tarafından idare edilir.

Gelişimde olgunlaşma kadar (deneyim) ÇEVRE de önemli etkiye sahiptir. Çevre deyince biyolojik ve sosyal çevre birlikte anlaşılmalıdır. Beslenme, tıbbi bakım, ilaçlar ve fiziksel kazalar biyolojik çevreyi, aile, okul, toplum, akranlar ve kitle iletişim araçları ise sosyal çevreyi oluşturur. İnsanın çevreyle olan yaşantıları ve deneyimleri hem mikroskopik hem de makroskobik açıdan incelenebilir ve tanımlanabilir. Örneğin bireyin vitamin alımı ve anne-çocuk etkileşimi, mikroskobik düzeyde iken, genel tıbbi bakım ve ailenin ruh sağlığı dinamikleri makroskobik düzeydedir. Benzer şekilde bir yaşantının tanımlandığı düzey ilgilenen uzmanın kuramsal bakış açısına göre değişir. Örneğin; öğrenme çok dakik ve ayrıntılı terimlerle tanımlanmıştır. Bu nedenle bir öğrenme psikoloğu incelemek için spesifik davranışları seçebilir. Oysa bir sosyal psikolog veya sosyolog ailenin S.E.D'indeki bir

değişmenin, çocuğun fırsat ve aktiviteleri açısından doğurguları gibi belli bir zaman dilimi içindeki daha geniş bir olayı inceleyebilir.

Deneyim olmadan olgunlaşma ortaya çıkmaz. Beş duyu dışında hiçbir uyarılmanın olmadığı ortamda insanoğlu dili kazanamadığı gibi, zeka geriliği de görülmektedir.

Yaşam Boyu Gelişim Anlayışı

Yaşam Boyu Gelişim Psikolojisi'nin tarihi 200 yıl kadar eski olmakla birlikte, 1920-30 yıllarında kendini göstermiş ve ancak 1970'li yıllarda bir alan haline gelmiştir. Yaşam boyu gelişim psikolojisi döllenmeden ölüme kadar olan insan yaşamı süresince gelişimsel süreçlerin değişimini açıklar, tanımlar, yordar ve kontrol etmeye çalışır. Çocuk gelişimi ve yaşlılık bilimi (gerontoloji) gibi bir uzmanlık alanıdır. Bir kuram değil, gelişim olayını incelemede yeni bir yönelimdir. Davranışın gelişiminin çalışılmasında belli kavramları ve yöntemleri vurgular. Bu yönelimde: değişme sürecini içeren herhangi bir davranış gelişimsel olarak incelenmelidir. Davranış, önce ve sonra gelen olaylar zincirine yerleştirildiğinde anlaşılması daha kolaydır.

1) Bu görüş geleneksel biyolojik temelli büyüme eğilimine terstir. Gelişimde büyüme ve olgunlaşma yönelimini esas alanlara göre, gelişme, yetişkinliğin başlangıcında durağanlaşır; sonraki gelişmeler ise gelişme olarak değil, yaşlanma veya bozulma olarak adlandırılır. Yaşam boyu gelişim anlayışı biyolojik faktörlerin rolünü inkar etmez ancak olgunlaşma genel bir gelişim ilkesi olarak kabul edilmediği için gelişme yaşam boyu bir süreç olarak ele alınır. Sonuç olarak hiç bir dönem gelişimsel süreçlerin önemi açısından ayrıcalıklı değildir. Örneğin bebeklik gibi.

2) Bir grup araştırma yalnızca yaşa bağlı gelişimsel değişmelerin değil kuşaklar arasında da gelişimsel farkların olduğunu göstermiştir. Zeka, sosyalleşme ve kişilik gibi konulardaki ikinci bir grup çalışmada, kuşaklar arası durağanlık ve değişme ve ayrıca yaşa bağlı değişmelerin rolüyle ilgili olarak gelişim psikolojisinde evrimsel perspektife olan ihtiyaç vurgulanmıştır. Üretkenlik, anne babalık, büyükanne ve büyükbabalık gibi konular böyledir.

Yaşam boyu gelişim psikolojisinin 2 temel sayıltısı vardır:

1- Gelişim, yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Gelişim başlığı altındaki herhangi bir “davranış değişikliği” döllenmeden ölüme kadar yaşamın herhangi bir döneminde ortaya çıkabilir.

2- Gelişim; evrimsel ilkelerin sonucuna ve yaşa bağlı olarak ortaya çıkar. Gelişime bir çerçeve içinde bakma gereği olmakla birlikte, bu çerçeve yalnızca yaşla sınırlı olmayıp, biyokültürel değişmeyi de vurgular. Yaşla-ilişkili (ontogenetic) demek, biyolojik süreçle ve sosyalleşme süreciyle de ilgili demektir ve insanın gelişimindeki düzenliliği ve farkları açıklamak için kullanılır.

Gelişimi belirleyen faktörler aşağıdaki tabloyla özetlenebilir.

Temel Tayin Ediciler	Gelişim Üzerindeki Diğer Etkiler
Biyolojik	<i>Normatif, yaşa bağlı:</i> Puberty, mezuniyet, menopoz, ilk çocuk, evlilik, büyükannelik, emeklilik
Etkileşim	
Çevresel	
	<i>Normatif, kuşağa bağlı:</i> Savaş, kıtlık, ekonomik durgunluk, salgın hastalıklar, çeşitli modernleşme hareketleri
	<i>Normatif olmayan:</i> Hastalıklar, okul başarısı, ebeveynin boşanması, bir derneğe üyelik
ZAMAN	

Yaşam boyu gelişim anlayışında ilk çalışma Alman felsefeci ve psikolog Tetens tarafından 1777’de yayınlanmıştır. Ancak Tetens’in çalışmaları görgül araştırmalar değil, daha çok davranışın incelenmesinde yaşam-boyu yaklaşımı içeren temel önerilerin ifadesi şeklindedir. Carus (1808) yaşı esas almayan bir yaşam boyu gelişim anlayışı geliştirmiş; cinsiyet ve kültür farklılıkları ile mizaç konusunu gündeme getirmiş olmakla birlikte içe bakış yöntemini kullanmıştır. Quetelet (1842)’in kitabı ise yöntem ve istatistiklerin kullanımı açısından daha kuvvetli ve daha anlaşılabilir bir yayındır. Aslında ergenlerle ilgilenen Hall, 1922’de Yaşlılık üzerine bir kitap yayınlamış, arkadan 1933’te de Jung yaşam dönemlerine dikkat çekmiştir. C.Buhler ise 1933’te yaşamı 5 döneme ayırmıştır:

1. **Çocukluk:** Yaşam hedefleri yok. Kendilik hakkında belirsiz düşünceleri var.
2. **Gençlik:** Kendi gizilgüçlerini ve yaşamın kendisine ait olduğunu kavrar.

3. **Yetişkinlik I:** Spesifik hedeflere yönelme.
4. **Yetişkinlik II:** Geçmişe bakma ve gelecek için planları gözden geçirme.
5. **Yaşlılık:** Hedefe varma üzerindeki konsantrasyon gevşer.

1920-30 yıllarındaki yayınlara rağmen alanın çok sonra gelişmiş olmasının nedenlerinden biri 20.yy. ortalarında çocukluğun çok baskın olarak çalışılması, davranışçı-deneysel yaklaşımın yaygın olması ve alandaki öncülerin de bu yaklaşımı kullanmış olmalarıdır. Buhler, Erikson, Havighurst, Neugarten gibi kişilikle ilgilenen araştırmacılar daha çok subjektif-fenomenolojik yöntemleri kullanmışlardır.

Yaşam boyu gelişim anlayışının 1960 ve 70'lerde daha geniş olarak kullanılmasının ve alanın yaygınlaşmasının temelinde 3 eğilimin bulunduğu saptanmıştır.

1. 1960 ve 70'lerde Amerika ve Avrupa'daki belli başlı üniversitelerde alanın öncülerinin bulunması.
2. II. Dünya savaşıdan önce çocuk gelişimi üzerinde boylamsal çalışmaların başlamış olması ve 60-70'li yıllarda bu çocukların yetişkinlik döneminde olmaları nedeniyle aynı deneklerin gelişimsel özelliklerinin merak uyandırması.
3. Gerontoloji alanının ortaya çıkması.

Yaşam boyu gelişim psikolojisinde ele alınan yaşam dönemleri aşağıdaki şekilde ayrılabilir:

Döllenme

Doğum Öncesi (prenatal) gelişim

Doğum

Yenidoğan (ilk bir ay)

Bebeklik (0-18/24ay)

Okulöncesi çocukluk (2-5/6 yaş)

Çocukluk (okul çağı 6-11 yaş)

Buluğ (10/11-13/14)

Ergenlik (13/14-18/21)

Gençlik (İlk yetişkinlik/20-30'lu yaşlar)

Yetişkinlik (35/45-65)

Yaşlılık (65/70-ölüm)

Ölüm

GELİŞİMİN DALLARI

Gelişimin 4 dalı vardır. Bunlar; fiziksel gelişim, bilişsel gelişim, sosyal-duygusal gelişim ve kişilik gelişimidir. Her bir dalda gelişim süresi farklıdır.

FİZİKSEL GELİŞİM: Büyüklük ve ağırlıkta derece derece olan niceliksel değişimlerdir. Ağırlıkta artma, boy uzunluğunda ve vücut parçalarının oranlarındaki değişimler, baş ve uzuvların büyümesi, beynin, kalbin ve ciğerlerin büyümesi bu sürecin parçalarıdır. Büyüme ölçütlerinin saptanması önemlidir. Çünkü bir insanın ne derece sağlıklı geliştiği bu ölçütlere göre belirlenir. Örneğin; yeni doğmuş bir bebeğin ortalama ağırlığı 6.ayda iki katına ulaşır. Eğer bunda önemli ölçüde sapma olursa bebeğin diyeti ve büyüme anomalisi olup olmadığı araştırılır. Gelişme örüntüleri çocuğun bir dönemden diğerine geçişini de yordar. Örneğin; ilk iki yıl içindeki bazı gelişmeler çocukluğu; ergenliğin başlangıcındaki bazı özellikler de ergenliğin sonunu yordamada yardımcı olur.

BİLİŞSEL GELİŞİM: Yaşla ilişkili olarak zihinsel aktivitelerde ortaya çıkan değişimlerdir. Düşünce, bellek, algı, dikkat ve dil gibi. Bebekliğin ilk iki yılında bebeğin neler yapabileceğinin çok farklı alanlarda dakiklikle bilinmesi şaşırtıcı gelebilir. Çocuklar mekanı nasıl algılar, çocukların dikkatleri nasıldır ve çocuklar dili nasıl öğrenirler gibi sorulara cevap aranır.

SOSYAL VE DUYGUSAL GELİŞİM: Bireyin çevredeki diğer bireylerle etkileşimini sosyal, bu etkileşimin içinde bireyin duygu ve duyuş tepkilerini de duygusal gelişim ele alır. İki yaşlı insanın birbirini avutması, anne ve babanın başarı için çocuklarını zorlamaları, kardeşler arası ilişkiler, öğretmen öğrenciyle ilişkileri bireyin gelişimini nasıl etkilemektedir? Kendilik gelişiminde anneye bağımlılık, bireyin kendini olumlu veya olumsuz değerlendirmesi oldukça önemlidir. Kaygı, kızgınlık ve suçluluk da diğer duygusal gelişim alanlarıdır.

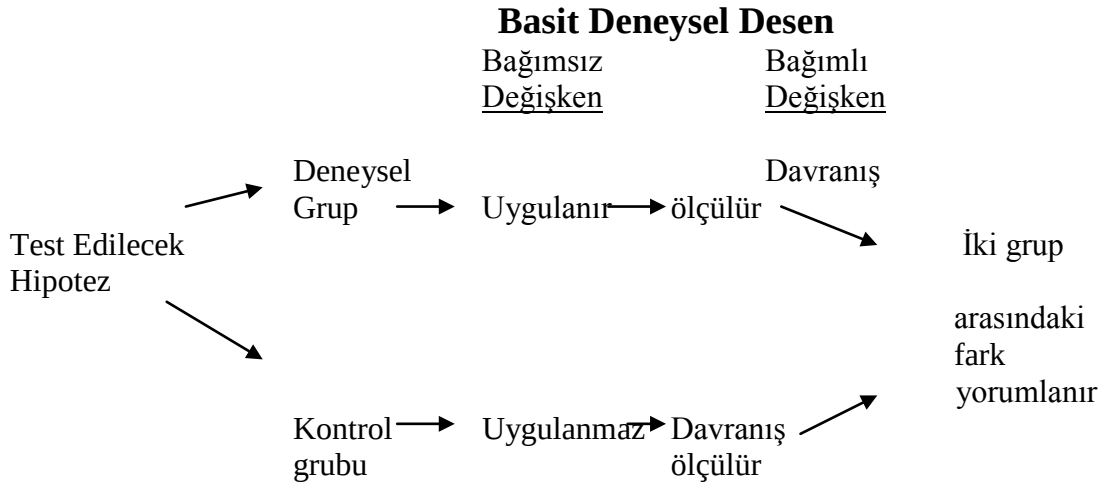
KİŞİLİK GELİŞİMİ: Kendilik algısı, cinsiyet rolünü benimseme ve cinsiyet rollerinin gelişimi ile ahlak gelişimi ele alınan konulardır.

Gelişim dallarının biri diğerini sürekli etkileyebilir ve etkilediği gelişimin yönünü ve miktarını da tayin edebilir.

GELİŞİM PSİKOLOJİSİNDE ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Yaşam boyu gelişim psikolojisi bir yandan gözlem, deney, görüşme gibi diğer psikoloji veya bilim dallarında da kullanılan yöntemleri kullanırken bir yandan da gelişimsel karşılaştırmalar için kendine has yöntemler bulmuştur.

Gözlem; sistematik ve doğal olmak üzere ikiye ayrılır. Gözlem sadece o olay hakkında bilgi verir, ipuçları sağlar. Deney ise belli davranışların nedenlerini saptamada kullanılır.

Deneyler neden-sonuç ilişkisi hakkında çıkarsamalar yapma imkanı tanır.

Korelasyon yönteminde iki değişken arasındaki korelasyonel ilişkiye bakılır. Neden-sonuç ilişkisi çıkarılmaz. Sadece iki değişken arasında olumlu ya da olumsuz yönde bir ilişki olup olmadığı söylenir.

Örnekler:

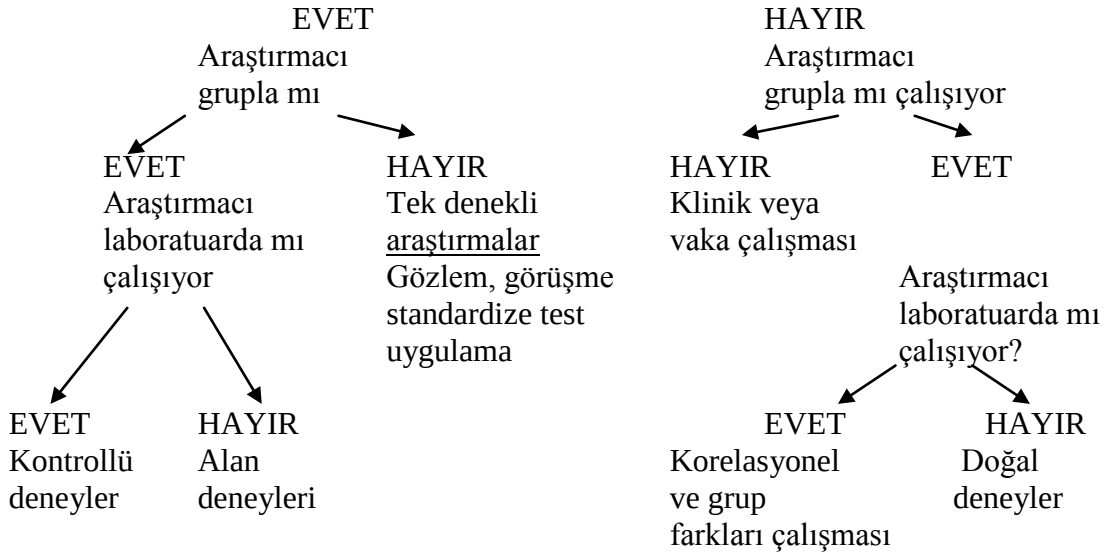
ahlak gelişimi --- boy uzunluğu arasındaki ilişki (0) dır. Yani yoktur.

zeka --- öğrenme arasındaki ilişki (+) yöndedir.

kontrol – özerklik arasındaki ilişki (-) yöndedir.

Görüşme ve standart testlerle ölçme ise gelişim psikolojisinin daha çok uygulama alanında kullanılan yöntemlerdir. Araştırma yöntemlerini değişkenlerin manipülasyonuna bağlı olarak aşağıdaki biçimde özetlemek mümkündür.

Araştırmacı Değişkenleri Manipüle Ediyor mu?

Gelişim Psikolojisi'nde önemli bir değişken ZAMAN ve gelişimsel değişmeyi yaratan çeşitli faktörlerin etkileşimidir. Zaman birkaç anlamda kullanılır:

Kişinin doğduğu andan bulunduğu ana kadar geçen süre KRONOLOJİK YAŞ, belli bir zaman diliminde doğup yaşayan bireyler topluluğu JENERASYON (KUŞAK) ve araştırmanın yapıldığı an ÖLÇME ZAMANI. Bir de kuşaktan farklı olarak aynı yılda doğmuş bir grup bireyi inceleyen çalışmalar vardır ve böyle gruplara “cohort” denmektedir.

Gelişim Psikolojisine özgü yöntemler ise;

1. Enlemesine-kesitsel yöntem
2. Boylamsal yöntem
3. Birleştirilmiş boylamsal ve enlemesine yöntem (Ardışık yöntemler)

Gelişim psikolojisinde ayrıca geriye doğru (retrospektif) desenler de kullanılmaktadır. Örneğin; hamilelik süresince sigara içmenin bebeğin 10 yaşına kadar ki gelişimini etkileyeceği yönünde bir hipotezi test etmek için böyle bir çalışma gerekebilir.

1. Enlemesine-Kesitsel Yöntem: Bu yöntemde bir ölçme zamanında farklı yaş gruplarındaki bireyler seçilir ve karşılaştırılır. Örneğin 1-6 yaş arasındaki çocukların kelime dağarcığını incelemek isteyen bir araştırmacı 6 ay arayla gruplarını saptayıp, çocukların konuşurken kullandıkları sözcükleri sayarak araştırmasını gerçekleştirebilir. Kelime dağarcığının yüzdelerinde yaşa göre ortaya çıkan değişme normatif ve tanımlayıcı bir veri sağlamış olacaktır. Bu yöntemin avantajı çok fazla vakit kaybetmeden farklı yaşlardaki davranışlar hakkında bilgi sahibi olmaktır. Dezavantajı ise hem uzun zaman periyodu içinde davranışın durağanlığını incelemeye hem de sonuçta ortaya çıkan gelişim ve davranışlar üzerinde yaşam deneyimlerinin rolünü anlamaya imkan tanımamasıdır. Farklı yaş grupları arasında var olan sosyal, kültürel, tarihsel ve çevre şartlarına bağlı farklılıkları yani kuşak farklılığını incelemeye imkan tanımaz. Bu yöntemde verinin toplandığı grup ile karşılaştırma yapılan grubun farklı olma olasılığı yüksektir.

Bir enlemesine-kesitsel çalışmada çocukların doğum yılları ve gelişimsel geçmişleri manipüle veya kontrol edilmeden herhangi bir yaş farklılığının evrensel gelişim sürecine bağlı bir farklılık olduğunu veya belirli bir kuşağın yaşadığı farklı deneyimlere bağlı olduğunu ileri sürmek ne derece doğrudur?

Bir enlemesine-kesitsel çalışmada 20, 30, 40 yaşlarındaki kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin incelendiğini düşünün. Araştırmacı 20 yaşındakilerde daha erkeksi, 40 yaşındakilerde de daha kadınsı özellikler elde etse bu bulguyu kadınlar geliştikçe daha kadınsı özellikler edinmektedir şeklinde yorumlayabilir mi?

Enlemesine-kesitsel çalışmalar kültürün en az etkili olduğu alanlarda bazı avantajlar sağlayabilir. Ayrıca; çocuklara, yaşlarına göre verilecek eğitimin, okuma kitaplarının, TV programlarının hazırlanmasında ve oyuncak ve oyun yaratılmasında bu türden araştırma bulgularının yararları olabilir.

2. Boylamsal Çalışmalar: Boylamsal yöntemde aynı bireyler uzun zaman aralıklarıyla belli bir süre içinde incelenir. Bazen bu süre bütün bir yaşamı alabilir. Farklı yaşlarda elde edilen ölçümler arasındaki farkı açıklama imkanı doğmaktadır. Örneğin bir araştırmacı çocukların sözcük dağarcığında ortaya çıkan artış oranını bu yöntemle inceleyebilir. Bir yaşındaki bir çocuk grubunu 6 ay arayla teste tabi tutarak yaşla birlikte ortaya çıkan

değişimleri görebilir. Bu yöntemin avantajı bir bireyde ortaya çıkan değişimleri evrimsel olarak tayin etme imkanındır. Aynı zamanda büyüyen bireyde davranışın durağanlığını ve gelişimsel olarak davranış örüntülerinde ilk yaşlardaki yaşam deneyimlerinin etkilerini görme imkanı verir. Kuşak farklarından doğan hataları ortadan kaldırır.

Bu türden araştırmaların uzun zaman alması ekonomik değildir ve zamanla ilişkili diğer problemleri de beraberinde getirir. Başlangıçtaki denek grubunu zamanın sonuna kadar bozulmadan tutmak zordur. Denek kaybı olabilir. Bir başka sorun da bir boylamsal çalışmadan elde edilen sonucun başka bir zamanda geçerli olup olmayacağı sorunudur. Örneğin çocukların sözcük dağarcığına ilişkin bir çalışma televizyondaki yaygın çocuk programlarından önce yapılmış ise şimdiki geçerliliğinden şüphe edilebilir.

3. Birleştirilmiş ya da Ardışık Yöntem: Kuşak farkları ve bireyin kendi içindeki değişimlerden doğan sınırlılıkları ortadan kaldırmak için Schaie ve Perham (1965) tarafından ardışık stratejiler modeli önerilmiştir.

Ardışık terimiyle kastedilen, orijinal çalışmaya ilave olarak farklı bireylerin kullanıldığı bir replikasyonun (tekrarının) olmasıdır. Ardışık strateji, gelişim ve davranış;

- a) bireyin yaşının
- b) bireyin ait olduğu kuşağın
- c) ölçmenin alındığı tarihin bir fonksiyonu olarak görmektedir.

Enlemesine Kesitsel Ardışık Strateji: Enlemesine bir çalışmanın iki veya daha fazla farklı zamanda tekrar edilmesinden oluşur. Bu şekilde normlar, birden fazla kuşaktan elde edilmiş olmaktadır. Bu şekilde bireyler arası değişkenlik ve farklılıklar tanınabileceği gibi normların durağanlığını doğrulama veya reddetme de mümkün olmaktadır.

Test Zamanı	Yaşlar						
1980	5	10	15	20	25	30	35
1985	5	10	15	20	25	30	35

Boylamsal Ardışık Strateji: İki veya daha fazla boylamsal çalışma aynı yaşta fakat farklı yıllarda başlar. Bu stratejide gelişim, geçen zamanın uzunluğuna bağlı bir süreç olarak

görülür. Schaie ve Hertzog'a göre boylamsal çalışma birey içi ve bireyler arası değişimin daha iyi bir göstergesidir.

	1970	1975	1980	1985	1990
Yaş	5	10	15	20	25

	1980	1985	1990	1995	2000
	5	10	15	20	25

Ardışık stratejilerde en büyük güçlük 1. ve 2. çalışmalar arasındaki farklılığı çözmektir. Farklılık yaşla mı yoksa çevre/zamanla mı ilişkilidir.

Nesselroad ve Baltes (1974) ergenlerde kişilik ve yetenek değişimlerini 2 yıllık bir sürede ardışık yöntemle incelemişlerdir.

13 - 16 yaşları arasında 4 kuşak ve 15 - 18 yaşları arasında 4 kuşak incelenmiştir. 3000 denek 40 değişken üzerinden test edilmiştir.

	Yaş					
Kuşak	13	14	15	16	17	18
1957	<u>1970</u>	1971	1972			
1956		<u>1970</u>	1971	1972		
1955			<u>1970</u>	1971	1972	
1954				<u>1970</u>	1971	1972

Boylamsal

Enlemesine-Kesitsel

Zaman Farkı (time lag)

Bu araştırmada 1970-72 yılları arasında sosyal-duygusal olarak kaygıda azalma olduğu bulundu. Eğer, örneğin sadece 1956'da doğanlarla bir boylamsal çalışma yapılmış olsaydı 14 - 16 yaşları arasında ergenlerin daha az kaygılı oldukları ileri sürülecekti. Oysa araştırmacılar azalmanın 1954, 55 ve 57 yıllarında doğanlarda da devam ettiğini gördüler. Böylece değişmeden KÜLTÜREL ETKİLERİN sorumlu olduğunu buldular. Herhangi bir enlemesine kesitsel çalışmada ise (1970, 71 veya 72 yıllarında yapılan) değişimin olası kaynaklarına inilmeden kaygıdaki yaş farklılıkları üzerinde durulacaktı. Oysa bir tek Zaman farkı deseni bile (örneğin 15 yaş) elde edilen farkların ölçme zamanına mı kuşağa mı atfedileceğini gösterebilir.

Ardışık desenler, yaş farklılıklarındaki gelişimsel ve kültürel farkların göreceli önemi üzerindeki karşılıklı en aza indirmektedir. Ardışık desenler boylamsala göre kısa bir süre içinde bireysel sürekliliği inceleme imkanı vermektedir. Örnekteki araştırmacılar sadece 2 yıllarını harcayarak ergen gelişimindeki 5 yıllık arayı görebildiler (13 - 18 yaşları arası). Zamandan ve paradan tasarruf ettiler, deneklerin işbirliğini garantiye aldılar, işlemin eskimesini ortadan kaldırdılar, test tekrarın etkilerini en aza indirdiler ve çalışma süresince ortaya çıkabilecek beklenmedik kişisel deneyimlerin karıştırıcı etkisini azalttılar. Bu desen iyi bir planlama ve ileri istatistik analizler gerektirmektedir.

Zaman farkı deseni, yaşı sabit tutarak farklı grupları farklı zamanlarda inceler ve böylece kültürün etkilerini ortaya koyar. Birleştirilmiş desenlerde bile kültürel etkilerin yaşa mı ölçme zamanına mı bağlı olduğu belli değildir. Bu desen gelişimsel değişimleri göstermez ancak izlenecek veya gözardı edilecek çevresel etkilerin neler olduğu hakkında fikir verir.

GELİŞİM PSİKOLOJİSİ TARİHİ

Yunan Felsefesinde İlk Gelişimsel Kavramlar

Socrates'in öğrencisi Plato'ya göre (yaklaşık 2000 yıl önce) insanın ruhu bedenden ayrı olarak üç kısma ayrılır. Bunlar; iştah, ruh, ve mantıktır. İştah doğumda ortaya çıkar ve bebeklik, ilk çocukluk yıllarında baskındır. Burada temel fiziksel ve duygusal ihtiyaçlar önemlidir. Ruh, çocukluk ve ergenlikte baskındır. Bireyin girişkenliğini, cesaretini ve inançlarını temsil eder. Sonuçta olgunlaşmayla ruhun mantık ve zeka bileşeni en önemli hale gelir.

Plato'nun idealizm felsefesinde akıl yürütme yeteneği insanoğlu ve diğer hayvanlar arasındaki temel farktır. İnsan doğasının irrasyonel tarafını kabul eder fakat eğitimle iştah ve ruhun azalacağını ileri sürer. Herhangi bir bireyde bu üç bileşenden biri kalıtsal olarak baskındır ve toplumun görevi, daha iyi hale getirmek için çocuğun potansiyelini belirlemek ve eğitmektir. Plato'ya göre insanların çoğu duyguları tarafından kontrol edilir ve bunlar işçi olarak eğitilmelidir. Ruh tarafından idare edilenler asker olarak, akıl yürütme düzeyi yüksek olanlar da felsefeci olarak yetiştirilmelidir.

Aristo, Plato'nun rasyonelliğe olan vurgusuna katılır, ancak zihinde önceden belirlenmiş ideallere göre yaşamın şekillendirileceğine katılmaz. Onun yerine, insanlar gerçeği kavramalı, bunun için de çevresel uyarıcıları, duyularına gelen izlenimleri eleştirel olarak incelemelidirler. Aristo ruh ve bedene bir bütün olarak bakmakla birlikte kişisel deneyimlerin ebedi gerçeğe ilişkin bilgilerden ve yanlış kavramlaştırmalardan daha doğru olarak gerçeği anlamlandıracağını ileri sürer. Bu, gelişimde çevre-kalıtım tartışmasının başlangıcı sayılmaktadır.

Plato, duyuşal izlenimlerle edinilen bilgiye pek güvenmezken Aristo gerçeği hatasız biçimde algılamada yalnızca zihnin gücünü şüpheyile karşılar. Bu nedenle Aristo'nun gerçekçiliğinde herhangi bir olayın doğruluğu, ancak eleştirel düşünürlerin karşılıklı olarak uyuştukları durumlarda geçerlidir. Aristo, olayın nedensel doğasını anlamaya önem verir. Gelişimsel değişimin evrensel ve bireysel nedenlerini yakalama yönündeki girişimlerin yüzyıllarca sürmesi gerektiğini savunur. Aristo, insan doğasına sistematik bir bakış getirmiştir. Yalnızca Plato'nun zihin-beden ayrımını en aza indirmekle kalmamış; öğrenmede taklidin rolünü ve eğitimde bireysel farklılıkları değerlendirme ihtiyacı üzerinde de durmuştur. Bellek ve düşünce arasındaki ilişkilere, duyum ve algının önemine de değinmiştir. Çocuk gelişiminde ilk dönem anlayışını ortaya koymuştur. Aristo'nun ilgileri çok geniş olmakla birlikte çıkardığı sonuçları çok sınırlı bir veriden elde etmiş olması nedeniyle bugün biraz gülünç karşılanmaktadır. Örneğin insan embriyosunda önce kalp geliştiği için zihnin merkezinin beyin değil kalp olduğu ileri sürülmüştür.

Ortaçağ Durgunluğu

Ortaçağ, pek çok açıdan olduğu gibi insan gelişimiyle ilgili konuların da ihmale uğradığı bir çağdır. İnsan yaşamı dini dogmalar, savaş ve salgın hastalıklardan sağ çıkabilme ve feodal politik sistemle başedebilme arasında geçip gitmektedir. Asıl ilgi ölüm üzerinedir. Daha çok cehalet daha az eğitim, yaşlılara saygının olmayışı, bebeklerin terk edilmesi, çocukların ve ergenlerin özel ihtiyaçlarının tanınmaması ile Aristo ve Plato'nun rasyonelliğine en az ilgi bu çağın önemli özellikleridir.

İnsanın gelişimi, Tanrı'nın evrensel kanunları ile orijinal ruhun etkileşimini sağlayan ruhani bir eğitim içinde gerçekleşiyordu. Bir ortaçağ kavramı olan “preformasyon” (öneluşum) da

ise döllenenmeden önce spermde tamamen insan biçiminde minyatür bir yetişkinin var olduğu sanılırdı. Bu kavram, öğrenmede ve gelişimde bireyselleşimin gereksiz olarak algılanmasına yol açıyordu. Çocuklardan sorgusuz bir itaat bekleniyordu. Çocuklar, çok küçük yaşta çalışmak zorunda bırakılıyordu. Oyun ve çocuk masallarından mahrum bırakılıyorlardı. Bütün resimlerde çocuklar, yetişkinlerle aynı giyim, yüz ifadesi ve aynı vücut oranlarını taşıyan küçültülmüş yetişkinler olarak çiziliyordu.

İnsanlığın Yeniden Uyanması

Ortaçağ ve 18.y.y. arasında insanlar, insan ve onun gelişimi konularına aydınlanma çağında tekrar döndüler. İnsanın doğası ve evrendeki yeri konusundaki görüşler epeyce değişti. İyi yapılanmış bir eğitim özellikle üst ve orta sınıfta değer görmeye, dini dogmaların yerini bilim ve matematik almaya başladı. 15.yy. ve 18.yy. arasında Rönesans gelişim dönemlerinin ve bireysel ayrılmaların vurgulandığı bir dönem oldu. Bu yıllarda John Amos Comenius eğitimsel hedefleri olan 6 yıllık dönemler belirlemiştir.

0 - 6 yaş algı

8 - 12 yaş hayal, imgeleme

12 - 18 yaş mantıksalcılık

18 - 24 yaş ihtiras

Dekart (Descartes), Plato'nun beden-zihin ruh ayrımını geliştirmiş ve bilginin kaynağının duyular değil zihin olduğunu ileri sürmüştür. Beden-ruh etkileşimine önem vermesine rağmen doğa mı çevre mi tartışmaları için öncü olmuştur.

17.yy. da yaratıcılık ve bireysel başarılar önem verilmeye başlanmış; sanatçılar, kaşifler, bilim adamları, yazarlar ve müzisyenler öne çıkmıştır. İngiliz görgülcülüğü (empiricism) J. Locke'un felsefesiyle insan doğasına yeni bir kavramlaştırma getirmiştir. Gerçek bilginin akıl yürütmeye değil, duyulardan türetmeye elde edildiğini söylemiştir. Locke'a göre doğuştan gelen fikirler yoktur. Onun yerine Aristo'dan alıntıyla zihnin tabula-rasa olduğu görüşünü benimsemiştir.

Çevreye ilginin artmasıyla eğitimin statü kazanmadaki önemi artmış ve aristokratların asil ruh taşıma iddiaları azalmış, Fransız devrimiyle hakların eşitliği ilkesi gelmiştir. Öğrenme çeşitli deneyimlerle derece derece gelişen bir süreç olarak kabul edilmiştir. Locke, ön oluşum kavramını reddetmiş ve yetişkinlerle çocukların farklılığı üzerinde durmuştur. Yetişkinler ve çocuklar arasında bilişsel farklılık ve kişilik farkları olduğunu ileri sürmüştür. Özet olarak çevre, kalıtıma üstünlük taşır.

Aydınlanma

Aydınlanmanın ideal örneği ve özgürlük ruhu en iyi J.J. Rousseau'nun yazılarında yer almaktadır. Rousseau, Locke'un eğitimin değeri ve gelişim dönemleri arasındaki niteliksel farklar gibi görüşlerini paylaşır. Ancak onun Naturalizm'inde deneyimin rolü daha azdır. Rousseau'ya göre birey toplum tarafından bozulmadıkça doğuştan iyidir.

İnsanın gelişimi 5 dönemde gerçekleşir :

- Zevk ve acıya ilişkin duygular (0-5)
- İlkel duygusal farkındalık (5-12)
- Rasyonel fonksiyon gösterme ve inceleme (12-15)
- Duygusal ve sosyal ilgiler (15-20)
- Ruh olgunluğu (Yetişkinlik)

18.yy.'a doğru Avrupa'da diğer felsefeciler de insan gelişimine değinmişlerdir. Bunlar arasında Tetens (1736 - 1807), yaşamboyu ortaya çıkan fiziksel ve psikolojik farklılıklarla ilgilenmiş, çocuklar üzerindeki sistematik gözlemlerini günlükler halinde yayınlamıştır. Tiedemann (1748-1803), oğlunun biyografisinde motor becerileri, dili, düşünme kapasitesini, sosyal-duygusal davranışları ele almıştır. Pestalozzi (1746-1827) 4 yaşındaki oğlunun öğrenme sürecini incelemiş ve öğretmen ile ebeveynlere sayısız öneride bulunmuştur. Carus (1770-1808) kronolojik yaştan bağımsız olarak yaşamboyu gelişim dönemlerini öne sürmüştür. Cinsiyet farkları, kültürel değişimler ve mizaç üzerinde durmuştur. 19.yy.'da Kant'ın Nativism'inde bilme, dış uyarıcıya tepkiden daha ileri düzeyde bir şeydir. Akıl yürütme ileri düzeydedir ve pasif değil aktif bir süreçtir. Kant'ın görüşleri gerçeğin aranmasına öncülük etmiş ancak insanın gelişimini incelemeye bilimsel görgül yöntemler ile felsefi mantıksal olanlar arasında uzun süren bir boşluk yaratmıştır.

Bilimsel Çağ

19.yy.'da Kant'ın felsefesinin uzantıları, bilim adamlarının görgül yöntemleri kullanmalarına ve böylece gelişimsel değişmeye bir farkındalık getirdi. Tıbbi gelişmeler çocuk ve yaşlı ölümlerini azalttı. Böylece ölüm yerine yaşam önem kazandı. Eğitim alanında gelişmeyle okuma-yazma oranındaki ve eğitimli insan sayısındaki artma teknolojik devrimi getirdi. Çocukluk hakkındaki görüşler değişti. Yeni seyahat ve kariyer fırsatları ortaya çıktı, tüm bunlar aile yapısını ve kadının rolünü etkiledi. Darwin felsefi ve görgül yöntemleri bir araya getirdi. Kuramında pek çok gelişimsel kavram kullandı. Doğal seleksiyon ve en iyi olanın ayakta kalması fikirleri gelişimi etkiledi.

Gelişim psikolojisine Darwin'in en önemli katkısı, türlerin evrimi ve bireyin gelişimi arasındaki ilişkiyi göstermesidir. Darwin kendi oğluyla ilgili gözlemleri içeren bebek biyografisinde bu ilişkiyi kurmaya çalışmıştır. Darwin'den başka bu şekilde kitap yazan pek çok kişi olmakla birlikte onunki bilimsel ününden dolayı en çok bilinenidir. Dinsel dogmaların yerini bilimsel metod almaya başladı. Çocuk yetiştirmeye ilişkin el kitapları yayınlandı, çocuklar için kitaplar yazıldı, çocuk faaliyetleri için çeşitli elbiseler üretildi, disiplin daha az katı halde uygulandı. Çocuklar için çalışma saatleri esnetildi.

Modern Gelişim Kuramının Oluşması

Gelişim Psikolojisi'nin babası olarak özellikle A.B.D'de G.Stanley Hall (1844-1924) bilinmektedir. İlk kez Psikoloji doktorası almış ve ilk Psikoloji dergisini çıkarmış biridir. Yansız gözlemin değerini vurgulamış, uygulamalı araştırmaya ve gelişimin (davranışın) biyolojik temellerine önem vermiştir. Gelişimin şekillenmesinde çevrenin rolünü en aza indirmiştir. Hall'ın olgunlaşmacı yaklaşımında insan gelişiminin kalıtımsal temellerine odaklanılmaktadır. Darwin'in biyolojik evrimiyle Rousseau'nun *naturalistic* felsefesini birleştirir. Bireysel gelişim, biyolojik evrimin tekrarıdır. Gelişimsel araştırmalarını, çocukluk ve ergenlik üzerine odaklaştırmıştır. Ergenliği, fırtına ve stres dönemi olarak tanımlamaktadır.

Davranışçılığın Kökleri

Watson (1878-1958), gelişimde görgül olarak incelenemeyecek herhangi bir faktörün varlığını reddeder ve nesnel gözleme önem verir. Uygun bir eğitimle toplumun istediği gibi birinin yaratılabileceğini savunur. Watson'ın davranışçılığı Locke'ın görüşlerinden ve Thorndike'ın öğrenme deneylerinden etkilenmiştir. Watson, korku, öfke ve sevginin, üzerine bütün davranışların inşa edildiği refleksler olduğunu düşünür. Bu duyguların olumlu ya da olumsuz davranışlara dönüşmesinden ebeveynleri sorumlu tutar. Watson'ın görüşü, zamanında bilimsel olmakla birlikte bugün karmaşık gelişim süreçlerini açıklamada yetersizdir.

Psikanalizmin Temeli

Freud'a göre insanın rasyonelliği ve davranışın bilinç düzeyinde anlaşılması, motivasyon ve gelişimde sadece ikincil bir rol oynamaktadır. Aslında heyecansal enerji güçlü dürtülerden türer ve bizim günlük çatışmalarımızı tanımlayan ilk sosyal etkileşimlerle şekillenir. Freud'un gelişim sürecine ilişkin açıklamaları davranış ve düşüncenin gelişimine değil kötümser biçimde rahatsız edici duygularla baş etme üzerine temellenmiştir. 19. yy fiziğinden aldığı enerji modeli, evrimsel biyolojiden aldığı içgüdüsel dürtüler, bilinçdışı ve cinsellikle ilgili felsefi görüşleri kişiliğin dinamiklerini ortaya çıkarmaya yarayan metotlarla bir araya getirerek kuramını oluşturmuştur. Freud'un gelişimsel görüşlerinin gelişim bilimcileri arasında geç kabul görmesinin 3 önemli nedeni vardır. Freud'un insanın davranışından irrasyonel ve bilinçdışı güdülerin sorumlu olduğunu söylediği yıllar esasen Batı dünyasının teknolojik devrimle gurur duyduğu, bilimsel yöntemin ve mantıksal düşüncenin ön planda olduğu yıllardır. Ayrıca küçük çocuklara ve bebeklere cinsel duyguları yakıştırmış olması, kuramının, eğitimciler ve ana babalar tarafından "uygun" olarak değerlendirilmesini önlemiştir. Yine aynı yıllarda gelişim alanında çalışan araştırmacılar, geliştirdikleri kuramsal görüşleri görgül olarak test etme yolunu seçerek bilim dünyasındaki yerlerini meşrulaştırmaya çalıştıkları için de gelişime ilişkin öznel açıklamalara prim vermemişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrasında ise gelişim psikolojisinde her kuramcı kendi kuramını görgül olarak test edip doğrulamaya çalışmış ve görüşler arasında kopukluk yaşanmıştır. Testler ve istatistik ön plana çıkmış uygulamada yer bulan araştırmalara değer verilmiştir. Batı Avrupa'da çok az gelişimci doğrudan gözlenemeyen olgularla ilgilenmiş; ABD'de ise çocuklar geleceğin umudu olarak

görülerek çocukların iyiliği ve refahını geliştirici projelere ağırlık verilmiştir. Yetişkinlikle ilişkili çalışmalar bu nedenle oldukça sınırlı kalmıştır.

Gesell'in Doğuşancı Yaklaşımı

Gelişimsel verinin analizinde normatif yaklaşım 1950'lere kadar sürmüştür. Normatif yaklaşım olgunlaşma kuramına temellenmiş olan tipik gelişimsel değişimin ardışık ve doğal zamanlamasını ortaya çıkarmaya çalışan araştırma yaklaşımıdır. Örneğin “korkunç ikili yaşlar” tasarımı bebeklerin ikinci yıldaki gelişimleri süresince problem yaratacaklarının beklenmesini öngörür. Gesell, çocuk gelişimini ayrıntılı olarak gözlemiş ve yaşa bağlı gelişimleri ortaya koymaya çalışmıştır. Tek yönlü aynaları ve hareketli kameraları ilk kullanan araştırmacıdır. Bireysel farklılıkları ve çevresel faktörleri kabul etmekle birlikte asıl yapmak istediği yaşa bağlı norm davranışları belirlemektir. Yayınları geniş halk kitleleri arasında da popüler olmuş bir araştırmacıdır.

Çağdaş gelişim kuramları ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmaya başlanmış ve yaşam boyu gelişim yaklaşımı benimsenerek disiplinler arası çalışmanın önemi vurgulanmıştır. Çağdaş gelişim kuramları bir sonraki bölümde ele alınmaktadır.

GELİŞİM KURAMLARI

Kuram nedir? Bilimsel bir kuram mantıksal ve organize kurallar, aksiyomlar ve tümceler bütünüdür. Kuramın fonksiyonlarından birincisi; bazı gözlenebilir olayları dikkatlice tanımlamaktadır. Örneğin, bir araştırmacının ilgisi annenin çocukla etkileşiminin, çocuğun diğer çocuklarla etkileşimini nasıl etkilediği yolundaysa çeşitli etkileşim yolları (tarzları) tanımlayarak yapılacak bir araştırma için çerçeve oluşturur.

Kuramın ikinci fonksiyonu, bazı gözlenebilir olayları açıklamaktır. “Çocuğuna sürekli ceza veren ve kötü muamele eden bir annenin çocuğu da akranlarına aynı şekilde muamele eder” demek, sağduyu ile bilinenden öteye geçmez. Bir kuram, nasıl ve niçini de açıklayıcı yönde olmalıdır.

Kuramın üçüncü fonksiyonu gözlenebilir olayları yordamaktır. Bir grup annenin çocuklarıyla etkileşiminin gözlemlendiğini ve 3 - 4 türde etkileşim olduğunu saptandığını düşünün. Buradan hareketle kuram, her bir gruptaki çocukların akranlarıyla etkileşimlerini yordayabilir. Olayların ya da zamanın büyük bir kısmı için bu yordama doğru olmalıdır. Bilimsel bir kuramın değeri bu 3 amacı ne ölçüde gerçekleştirdiğiyle anlaşılır. Bir kuram tam ve öz olmalıdır, mümkün olduğu kadar tanımlayıcı ve açıklayıcı olmalıdır. Bir kuram, her yeni gözlemi açıklamak için değiştirilmek zorundaysa tam ve öz değildir. Farklı durumlar için dakik, spesifik yordamalarda bulunabilmelidir ki yanlışlığı açıklıkla ispat edilebilsin. Eğer bir kuram her gözlemi içine alabilecek bir yordamaya sahipse yani bir türlü yanlışlanamıyorsa bu da değerli bir kuram olmadığını gösterir.

Anlamlı ve önemli yeni gözlemler ortaya çıktıkça gelişim psikologları eski kuramları gözden geçirir veya yenilerini ileri sürerler. Bütün olguların biz farkında olalım veya olmayalım altında önsel bir sayıltı yatar. İşte kuramlar bu sayıltıları ifade etmektedirler.

Gelişim psikologları yaşla ilişkili ardışık gelişim temalarını açıklarken, farklı gelişim dönemleri tanımlamanın uygun olup olmadığını tartışmaktadırlar. Örneğin, çocuğun biyolojik, bilişsel ve sosyal fonksiyonları ergenlik başında dramatik değişimler geçirmekte midir? Yoksa tam tersine çocuğun gelişimi ani dönüşümler olmaksızın mı ilerlemektedir?

Psikanalitik ve Bilişsel gelişim kuramları dönem kuramlarıdır. Sosyal davranışçı kuram ve hümanistik kuram ise dönem kuramı değildirler. Psikoloji disiplininin dışında olan etolojik, evrimsel, antropolojik ve sosyolojik kuramlar ise yaşam boyu gelişim fikrinden oldukça etkilenmişlerdir.

Psikanalitik Kuram (Freud'un Psikoseksüel Gelişim Dönemleri)

Gelişim psikolojisinde önemli etkisi olan psikanalitik görüşteki kuramcılar S.Freud ve Erikson'dır. Freud, biyolojik güçlere ağırlık verir, bunlardan biri içgüdüdür. Çocuk, davranış için enerji ve yön sağlayan bir takım bilinçsiz, içgüdüsel dürtüler toplamıyla doğar. Bütün gelişim içgüdüsel enerjinin organizasyonu ve yönlendirilişindeki değişimler olarak görülebilir. Çocuktaki dengeyi korumak için, içgüdüsel enerji, yönünü ve yoğunluğunu sık sık değiştirir. Enerji; yani cinsel enerji libido olarak, bu enerjinin odaklandığı beden bölgesi de

uyarılma bölgesi (örojen zone) olarak tanımlanır. Çocukluktaki önemli cinsel bölgeler, ağız, anüs ve genital alandır. Bu bölgelerin birinden diğerine geçiş büyük ölçüde olgunlaşmayla belirlenmektedir. Ancak belli bir bölgede engellenme ya da aşırı doyum yaşayan çocuk daha sonraları o bölgeyle ilgili aşırı faaliyet ya da takılma gösterebilir. Örneğin ağza almayla ilgili büyük ölçüde engellenme yaşayan bir bebek yetişkin yaşamında ağızda sürekli bir şey tutmayla ilgilidir örneğin kalem yeme sigara içme gibi. Katı engellenmeler, aşırı doyurulmalardan daha güçlü takılmalara yol açar. Libidinal enerji, sürekli değişmek üzere dinamik olarak organize olmuştur; statik değildir. Freud'un kuramı yapısaldır. Bireyi ve yaşamını 3 farklı yapı içinde görür. Bunlar, id, ego ve superegodur. Bebek geliştikçe ego ve superego idden ortaya çıkar. Farklı yapılar geliştikçe enerjinin organizasyonu, ketlenmiş ve gevşek durumdan yapılandırılmış ve kontrollü duruma kayar. Doğumda bebek, içgüdüsel dürtülerle donanmış durumdadır. Yani idle. Bu dürtüler bilinçsizce ve irrasyonel olarak işler. Bebek, hem açlık gibi fiziksel, hem de duyuşsal uyarılma gibi psikolojik ihtiyaçlara sahiptir. İçgüdüler sürekli olarak bebeği, ihtiyaçlarını süratle tatmin edecek bir nesne bulmaya zorlar. Bebeklerin algı ve düşünceleri tam olarak gelişmediğinden ihtiyaçlarının tatminini sağlayacak nesnelerle benzerlerini ayırt edemezler. Örneğin bebek, bir şişe görüntüsüyle gerçek bir süt şişesine aynı heyecanla açlığını gidermek için tepki verebilir. Gerçek tatmin nesnesini dikkate almadan ihtiyacı giderme çabası Freudyen terminolojide haz ilkesi veya birincil düşünce süreci olarak adlandırılır. Bebek bu ayırt etmeyi yavaş yavaş öğrenir. Bu öğrenme egonun gelişiminin başlangıcıdır.

Ego; rasyonel düşünceler, algılar ve gerçekle baş edebilmeye yardımcı planlardan oluşmaktadır. Fonksiyonlarının çoğu bilinçli ve rasyoneldir. Enerjisini gerçek tatmin nesnelere kanallama girişimlerinde bulunur. Bu; gerçeğe ve ihtiyacı azaltıcı değere doğru yönelme “gerçeklik ilkesi” olarak (ikincil düşünce süreci) adlandırılmaktadır. En son gelişen zihinsel sistem de superegodur. Superego, çocuğun hareketlerine rehber olan ahlak kurallarından oluşur. Kurallar, içselleştirilmiş direktiflerdir. Yapılabilir ve yapılamaz şeyleri yani yasakları çocuk büyürken öğrenir. Üç sistem de tamamen geliştiğinde her biri kendi isteklerinin tatmini için baskı yapar. Id, enerjiyi anında boşaltma arayışı içindedir. Ego, bu aktiviteyi gerçek bir nesne buluncaya kadar tutmaya çalışır. Superego ise çocuğu sürekli iyi davranışlara yöneltir ve kötü davranmaktan alıkoymaya çalışır. Bu yapıların gelişmesi sırasında çocuk 5 ayrı gelişimsel dönemden geçer:

(0 - 1 yaş) Oral Dönem: Enerjinin yoğunlaştığı bölge; ağız, dudaklar ve dildir. Emme, çiğneme ve ısırma ile enerji boşalır. Oral alan uyarıldığı zaman, enerji serbest hale geçer ve tansiyon azalır. Kendi parmağını emen bir bebek emmeden aldığı zevkle oto erotik bir davranışı gerçekleştiriyordur. Freud'a göre emme yalnızca beslenme değil aynı zamanda zevk verici bir faaliyettir. Yaşamın ilk altı ayında bebeğin yaşamı, nesnesiz bir yaşamdır. Sadece kendi bedeni vardır. Bebekler soğuğu, ıslaklık ve açlığı hissederler fakat onları gideren annelerinin ayrı bir varlık olarak farkında değildirler. Onlar sadece en kısa sürede zevk verici duygulara dönmek isterler. Bu nesnesiz dünyayı Freud, birincil narsizm olarak tanımlar. Yani bebekler, tümüyle kendi bedenlerine dönük olarak yaşamaktadırlar. En temel narsistik durum uykudur. Altıncı aydan itibaren bebekler diğer insanları da kavramlaştırırlar. Yalnız bırakıldıklarında veya bir yabancıyla karşılaştıklarında ağlarlar. Bir başka gelişme de dişlerin çıkması ve ısırma isteğidir. Bu istek yüzünden anneyi kendinden uzaklaştırır. Yaşam gittikçe daha karmaşık ve sorunlu olmaya başlar.

(1 - 2, 3) Anal Dönem: Anüs bölgesindeki kasların olgunlaşmasıyla bu döneme geçilir. Çocuğun cinsel ilgilerinin odağı anal bölgedir. Çocuğun zevk arayışı boşaltım aktivitesinde toplanmıştır. Çocuğun dışkıyı tutup bırakma işlevi önem kazanmaktadır; çünkü kasların hareketinin kendi kontrolünde olduğunu görmeye başlar. Bu olay, enerjinin boşalmasını ve yine gerilimin azalmasını sağlar. Dışkısıyla ilgilenir ellemekten ve bulaştırmaktan zevk alır. Ebeveynler buna izin vermez ve mümkün olabildiğince tuvalet eğitimini kısa tutmaya çalışırlar. Tuvalet eğitiminde aşırı temizliğe önem veren ana babalar, Freud'a göre anal-kompulsif bireyler ortaya çıkarırlar. Böyle bireyler pasif inatçıdırlar. Anne ve babalar özellikle tuvalet eğitiminin önemli olduğu bu devreyi kolay unutamazlar ve aslında nasıl davranılırsa davranılsın bu dönem çocuklarda kırgınlık ve öfke yaratmaktadır. Çocuk, tuvalet alışkanlığını kazandığında bu dönemin zirvesine ulaşmış olur.

(3 - 6) Fallik Dönem: Enerji genital bölgede toplanmıştır. Çocuktaki fiziksel değişimler, bu bölgede enerjinin toplanmasına neden olur. Bu dönemde çocuklar kendi cinsiyetlerinin farkına varırlar ve penis hem kız, hem erkek çocuklar için ilgi nesnesi olur. Çocukların anatomik yapılarındaki bu farklılığı kavrayışları ve cinsel merak psikolojik olaylara da yansır. Oğlan çocuk annesine düşkün hale gelir; fakat annesiyle ilgili fantezilerinin gerçekleşmeyeceğini anlar. Babasını sever fakat aynı zamanda kıskanır. Ondandır ve kastrasyon kaygısı yaşar. Anneyle ilgili duygularını bastırarak ve babayla özdeşim kurarak dönemi sonlandırır. Odipal krizin üstesinden gelmek için bebek bir superego içselleştirir.

Ebeveynin yasaklarını kendi yasakları olarak koyar. Superego içselleştirilmeden önce çocuk dış eleştirisi ve cezadan korkarken superegodan sonra kendi kendine eleştirisi getirir. Kızlarda elektra kompleksi ortaya çıkar. Çocuk annesine karşı sevgiden nefrete, nefretten sevgiye doğru değişen karmaşık duygular besler. Oldukça stres verici bu çatışmalar gizil döneme kadar sürer. Çatışmanın sona erişinden ergenliğe kadar olan dönem gizil dönemdir.

(5,6-11,13 yaş) Gizil Dönem: Tehlikeli dürtüler ve fanteziler bilinçaltına itilir. Bu dönemde kız ve erkek çocuklar kendi cinsiyetlerine yaklaşırlar, oynadıkları oyunların niteliği farklılaşır. Cinsel ve saldırganlık enerjileri araştırma ve diğer insanlarla ilişki kurmaya yönelir, çocuk enerjisini, spor, oyun ve zihinsel etkinlikler gibi somut ve sosyal olarak kabul gören davranışlara yöneltir. Çocuğun kendi cinsiyetinden olan ebeveynle özdeşimi ve cinsiyet rollerini benimsemesi bu dönemde tamamlanmış olur. Freud'un bazı takipçilerine göre bu dönemde de cinsellik sürer ve 8 yaşındaki bir çocuk hala karşı cinsin özellikleriyle ilgilidir. Fakat bu ilgi tehdit edici ve çocuğu üzen cinsten değildir. Genelde bu dönem çocuğu, soğukkanlı ve kendini kontrol edebilen bir çocuktur.

(13 – 19 yaş) Genital Dönem: Çocuğun fizyolojik olgunluğa erişmesi ve bazı hormonların etkilerinin artması ile cinsel dürtüler başta olmak üzere, çeşitli dürtülerin gücü artar. Ergen, durağan bir kişisel ve cinsel kimlik oluşturmaya çalışır. Odipal duygular tekrar bilince gelir fakat çocuk artık bunlarla baş edebilecek durumdadır. Freud'a göre bu dönemde çocuğun asıl görevi kendini ebeveynlerinden kurtarmaktır. Bağımsızlığı kazanmak kolay değildir; çünkü yıllar süren bir ilişki içinde kurulan güçlü ebeveyn bağımlılığından duygusal olarak kopmak sancılıdır. Anna Freud'a göre ergenler ebeveynleriyle beraberken kaygılanır ve gergin olurlar ya aileden uzakta kalmaya ya da kendilerini odalarına kapatmaya veya akranlarıyla birlikte olmaya çalışırlar. Bazen ergenler ebeveynlerine saygısızlık ve itaatsizlik ederek onların bağımlılığından kurtulmaya çalışırlar. Anne ve baba onların yaşamını baskı altına almaya çalıştıkça ergenler enerjilerini onlara saldırmak için harcarlar. A. Freud'a göre ergenler, kendilerini duygu ve dürtülere karşı savunmak için bazı stratejiler geliştirirler. Ya bütün zevk verici şeylerden kaçır, aşırı diyetlere girer ya da otorite, özgürlük, sevgi ve aile üzerine zengin kuramlar oluştururlar. Ergene terapi yerine ebeveyn rehberliğinin daha uygun olacağı üzerinde durur. Ergene kendi çözümlerini bulabilmesi için fırsat ve zaman tanınması gerektiğini ileri sürmüştür.

Freud'a göre gelişim sırasında değişmeyi sağlayan kavramlar; gerilimin azalması, özdeşim ve savunma mekanizmalarıdır.

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Psikanalitik kuramdan hareketle kendi psikososyal gelişim kuramını oluşturan Erikson, gelişim araştırmalarında önemli bir etkiye sahiptir. Erikson, Freud ile hemen hemen aynı görüşleri paylaşmakla birlikte bazı noktalarda ondan ayrılır.

Erikson

1. Gelişimi, içsel dürtüler ve dışsal kültürel-sosyal talepler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak görür.
2. Gelişim tüm yaşam boyu devam eder. Bireyler çocuk veya yetişkin bir kimlik duygusu geliştirmeye çalışırlar.
3. Durağan bir kimlik duygusu geliştirebilmek için bireyler, tüm yaşam boyunca süren 8 dönemdeki çatışmaları başarıyla çözmek zorundadırlar. İkilem ya da çatışma birey yeni görev, talep ve ilişkilerle karşılaştığında ortaya çıkar. Sağlıklı gelişim tümüyle olmasa bile olumlu yönde ağırlığı olan bir çözümle sağlanır.

Erikson'ın 8 dönemi ve her bir dönemdeki çatışma aşağıda açıklanmıştır. İlk 5 dönem Freud'un dönemlerine paraleldir.

Temel güvene karşı güvensizlik (Oral dönem): Sağlıklı ego fonksiyonlarının gelişmesi için bebekler derin uyuma, kolaylıkla beslenme ve isteklerinin düzgün biçimde ve doğru zamanda karşılanacağına ilişkin temel bir güven duygusu geliştirme ihtiyacındadırlar.

Yaşamın bu en çaresiz döneminde bebekler, kendilerini güvende hissetmek için sevgi dolu ve tutarlı bir bakıma muhtaçtırlar. Bebeklik döneminde bebeğin gereksinimlerinin zamanında karşılanamaması ya da çok sert ve kaba davranışlar, bebekte güvensizliği ortaya çıkarır.

Özerkliğe karşı kuşku ve utanç (2-3 yaş): Yeni gelişen fiziksel beceriler sonucu çocuk tercihlerde bulunmaya başlar, istekler önem kazanır. Bu dönemin en önemli çatışma alanı tuvalet eğitimidir. Çocuk kendi kendini kontrol etmeyi öğrenir ancak bu eğitimde çocukla uygun biçimde bir etkileşim içine girilmezse utanma ortaya çıkar.

Girişimciliğe karşı suçluluk (4-5 yaş): Hedefleri doğrultusunda etkinliklere girer, daha girişken ve saldırgan olur. Aynı cinsiyetten ebeveynle olan ödipal çatışma çocukta suçluluk yaratabilir.

Çalışma ve başarmaya karşı aşağılık duygusu (6-12 yaş): Okulla ilgili tüm beceriler ve alet kullanma becerileri kazanılır. Temel kültürel beceriler ve normlar öğrenilir. Çocuk için çalışmak başarılı olmak ve kendini yetişkinlere beğendirmek ve yaptığına farkına varılarak takdir edilmesi önemlidir. Kültürel ve akademik becerilerdeki eksiklik aşağılık duygusuna yol açabilir.

Kimliğe karşı rol karmaşası (13-18): Erikson burada ergenin yaşadığı ikilemi dile getirir. Ergen cinsel ve mesleki bir kimlik oluşturma, kimliğini ve rollerini yeniden gözden geçirme problemleriyle karşı karşıyadır. Kim olduğu sorusuna yanıt ararken bir rol karmaşası içine düşme tehlikesi yaşar.

Yakınlığa karşı yalıtılmışlık (19-25): Genç, ergen aşklarının ötesinde bir veya daha fazla yakın ilişki geliştirir. Erikson'a göre yakınlık, kendi kimliğinden bir şeyler kaybetme endişesi duymadan başkasının kimliğiyle birleşebilme yeteneğidir. Erikson'a göre pek çok genç yanlış olarak kimliğini bir ilişki içinde bulup geliştirebileceğini düşünür. Kimlikleri zayıf veya şekillenmemiş olanların ilişkileri ise sıkı kalacak ve bu gençler bir yalıtılmışlık ve yalnızlık duygusu yaşayacaklardır.

Üretkenliğe karşı durağanlık (26-65): Orta yetişkinlik yılları üretkendir. Yetişkin hem kendinden sonraki kuşakları oluşturma hem de onlara rehberlik etme göreviyle karşı karşıyadır. Mesleki başarılarla ve yaratıcılığa odaklanmıştır. İlgi, bireyin kendinden dış dünyaya yönelir. Önemli olan bireyin kendini üretken hissetmesidir. Böyle olmadığını düşünen bireyler bir durgunluk içine girebilirler.

Ego bütünlüğüne karşı umutsuzluk (65+): Birey geçmiş dönemleri bütünleştirir. Geçmişini uygun biçimde yaşadığını, potansiyelini ve fırsatları değerlendirdiğini düşünür ve geçmişinden memnunluk duyarsa benlik bütünlüğüne ulaşmış olur. Eğer gençlik ve yetişkinlik yıllarını değerlendiremediğini düşünür ve önünde de yeteri kadar zaman kalmadığını fark ederse de umutsuzluğa kapılır.

Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget, zekanın çekirdeğinin mantıksal düşünce olduğunu ve onun da kalıtımsal ve çevresel güçlerin karşılıklı etkileşimiyle geliştiğini ileri sürer. Piaget ile diğer zeka kuramcıları arasında özellikle ölçme açısından önemli ayrılıklar vardır. Piaget, çocukların ne kadar bilip ne kadar düşündüklerinden çok, nasıl düşündükleriyle ilgilenir. Örneğin, çocuğun renkleri bilmesinden çok, onları açıktan koyuya doğru sıralaması önemlidir. Piaget, aynı dönemdeki çocuklar arası düşünce farklılıklarından çok, düşüncenin genel doğasıyla ilgilenmiştir. Çocuğun potansiyelinin ne olduğunu arayarak onu ortaya çıkarıcı durumları yaratmaya çalışmıştır. Çocuğun her gün neyi yaptığı değil, kendini verdiği ve güdülü durumlarda neyi yapabileceği önemlidir.

Piaget, zihinsel gelişimi dönemlere ayırıp onlar için yaklaşık zaman periyotlarını da saptamıştır. Bir çocuk herhangi bir dönemde daha uzun veya daha kısa kalabilir, bir sonraki döneme geç veya erken girebilir, fakat; gelişim dönemlerinin sırası hiçbir çocukta farklı olmaz. Ancak bu dönemlerden geçiş hızı her çocuk için farklı olabilir. Piaget, bir dönem kuramcısı olduğu ve gelişimi de bir dizi değişmez sıra içinde açıkladığı için Gessell gibi olgunlaşmacı olarak düşünülmüştür. Oysa Piaget, gittikçe karmaşılaşan düşünce sistemlerinin kazanılmasından söz etmektedir. Çocuk ısrarlı bir biçimde keşfederek, deneyerek, manipüle ederek kendisi için anlamlı bir çevre yaratmaya ve bu süreç içinde daha zengin ve ileri yapılar oluşturarak bu yapılar sayesinde dünyayı anlamaya çalışır. Piaget'ye göre çocuklar, bütün organizmalarda bulunan biyolojik eğilimlere sahiptir. Bu eğilimler, **asimilasyon**, **akomodasyon** ve **organizasyondur**. En basit anlamıyla asimilasyon yeme veya sindirmedi. Zihinsel anlamda da nesne ve bilgileri bizim bilişsel yapımızda sindirme gereksinimidir. Bazı nesne veya bilgiler varolan yapılara kolaylıkla uymazlar; bu durumda biz yapıyı değişikliğe uğratırız ve bu da akomodasyondur. Dört aylık bir bebek iki ayrı yeti olarak nesnelere bakma ve onları yakalama kapasitesinde de olabilir. Kısa süre sonra bu iki hareketi birleştirir ve gördüğü nesneyi yakalar. İnsanın ahenkli sistemler içinde fikirlerini organize etmesi, Piaget'ye göre organizasyondur. Piaget, dönemlerin genetik koda bağlı olmadığını ancak biyolojik eğilimlere bağlı bir süreç içinde çocuk tarafından yapılandırıldığına inanır. Gelişime ne içsel olgunlaşmayla ne de dıştan, yetişkinlerden gelen öğretilerle ortaya çıkar. Çocuk, gittikçe daha ayrıştırılmış ve daha karmaşık bilişsel yapıları kendi hareketleriyle organize ederek aktif bir yapılandırma süreci içinde gelişir.

Piaget'nin Bilişsel Gelişim Dönemleri:

DUYUSAL-MOTOR DÖNEM (0-2 yaş)

Duyusal-motor dönemde bebek, fiziksel hareketlerle algılarını ve duyularını eşgüdüm içine sokmayı ve organize etmeyi öğrenir. Hareketlerle duyumun eşgüdümünü sağlama duyusal-motor dönemin temelidir. Yenidoğan bu koordinasyonu refleksleriyle sağlamaya çalışır.

I. Alt Dönem (0-1 ay): Reflekslerin kullanılması

Piaget, bebeğin hareketli yapılarından söz ederken şema terimini kullanır. Bakma, yakalama, vurma birer şemadır. Bebekler, şemaları kendileri yapılandırmalarına rağmen ilk şemalar doğuştan gelen reflekslerdir. Emme refleksi gibi. Refleks, pasifliği ima edebilir; çünkü bir uyarıcı gelinceye kadar organizma hareketli değildir. Fakat bir refleks bile kısa bir süre içinde insanın kendinin başlattığı aktivite haline gelebilir. Ayrıca bebekler açken bile pasif olarak annenin memeyi ağızlarına koymasını beklemez; memeyi ararlar. Öğünler arasında aç olmasalar bile emme refleksini tekrarlarlar. Emme refleksini bir şema haline getirip meme dışında parmak, battaniye, yastık gibi nesneleri de asimile eder ve emerler.

II. Alt Dönem (1-4. Ay) : Birincil Dairesel/Döngüsel Tepkiler

Bebek, tesadüfen yeni bir yaşantı keşfedip onu tekrarlamaya başladığında birincil dairesel tepkiler başlar. Örneğin parmak emme gibi. Ancak bu, bebekler için başarılması her zaman kolay olan bir şey değildir. Çünkü gövde bir bütün olarak bir yönde hareket ettiğinden emme şeması içine eli asimile etme için gerekli akomodasyonları başarmaları zordur. Daha önce varolan bakma ve el hareketleri bir dairesel reaksiyona girdiğinde bebek eline bakar. Ancak farklı hareketleri veya şemaları bir araya getirmek çok fazla çalışmayı ve başarısız denemeleri de beraberinde getirir. Hareketli bir nesnenin izlenmesi gözün koordinasyonunu, sesin geldiği yöne dönme ise göz-kulak koordinasyonuna işaret eder.

III: Alt Dönem (4-10. Ay): İkincil Dairesel Tepkiler

Daha öncekilere birincil dairesel tepkiler denmesinin nedeni bebeğin kendi bedeninin ürettiği hareketlerle ilgili olmasıdır. Oysa bu dönemde bebek kendi dışında ilginç olaylar keşfeder. Örneğin bebek, bir gün ayağıyla tepesinde asılı duran oyuncaklara vursa ve sallandıklarını görse onlara bir süre bakar ve ayağını yine sallar. Sonraki günlerde buna gülmeler eşlik ederek davranış tekrarlanır. Çocuklar bir şeyi kendi güç ve yetenekleriyle yapmanın zevkini alır ve bunu tekrar tekrar yaşamak ister.

IV. Alt Dönem (10-12. Ay): İkincil Şemaların Koordinasyonu

Üçüncü alt dönemde bebek, tek bir hareketi bir sonuç elde etmek için yapar; yani ayağını vurur oyuncakları sallar. Dördüncü alt dönemde ise bebeğin hareketleri daha ayrıştırılmış hale gelir ve iki ayrı şemayı bir sonuç elde etmek için birlikte çalıştırmayı öğrenir. Bu yeni başarılar en çok bebek bir engelle karşılaştığında ortaya çıkar. Bebek bir kibrit kutusunu almak ister siz de önüne elinizi koyup ona engel olursanız önce eli göz ardı edip yine de kutuya ulaşmaya çalışır. Engel olmaya devam ederseniz ellerini ve kendini sallayarak ve başını sağa sola çevirerek kızgınlık tepkileri gösterir. Sonuçta elinize vurup iterek kutuyu kapmayı öğrenir. Burada vurma ve yakalama gibi iki ayrı şema eşgüdümlü hale gelir. Vurma şeması kutuyu yakalamak için bir araç olur. Bu basit gözlemler bize, çocuğun zaman ve mekan kavramını nasıl kazandığını anlamamıza yardım eder. Bebek yukarıdaki olayda şunu öğrenmiştir; bazı nesneler diğerinin önündedir ve bazı olaylar diğerlerinden önce gelir.

V. Alt Dönem (12-18. Aylar): Üçüncül Dairesel Tepkiler

Üçüncü alt dönemde bebekler tek bir sonucu elde etmek için tek bir hareket yaparak ilgi çekici bir olayın sürmesini sağlarlar. Dördüncü alt dönemde tek bir sonuca ulaşmak için iki ayrı hareketi bir araya getirirler. Beşincide ise farklı sonuçları gözlemek için farklı hareketleri denirler. Yeni bir yüzeye bazen yumruklarıyla sert bir şekilde bazen hafifçe vurarak farklı sesler çıkarırlar. Yeni ve farklı sonuçlar elde etmek için hareketlerini değiştirirler. Piaget'ye göre bebekler dünya hakkındaki içsel bir merak sonucu yeni şemalar geliştirerek gelişirler.

VI. Alt Dönem (18-24. Aylar) Düşüncenin başlangıcı

Bu alt döneme kadar bütün keşifler doğrudan fiziksel hareketlerle yapılmaktadır. Son alt dönemde ise çocuklar hareket etmeden önce hareketler üzerinde daha içsel olarak düşünmeye başlarlar. Örneğin uzun bir zinciri kibrit kutusuna koyamayan bir çocuk kutuya ve zincire uzunca bakar ve sonra birden bire zinciri eliyle toplayıp kutuyu açar ve içine koyar. Bu dönemdeki gelişmeler taklit çabalarında da görülebilir. Bebekler beşinci alt döneme kadar davranış repertuarlarında olan hareketleri tekrarlarlar. Bu dönemle birlikte denemeyanıyla yeni davranışları taklit etmek için gerekli akomodasyonları yapabilirler. Altıncı alt dönemde ise model göz önünde olmadığı da taklidi başarırlar. Piaget buna **ertelenmiş taklit** der. Konuşma tam olarak gelişmediği halde izlenen bir davranış aynı anda motor(kas) hareketlerle temsil ediliyor ve sonra gerçekleştiriliyor olabilir.

Nesne Devamlılığı Kavramı: I. ve II. alt dönemlerde bebeklerin kendileri dışında bir nesne kavramları yoktur. Görüş alanından çıkan herhangi bir şey bebek için artık yoktur. III. alt dönemde dış dünyaya ilgi başlar. Bebek, düşen bir oyuncağın ardından yere bakar ve kısmen örtülmüş bir nesneyi bulur. IV. alt dönemde tamamen örtülü nesneleri bulur fakat bir nesneyi ilk saklandığı yerde aramakta ısrar ederek B' de değil A' da hatasını yapar. Beşinci alt dönemde nesneyi saklandığı farklı yerlerde bulur. Altıncı alt dönemde koltuğun altına doğru yuvarlandığını gördüğü bir topu gidip onun etrafında dolaşarak arayabilir. Nesnenin hareketini görmese bile kendininkini ve nesneninkini içselleştirdiği için bulabilir. Nesne değişmezliğiyle birlikte evrende birbirinden farklı bağımsız nesnelerin varlığını ve kendinin de bağımsız bir birey olduğunu net bir şekilde kavrar.

İŞLEMÖNCESİ DÖNEM (2-7 yaş)

Sözcükleri anlama ve kullanma yeteneği gelişir. Buna bağlı olarak düşüncenin niteliği de değişir, çocuk artık anlık duyuşal çevresiyle sınırlı değildir. Çocuk dünya hakkında içsel düşüncelere sahip olabilir fakat bu türden zihinsel süreçler sezgiseldir ve sistematiklikten yoksundur.

Bebek, duyuşal-motor dönemin sonunda anlık çevresiyle baş edebilmek için etkili ve iyi organize edilmiş hareketleri geliştirmiştir. Çocuk şimdi semboller yani imge ve sözcükler dünyasına ilerlemektedir. Çocuk ortada olmayan bir nesne veya hareketi göstermek

istediğinde sembollerini kullanır. Ertelenmiş taklitte de semboller kullanılır; ancak buradaki semboller motor sembollerdir. Bir içsel temsil söz konusudur. Çocukların oyunlarında sözel olmayan başka semboller de vardır. Örneğin bir bez parçası yorgan olarak kullanılır. En önemli sembol kaynağı olan dil ise işlem öncesi dönemin başında 2-4 yaşları arasında gelişir. Dil geliştikçe çocuğun ufku genişler. Dil ile geçmişi yeniden yaşar, geleceği önceden konuşur ve diğerleriyle iletişime girer. Çocuğun zihni hızla geliştiğinden uyumlu mantık özelliklerinden yoksundur. Sözcükler, nesnelerin gerçek sınıflarına karşılık olarak kullanılmaz. Genel sınıflamalar yapamaz ve özelden yine öze kayar. Örneğin 4,5 yaşında bir çocuk "Daha öğle uykusuna yatmadım öyleyse öğleden sonra değil" diyebilir. Kimilerine göre dil düşüncenin gelişimini hızlandırır; fakat, Piaget'ye göre dil, iletişim için semboller sağlama açısından çok önemlidir, ancak mantıksal düşüncenin yapılanmasında rol oynamaz. Mantık hareketlerden doğar ve daha duyuşal-motor dönemde gelişir. Daha sonra daha içsel türden hareketlerin organizasyonu gerçekleşir. İçsel hareketlerin nasıl mantıksal sistemler oluşturduğunu göstermek için çocuğa çeşitli bilişsel görevler verir. İşlemöncesi dönemdeki bir çocuğa, iki eşit bardakta eşit düzeydeki sıvıdan, biri, ince uzun bir bardağa boşaltılıp iki bardaktaki sıvının hala aynı olup olmadığı sorulduğunda ise iki türlü yanıt alınabilir;

1. Uzun bardaktaki fazladır, çünkü uzundur.
2. Önce bir bardağa sonra ötekine bakar fakat şaşkındır ve verdiği yanıttan emin değildir.

İşlemöncesi düşüncenin en belirgin özelliklerinden biri de **benmerkezciliktir**. Benmerkezci düşünce oyunlara da yansır. Kendi bakış açısını, duygu ve düşüncelerini diğerlerinininkinden farklı olarak algılamada güçlük çeker. Akran etkileşimleri bu düşünce tarzından kurtulmalarında rol oynar. Bir diğer işlemöncesi düşünce özelliği **canlılık** kavramıdır. Çocuklar canlı ve cansız ayırımını yapamazlar ve cansızlara da canlı özelliği yüklerler. Daha sonra hareketli nesnelerin canlı olduğunu düşünürler. Dağlar, çiçekler ve masalar cansızdır; çünkü kıyılamazlar. Bisikletler, yapraklar ve bulutlar canlıdır, çünkü bazen hareket ederler.

SOMUT İŞLEMLER DÖNEMİ (7-11 yaş)

Çocuk artık sezgisel davranmaz, problemi çözmek için zihinsel işlemler seti geliştirilir fakat bu kez de problemin somut ve özgün yanıyla sınırlıdır.

Çocuklar yaklaşık 7 yaşına geldiklerinde sıvı korunumu problemlerine aşağıdaki 3 yanıtta birini verirler ve böylece somut düşüncenin gelişmiş olduğunu ve zihinsel işlemleri kullanabildiklerini gösterirler.

1. Bir şey eklemedin veya çıkarmadın o nedenle ikisi de aynıdır.
2. Bu bardak daha uzun ama bu da daha geniş öyleyse ikisi de aynı.
3. İkisi de aynı çünkü bunu geri boşaltıp görebilirsin.

Çocuk zihninde ödünleme ve geriye döndürme gibi zihinsel işlemleri gerçekleştirebilmekte ve belirgin boyuta (bardağın uzunluğu gibi) bağlı kalmaktan kendini kurtarabilmektedir. Piaget, miktar, ağırlık, hacim, sayı ve uzunluk gibi pek çok kavram için korunum problemleri hazırlamıştır. Sınıflama kavramı ve sınıf alt sınıf ilişkileri de bu dönemde gelişir.

FORMEL İŞLEMLER DÖNEMİ (11-)

Somut İşlemler döneminde çocuklar, sistematik olarak zihinsel hareketler temelinde düşünürler Bu sistematik ve mantıksal düşünce ancak somut nesnelere karşılık olduğunda yer almaktadır. Formel işlemler döneminde ise soyut kavramlarla işlem yapabilirler. Bilimsel akıl yürütmeyi bu dönemde kullanabilir; soyut düşünce gelişir. Piaget, bu dönemde çocukların hipotetik olanla veya olasılıklarla ilgilenip ilgilenmediklerini görmek için çocuklara 4 bardak renksiz sıvı vermiştir. Küçük bir kaptan da "g" sıvısı denilen renksiz bir sıvı daha vardır. Çocuğun görevi sarı bir sıvı elde etmek için bunları karıştırmaktır. Somut düşüncedekiler, sadece g ile diğer 4 sıvıyı ayrı ayrı karıştırıp sarı maddeyi elde edemeyerek bırakırlar. Formel düşüncedeki çocuk ise bütün olasılıkları dener ve bunları bir yere not eder. Bu dönemdeki çocuklar ayrıca özgürlük, hakçılık, sevgi gibi soyut ilke ve kavramlarla da ilgilenmeye başlarlar. Duyusal-motor dönemdeki bebek kendi dışında bir dünyanın farkında olmadığı için benmerkezcidir. İşlemöncesi dönemde durağan, değişmeyen bir dünyayı keşfeder, fakat kendi bakış açısıyla sınırlıdır. Bundan kurtulduğunda somut nesnelerle düşünme gelişir. Formel işlemler döneminde kendi düşünce ve fikirleri her şeyden önemlidir ve dünyayı değiştirmeye kalkışacak kadar benmerkezcidir. Bireyin sınırlarını keşfettiğinde gerçekleşmeyecek bir ütopya peşinde koşmayıp yetişkin rolünü benimser.

Uyarıcı – Tepki Kuramı

Skinner, çalışmalarını ratlarla sürdürmüş ve bulgularının çoğunu insanlara genellemiştir. Skinner'a göre eğer biz gelişimi anlamak istiyorsak davranışı incelemeliyiz, düşünce ve duyguları değil. İçsel tayin edici faktörleri aramak davranışın gerçek tayin edicilerini bulmayı engeller. Gerçek tayin edici faktörler de dış çevrededir. Bazı psikologlar Skinner'ı organizmayı boş bir yapı olarak kabul ettiği için suçlarlar. Skinner'ın asıl söylemek istediği ise, davranışın tayin edicilerini içte aramanın, uyarıcı ve davranış arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması için uygun olmadığıdır.

Uyarıcı gözlenebilen bir çevre özelliğidir. Uyarıcı davranım arasındaki bağın kurulma yollarından biri edimsel koşullamadır. Kısaca birey, bir davranışta bulunur ve onun çevrede yarattığı etki yine bireyin davranışına etki eder. Yaşam böyle durumlarla doludur. Davranış sonuçları tarafından kontrol edilir.

Davranışın gelişimi sırasında istenmedik davranışları ortadan kaldırmak için davranış değiştirme tekniği kullanılır.

Sosyal Öğrenme Kuramı

Bu görüş, Bandura tarafından savunulmuştur. Bandura da davranışın sonuçları tarafından kontrol edildiğine inanır. Fakat kişinin kendi hareketlerinin yine kendinde yarattığı sonuçlara da önem verir. Kişi kendi kendini pekiştirebilir. Bir birey alacağı paranın yanı sıra yaptığı işi en iyi şekilde yapmak için de güdülenebilir. Standardın altında bir performans da kişinin kendini eleştirilmesiyle sonuçlanabilir. Bu bakış, bir insanın davranışını kontrol etmek için, niçin pekiştirmenin veya cezanın her zaman işe yaramadığını göstermektedir. Eğer her zaman davranışlarımızı dış olaylar belirleseydi rüzgar gülü gibi davranan insanlar olurduk. En basit olarak, insanlar sürekli ortama özgü davranmak zorunda kalırlardı, oysa davranışın gelişmesi karşılıklı kontrol süreciyle işler. İki kişi arasında ne zaman ve nerede olursa olsun bir ilişki kurulmaya başlandığında kişiler sürekli birbirinin davranışını kontrol etmeye çalışırlar. Davranış, karşılıklı tayin edicilikle gelişir. Yani davranış ve onu kontrol eden koşullar arasındaki etkileşimin analiziyle açıklanabilir. İnsanlar çoğu kez de örnek alarak öğrenirler. Bu tür öğrenmeler, taklit, model alma ve dolaylı öğrenmedir (Film, TV. ve kendini başkasının

yerine koyup onun gibi davranma). Karmaşık eğitimsel ve kültürel uygulamalar iyi yapan birinin gözlenmesiyle öğrenilir. İçsel kontrol ve motivasyon gibi güçler de davranışın kontrolünde önemlidir. Kişi kendi çevresini yapılandırıp kontrol edebilir. Bandura, sosyal durumlardaki öğrenmelerin büyük ölçüde taklitle olduğunu savunmuştur.

Gözleyerek öğrenme: Skinner'a göre öğrenme derece derece ortaya çıkar. Bandura ise sosyal ortamlarda başkalarını gözleyerek hızlı ve daha çok öğrenmenin gerçekleşebileceğini savunur. Bazen deneme-yanılma ve küçük tepkilerin pekiştirilmesi yer almadan davranış birdenbire kazanılır. Bir tekstil işçisi dikiş makinesinin nasıl kullanıldığını sadece gözler ve başına oturduğunda onu çalıştırır. Skinner'dan farklı olarak Bandura, öğrenme kuramının içsel bilişsel değişkenleri içermesi gerektiğini savunur.

Gözlem, bize, gözlediğimiz, yeni davranışın olası sonuçlarını öğretir. Davranışın sonuçlarını başkasında gözleriz. Bandura buna dolaylı pekiştirme (vicarious reinforcement) adını verir. Sadece canlı modellerden değil, sembolik modellerden de öğrenme olabileceğini savunur (örneğin TV ve roman kahramanlarından).

Bandura'ya göre gözleyerek öğrenmenin ortaya çıkabilmesi için aşağıdaki koşulların sağlanmış olması gerekir.

- 1- Dikkat: Taklit edilecek model dikkatimizi çekmiş bir model olmalı,
- 2- Hatırd tutma: Davranışın sözel olarak kodlanıp hatırd tutulması
- 3- Motor üretim: Taklit edilen hareketi doğru olarak yapabilmek için birey, gerekli motor becerilere sahip olmalı.
- 4- Pekiştirme ve güdüsel süreç: Bir davranışın performans olarak ortaya çıkması ya başkası tarafından pekiştirilmeyi ya da bireyin kendi kendini pekiştirmesini içerir.

Sosyal öğrenmeciler, biyolojik ve olgunlaşma faktörlerinden daha çok çevresel, durumsal ve sosyal faktörlerin öğrenme ve gelişmeden sorumlu olduğuna inanırlar. Saldırganlığın öğrenilmesi bir sosyal öğrenme durumudur ve Bandura dolaylı pekiştirmenin bu davranıştaki önemini ortaya koymuştur. Sosyal öğrenme, cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde, paylaşma, yardımlaşma, işbirliği, diğergamlık gibi diğer sosyal davranışların kazanılmasında ve ailenin adetlerinin, konuşma biçiminin, üslubunun öğrenilmesinde önemli bir öğrenme biçimidir.

Miller, Dollard ve Mowrer gibi sosyal öğrenmeciler psikanalitik kuram ve davranışçı kuram arasındaki ilişkiyle ilgilenmişler ve aile içindeki ikili ilişkileri çalışmışlardır. Sosyalleşme sürecini ve bu süreç içinde özdeşim kurma ve bağımlılığı incelemişlerdir.

Etolojik Kuram

Evrimsel bağlama ve gelişimde içgüdünün rolüne önem verirler. K.Lorenz ve Bowlby kuramın önde gelen isimleridir. Etolojistler aynı zamanda bir doğal gözlemcidirler. Organizmayı doğal ortamlarında gözlemleri sayesinde türlerin çevreye nasıl uyum sağladıklarını görürler. Örneğin çocukları sosyal oyunları sırasında gözlemedikçe çocuklarda sosyal grup veya statü hiyerarşilerinin nasıl oluştuğunu anlayamayız. Davranışın önemli bir yönü olarak içgüdüleri çalışırlar. İçgüdüler dış bir uyarıcıyla harekete geçen türü koruyucu davranışlardır ve bunlar içerik olarak değişse bile insan türü için çok farklı değildir (Örneğin, anne tavuk, civcivlerini onlardan gelen çağrıyla korumaktadır.

Basımlama, bir objeye genellikle de bakıcıya hızlı bağlanmadır ve doğumdan çok kısa bir süre sonra yer alır. Örneğin kümes hayvanları doğumdan sonraki saatlerde annelerini izlemeye başlarlar. Lorenz bu kritik dönemde hayvanların başka bir uyarıcıya da tepki verip vermeyeceklerini merak eder. Kaz yumurtalarının yarısı annenin altına yarısı da inkübatöre konur. Kazlar yumurtadan çıkar çıkmaz ilk hareketli nesne olarak annelerini izlerken diğerleri de Lorenz'i izlemeye başlarlar. Çeşitli hayvanların kritik dönem içinde çok çeşitli hareketli nesneleri izledikleri görülmüştür. Kritik dönem türlere göre değişmesine rağmen **basımlama** sadece bu dönemde ortaya çıkmıştır. Basımlamanın diğer önemli boyutu anneyle geçirilen süredir. Kritik dönemde anneyle uzun süre beraber olma daha etkili olmuştur. Bundan başka hareket, renk ve büyüklük gibi özelliklerin, böyle ayırt edici özellikleri olmayan nesnelere göre daha fazla dikkat çektiği de bulunmuştur. Bu tür bir kritik dönemin insanlarda olup olmadığını belirlemek zordur. Özellikle insan yavrusu doğar doğmaz hareket etmediği için bakıcısını izlemesi mümkün değildir. Etolojistler insanda kendine ait yaşam alanlarının kurulması, saldırganlığın ifadesi gibi olayları araştırmışlardır. Davranışın biyolojisini vurgularlar. Onlar için kalıtım, epigenetik ve türe özgü davranış önemlidir. Organizmanın hayatta kalma mekanizmaları çevreyle bağlantılı olarak ele alındığından etoloji, etkileşimci bir kuramdır.

Bowlby bu görüşlerden yararlanarak ve evrimsel kavramları kullanarak bağlanma kuramını geliştirmiştir. Bowlby'ye göre ağlama, gülümseme ve göz teması kurma gibi bebeğin doğuştan getirdiği içgüdüsel davranışlar annede veya bakıcıda bu tür davranışlara tepki olarak yine bir takım içgüdüsel davranışları uyarır. Örneğin bebeğe gülümseyerek veya konuşarak tepki verilir. Bu türden uyarıcı tepki zincirleri sonucunda bakıcı ve bebek arasında özel bir bağlılık oluşur. Bowlby'nin bağlanma kuramı, günümüzde konuyla ilgili sayısız araştırmaya yol açmıştır.

Vygotsky'nin Sosyokültürel Bilişsel Kuramı

Piaget gibi Vygotsky de çocukların bilgiyi aktif olarak aradığına ve yapılandığına inanır. *Gelişimsel analizi, dilin rolünü ve sosyal ilişkilerin önemini* savunur. Son yıllarda Avrupalı ve Amerikalı psikologlar Vygotsky'nin görüşlerini önemle ele almaya ve eğitime olan etkileri üzerinde tartışmaya başlamışlardır. Vygotsky'nin kuramındaki önemli görüşler şöyle özetlenebilir:

1. Çocuğun bilişsel becerileri ancak gelişimsel olarak analiz edilip yorumlandığı zaman anlaşılabilir: Vygotsky'ye göre çocuğun bilişsel fonksiyonlarının herhangi bir yönünü anlamak için onun bir önceki biçiminden sonraki durumlarına nasıl dönüştüğünün incelenmesi gerekir. Örneğin kendi kendine konuşmanın doğru olarak anlaşılabilmesi için gelişimsel sürecine bakılmalıdır.
2. Bilişsel beceriler, birer psikolojik araç olan sözcükler, dil ve konuşma biçimleridir. Bunlar aracı süreçlerdir; zihinsel aktiviteyi dönüştürür ve kolaylaştırırlar: Bilişsel fonksiyonları anlamak için onlara aracılık eden ve onları şekillendiren araçların incelenmesi zorunludur. Çocukluğun ilk yıllarında çocuk, dili, aktivitelerini planlama ve problemleri çözmede bir araç olarak kullanır.
3. Bilişsel becerilerin kaynağı sosyal ilişkilere bağlıdır ve beceriler, sosyokültürel zemin içinde yer almış durumdadırlar. Çocuğun gelişimi, sosyal ve kültürel etkinliklerden ayrılamaz. Vygotsky'ye göre belleğin, dikkatin ve akıl yürütmenin gelişimi, kültürün araçlarını öğrenmeyi gerektirir. Bu araçlar o kültürdeki dil, bellek stratejileri veya matematiksel sistemler olabilir. Bir kültürde çocuklar bilgisayarları kullanarak aritmetik hesaplamalar yaparken başka bir kültürde parmaklarını kullanıyor olabilirler.

4. Vygotsky'ye göre bilgi durumsaldır ve başkalarıyla işbirliği içinde anlam kazanır. Yani bilgi, insanlar ve ortamlar arasında paylaşılan ve yayılan bir şeydir. Bu da kitapları, uygarlık ürünlerini, kültürün araçlarını ve toplulukların varlığını gerektirir. Çünkü ancak insan toplulukları bunları paylaşırlar.

Bilgi İşleme Yaklaşımı

Bilgi işleme yaklaşımına göre bireylerin bilgi işleme kapasiteleri, çocukluk boyunca daha karmaşıkleşan bilgi ve becerileri kazanmalarını sağlayacak biçimde artmakta gelişmektedir. Piaget'nin aksine gelişimi dönemler halinde açıklamazlar. Bilgisayarların yapısını (hardware) beyne, programları da (software) bilişle benzeterek kurulan analogiyle hem beyni hem de bilgisayarları geliştirmeye çalışmaktadırlar. Siegler, bilgi işleme yaklaşımının önemli temsilcilerinden biri olarak çocuğun bilişsel gelişimini düşüncenin gelişimi olarak görür. Ona göre bilişsel gelişim, bilgiyi işlemek için gittikçe daha iyi stratejilerin ve yeni kuralların öğrenilmesidir. Örneğin iyi bir okuyucu olma okurken metnin ana temasını da izlemeyi gerektirir.

Ekolojik Sistemler Kuramı

Etolojistler biyolojik faktörleri vurgularken, ekolojik kuram çevresel faktörleri vurgular. Urie Bronfenbrenner'in çevresel sistemi esas alan gelişim yaklaşımında 5 iç içe geçmiş sistem vardır. Bebeğin anneyle etkileşiminden başlar kültürün etkilerine kadar genişler. Bu sistemler; **mikrosistem (microsystem)**, **mesosistem (mesosystem)**, **eksosistem (exosystem)**, **makrosistem (makrosystem)** ve **kronosistem (chronosystem)**dir.

Anneyle, akranlarla ve öğretmenlerle etkileşim mikrosistemdir. Mesosistem, mikrosistemler veya çeşitli bağlamlar arasındaki bağlantılar ve ilişkilerdir. Örneğin aile içi etkileşimle okulda akran ilişkilerinde gözlenen etkileşim arasındaki benzerlik ve farklılıklar bu sistem içinde ele alınır. Gelişim psikologları bu nedenle çocuğu tek bir ortamda gözlemenin yeterli olmadığını, farklı ortamlardaki davranışlarının gözlenmesi gerektiğine inanırlar. Ekosistem, bireyin aktif rolünün olmadığı bir sosyal ortam ya da bağlamın bireyin aktif olduğu anlık çevresindeki deneyimlerini ve yaşantılarını etkilemesidir. Örneğin, bir kadının iş yerindeki deneyimleri eşiyle ilişkisini etkileyebilir. Annenin iş yerinde yükseltilmesi daha fazla seyahat etmesi

anlamına gelebilir ve bu da eşiyle çatışma yaratabilir, çocuğuyla etkileşimini etkileyebilir. Örneğin bir belediyenin park, bahçe, kütüphane ve spor alanları gibi hizmetler üretmesi o şehirde yaşayanların davranışlarını etkileyecektir. Makrosistem, bireyin içinde yaşadığı kültürdür. Kültürel inanç sistemleri, bir kültürdeki değerler ve tutumlar bu sistemle ilgilidir. Kronosistem, zaman içinde değişen sosyotarihsel olayların ve çevresel koşulların bireyin yaşamındaki geçişlere yansması ve deneyimlerini etkilemesidir. Örneğin anne baba arasında boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi ilk yılda en fazladır ve giderek azalır. Sosyokültürel değişmelerde bireyin gelişimini etkilemektedir. Örneğin, 20-30 yıl öncesine göre günümüzde kadınlar kariyerleri konusunda daha ısrarlı bir tutum içindedirler. Son yıllarda biyoloji ve nörobiyoloji ile genetik alanındaki gelişmeler sonucu kurama biyolojik faktörler de eklenmiş ve kuram, BİYOEKOLOJİK KURAM olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Hümanistik Kuram

Bireyin biricikliğini, kişisel potansiyelini ve iç dürtülerini vurgular. Kendilik kavramı ve bireyin kendi potansiyelini en üst düzeyde gerçekleştirmesi kuramın en önemli ilgi alanıdır. Hümanistler, bireyin davranışlarının dış çevre tarafından kontrol edilebileceği ve bilinç dışı irrasyonel güçlerin davranışta baskın olduğu fikrine katılmazlar.

Hümanistik kurama şekil veren önemli isimlerden biri A.Maslow'dur. Bir güdü kuramı oluşturmuştur. Ona göre bireyler biricikliklerini korurken kendi potansiyellerini de tamamen gerçekleştirmeye güdülenmişlerdir. Maslow buna kendini gerçekleştirme der. Bu amaca ulaşmak için belli temel ihtiyaçların öncelikle tatmin edilmiş olması gerekir. Kendini gerçekleştirme düzeyinde olma bir ölçüde ego gücünü, akranlar tarafından kabulü ve kendine saygıyı içerir. Yetişkinliğin orta yıllarına kadar genellikle gerçekleşmez. Maslow buna ulaşma aşamasını ihtiyaçlar hiyerarşisi adını verdiği bir diyagramla göstermiştir. Gençlik yıllarında enerji, gelirden bir sabitleşme yaratma çabalarıyla geçer. Orta yaşta bu sağlanınca yetişkinler enerjilerini ego bütünlüğüne ulaşmak için kullanabilirler. Hümanistik kurama katkısı olan diğer bir kuramcı da C.Rogers'tır. Bireylere kendilerini oldukları gibi kabul etme de, potansiyellerini gerçekleştirmede yardımcı olmayı vurgular. Hümanistik kuram bir yetişkin kuramıdır ancak çocuklar için doğurgusu, onlara doğuştan gelen yaratıcı güçlerini besleyici çevreler yaratmanın önemini ortaya koymasıdır.

Gelişim Psikolojisi Kuramlarının Değerlendirilmesi

Bilişsel kuramların değerlendirilmesi:

- Zihnin bilinçli yanını ve bilinçli düşünceyi vurgulayarak pozitif bir gelişim görüşü sunar
- Bireyin aktif bir anlama ve yapılandırma kapasitesi olduğunu vurgular (Piaget ve Vygotsky)
- Piaget ve Vygotsky, çocuğun düşüncesinde ortaya çıkan gelişimsel değişimlerin anlaşılmasının önemini vurgularlar.
- Bilgi işleme yaklaşımcları, bilişsel süreçlerin ayrıntılı bir tanımını ve analizini sunarlar

Eleştiriler:

- Piaget'nin dönemlerinin saflığı konusunda şüphe vardır.
- Bilişsel gelişimde bireyler arası farklılıklara yeteri kadar önem vermemişlerdir.
- Bilgi işleme yaklaşımı, bilişte ortaya çıkan gelişimsel değişimlerin yeterli bir tanımlamasını sunamamışlardır.

Psikanalitik görüştekiler, bilişsel kuramcılarının bilinçdışı düşünceye yeteri kadar önem vermediklerini öne sürmektedirler.

Davranışsal ve Sosyal Biliş Kuramlarının değerlendirilmesi:

- Bilimsel araştırmaya önem verilmiştir
- Davranışın çevresel tayin edicileri önemlidir
- Gözleyerek öğrenme önemlidir (Bandura)
- Kişisel ve bilişsel faktörler önemlidir (Sosyal biliş kuramı)

Eleştiriler:

- Bilişe çok az vurgu vardır(Pavlov, Skinner)
- Çevresel tayin edicilere çok fazla vurgu vardır.
- Gelişimsel değişimlere yeteri kadar önem verilmemiştir.Çok mekaniktir. İnsanların yaratıcılığına ve kendiliğinden davranışlara yeteri kadar önem verilmemiştir.

Etolojik Kuramın Değerlendirilmesi:

- Gelişimin biyolojik ve evrimsel temeli vurgulanmıştır.
- Doğal ortamlarda dikkatli ve dakik gözlemler kullanılmıştır.
- Gelişimde kritik(duyarlı) dönemler vurgulanmıştır.

Eleştiriler:

- Kritik ya da duyarlı dönemler kavramları çok katıdır.
- Biyolojik temellere çok güçlü bir vurgu vardır.
- Biliş yeteri kadar dikkat gösterilmemiştir.
- İnsanlardan daha çok hayvanlar üzerinde araştırma üretmek için uygun bir kuramdır.

Ekolojik Kuramın değerlendirilmesi:

- Çevresel sistemlerin makro ve mikro boyutları sistematik biçimde incelenmiştir.
- Çevresel ortamlar arasındaki bağlantılara dikkat çekilmiştir (mesosistem).
- Gelişim üzerindeki sosyotarihsel etkiler dikkate alınmıştır (kronosistem)

Eleştiriler:

- Son yıllarda dikkat çekilmekle birlikte gelişim üzerindeki biyolojik etkilere çok fazla vurgu yapılmamıştır.
- Bilişsel süreçlere yeterli önem verilmemiştir.

KALITIM - DOĞUM ÖNCESİ GELİŞİM - DOĞUM

İnsanın hayatı döllenmeyle başlar. Doğum öncesine kadar süren bu devreye PRENATAL Dönem denir. İnsan gelişimine yön veren önemli etmenlerden biri de kalıttır. Her birimiz anne ve babamızdan gelen genel biyolojik koda kalıtsal olarak sahibizdir. Fiziksel olarak bir kod, kromozom ve gen denilen biyokimyasal ajanlarla taşınır. Genel kalıtsal kod, herkesin insan olduğu ve temel anatomik yapının aynılığının devamını içerir. Kromozomlar içerisinde organize olan genler ise bireyden bireye değişen kalıtsal özellikleri taşırlar (gözler, boy, cinsiyet, aptal ya da zeki, sessiz ya da gürültücü ve içe dönük ya da dışa dönük gibi).

Sperm tarafından döllenmiş bir yumurtanın bölünmeye başlamasıyla gelişim, hareket olarak başlamıştır. Bu süreç sperm ve yumurtada bulunan orijinal hücrelerin her birinin çekirdeğinde

yer alan genetik materyal tarafından yönetilir. Bu hücrelerin her biri 23 kromozom içerir. Bu kromozomlar da uzun ve kompleks zincire benzer binlerce gen içerir. Bunlara cinsiyet hücreleri denir. Diğer vücut hücreleri 23 çift halinde düzenlenmiş 46 kromozom içerirler. İlk birkaç hafta içinde döllenmiş yumurta mitoz bölünmeye uğrayarak tekrar tekrar bölünür. Hücrelerdeki her bir kromozomda genler vardır. Genlerdeki yapı DNA olarak açıklanmıştır ve genetik geçişi sağlar.

Kromozom ve genlerin bir bireydeki özgün bileşimi **genotip**, bireyin gözlenebilen ve ölçülebilen diğer özellikleri ise **fenotip**dir. Genotip ve fenotip nasıl ilişkilidir? Özdeş fenotip özelliklerine sahip iki kişinin genotipleri farklı olabilir.

Genlerin bir kuşaktan diğerine nasıl geçtiği ve nasıl birleştikleri konusunda önemli çalışmalar Mendel tarafından bezelye bitkisiyle yapılmıştır. Mendel, çalışmaları sonucunda bazı kalıtım ilkeleri saptamıştır. Bir çocuk anne ve babasının sahip olduğu özelliklerin ortalamasına sahip olarak doğmaz. İnsanın her bir özelliği için anne ve babadan gelen 2 gen vardır. Bu genler özdeş veya farklı kodları taşıyabilirler. Bazı gen kodları baskın bazıları çekiniktir. Eğer 2 baskın gen kodu veya bir baskın bir çekinik gen kodu bir araya gelirse yeni döl baskın özellik içerecektir.

Genetikçiler bu baskın ve çekinik genlerin aile içinde nasıl sürdüğüyle ilgilenirler. Bazı özellikler cinsiyet kromozomu yani 23. kromozom çiftiyle ilgilidir. Renk körlüğü buna bir örnektir. Bazı özellikler ise bu kadar basit olarak geçmezler. Bir kaç özellik tek bir gen çiftinin hareketiyle tayin edilebilir. Özelliklerin çoğu da kromozomlardaki pek çok farklı genin etkileşimiyle tayin edilir. Böyle özellikler çok genli (polijenik) özellik olarak tanımlanır.

Bir çocuğun psikolojik özelliklerinin çok azı bu şekilde tayin edilmektedir. Genellikle çevre ve kalıtsal kod arasındaki etkileşim önemlidir. Anastasi, gelişimde kalıtımın etkisinin sürekli olduğunu ileri sürer. Bu etki dolaysızdan dolaylıya kadar değişik derecelerde olabilir. Bazı özellikler kalıttan doğrudan etkilenir ve çevre onları değiştiremez. Gebelik sırasında oluşan (konjenital) bazı anomaliler ise örneğin, kemik bozuklukları ve yüzdeki deformasyonlar gibi, modern tıp sayesinde ameliyatla düzeltilebilir. Konjenital körlük ve sağırılık da düzeltilebilmektedir. Bazı hastalıklarda ise kalıtsal yatkınlık vardır. Örneğin,

kanda antibadilerin gelişmemesi, bağışıklık sisteminin hassasiyeti ve çiçek tozlarına alerji gibi.

İnsan vücudundaki her hücrede, sperm ve yumurta hücreleri hariç 23 çift kromozom kalıtsal materyal olarak gen formunda yer almaktadır. Genler kimyasal madde bileşimidir. Bu madde DNA'dır (Deoksiribonükleik asit) ve saç rengi, göz rengi, deri rengi gibi kalıtsal özellikleri etkiler. Her cinsiyet hücresinde yeni sperm ve yumurtada 22 otozom 1 kromozom vardır. Bu tek kromozom X ise yumurtada; Y veya X ise spermde bulunur. Her vücut hücresinde ise 46 kromozom vardır. Ebeveynlerden her biri kalıtıma aynı miktarda katkıda bulunur. Fakat bu eşit katkı genotiptedir. Fenotipik özellikler ise bir ebeveyninden daha fazla etkilenebilir. Bu, döllenme sırasındaki spesifik cinsiyet hücrelerinin bileşimine ve genlerin baskın veya çekinik olmasına göre değişir.

Bireylerin büyüme hızları ve büyüme sırasında ulaştıkları adımlar, genlerin taşıdıkları mesajlardaki farklılığa göre değişir; fakat mesajın geçiş mekanizması aynıdır. Bu mekanizma endokrin sistemdir. Vücudun çeşitli yerlerinde yer alan endokrin salgı bezlerinden oluşur. Bu bezlerden en önemlisi beynin alt kısmında yer alan hipofiz bezidir. Böbreklerde yer alan adrenal salgı bezi ve cinsiyet salgı bezi yani gonadlardır.

Bu salgı bezleri kana hormon adı verilen salgı salgırlar. Bu hormonların kontrolünü, ne zaman ne kadar salınacağını hipotalamus idare eder. Hipotalamus, vücut ısını, kan basıncını beyindeki kan dağılımını ve endokrin sistemi düzenler. Hipotalamus hipofiz bezini uyarır o da diğer salgıları idare eder.

Büyüme hormonu: Hipofiz bezi tarafından salınır. Vücut büyüklüğü, protein sentezi, karbonhidrat sentezinden sorumludur. Bu hormon fiziksel büyümeden tek başına sorumlu değildir. Fiziksel egzersiz ve stres gibi faktörlere de bağlıdır.

Tiroid hormonu: Troksinin başlıca fonksiyonu vücut metabolizmasının beyin ve sinir sisteminin gelişiminin düzenlenmesidir. Fetüs'ün kan dolaşımında bu hormon en yüksek düzeydedir ve iki yaşına kadar derece derece azalır. Beyin ve sinir sistemi olgunlaştıkça troksin seviyesi düşer.

Cinsiyet hormonları: Erkek cinsiyet hormonları androjenler olarak adlandırılır. Bunların en önemlisi **testosteron** dur. Bu hormon buluş döneminde, omuzların genişlemesi, sesin kalınlaşması ve vücut tüylerinin gelişmesinden sorumludur.

Dişi cinsiyet hormonu ise **östrojen**dir. Yumurtalık tarafından üretilir. Bu da kızlarda buluşdaki değişimleri idare eder. Yumurtalıkta üretilen diğer bir hormon **progesteron**dur ve bu da olası bir gebelik için rahmi hazırlar. Hem dişilik hormonları hem de androjenler her iki cinsiyette de farklı oranlarda vardır. Erkeklerde androjen kızlarda östrojen baskındır.

Gelişim Üzerindeki Genetik Etkiler

Kalıtımın etkisi

Doğrudan

Dolaylı

Özellikler

Bazı zeka gerilikleri

Konjenital bozukluklar

Kalıtsal yatkınlığa bağlı hastalıklar

Sosyal Kalıpyargılar

Kalıtımın en dolaylı etkisi sosyal kalıpyargılar üzerindedir. Bazı kalıtsal özellikler; deri rengi, etnik ve fiziksel özellikler gibi insanı stereotipik yapar ve bu da insanların o bireye karşı davranışlarını etkiler. Kalıtsal özelliklerin gelişimsel olarak incelenmesinde bir yol, özdeş ikizlerle ve özdeş olmayan ikizlerle yapılan çalışmalardır. İkinci bir yol ise soy çalışmalarıdır. Aynı soydan gelen baba-çocuk, kardeşler, kuzenler gibi çiftlerle, birbiriyle yakınlığı olmayan seçkisiz olarak seçilmiş bireyler karşılaştırılır. Akrabalık arttıkça benzerlik artmaktadır. Bu tür çalışmaların hepsinde çevrenin aynı kaldığı sayılıdır. Oysa bir ebeveynin özdeş ve özdeş olmayan ikizlere karşı farklı tavrı olabilir. Çevrenin etkilerinin kontrol edildiği veya değişimlendiği araştırmalar kısıtlıdır. Bunlar ilişkisel (korelasyonel) ve yarı deneysel çalışmalardır. Genetik ve çevresel koşulların doğrudan değişimlenmesi ve kontrolü etik problemlerden dolayı imkansızdır. Bu nedenle laboratuvar koşulları gibi iyi tanımlanıp iyi kontrol edilmiş koşullarda ve daha kısa süre içinde hayvan soyları yani ratlar ve kobaylar incelenir.

Farklı insanlar arasında değişme gösteren özelliklerde genetik farklılıklar ne derece göz önüne alınmalıdır? Bu sorunun cevabı kolayca verilemez çünkü çevrenin benzerliği gibi önemli değişkenleri kontrol altına alma yeteneğimiz sınırlıdır. Tahminler, belirli bir özelliğin kalıtsallığına bağlı olarak geniş ölçüde değişebilir. Kalıtımsallık, matematiksel bir tahmindir.

Zihinsel gerilik olarak adlandırılan pek çok genetik bozukluk vardır. Gerilik, standart zeka testlerinin herhangi birinden alınan zayıf performans ile kolayca saptanabilir. Ancak, böyle bir tanı almış her çocuğun kalıtımsal olarak bu probleme sahip olduğu düşünülmemelidir. Çoğu kez geriliğin nedenleri dakiklikle belirlenememektedir. Genetik geçiş, geriliğin ikincil özellikleri olarak kolayca kendini gösterebilir. Örneğin, burun, ağız ve kafa şeklinin görünüşündeki bozulmalar gibi.

Körlük ve fiziksel felçler gibi bazı gerilikler beyin ve sinir sistemindeki bozulmalar sonucu oluşabilir. Bu türden bazı bozukluklar ebeveynlerden gelen çekinik genlerin etkisiyle ortaya çıkabilir. **Fenilketonüri:** Metabolizmaya gerekli bir enzimin üretilmesinde başarısız olan genetik bir kodun neden olduğu geriliktir. Bu enzim olmadığı zaman hücreler aminoasidi parçalayamaz ve metabolik süreç yoluyla zehirli madde sinir sistemine girer. Doğumdan hemen sonra müdahale edilmezse zihinsel fonksiyonlardaki bozulma hızla ilerler. Şans eseri olarak bu durum kolaylıkla teşhis ve tedavi edilebilir bir geriliktir ve yine çekinik bir gen sorumludur. **Down Sendromu:** Genetik yolla oluşan en yaygın gerilik down sendromudur. Yassılaştırmış bir kafatası kemiği, kısa boy ve ince bir beden yapısı, göz kapağı derisinde ilave kıvrımlar, dilde dışarı sarkma bu çocukların belirgin özellikleridir; motor yeteneklerde ekstra bir gerilik vardır. Bu sendromun nedeni fazla bir kromozomdur. Bu çocuklar 46 yerine 47 kromozoma sahiptir. Bu kromozomun nasıl ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte annenin yumurtası ve babanın sperminin sağlıklı oluşuyla ilgili görünmektedir. Kırk yaşın üzerindeki annelerin böyle bir çocuk doğurma şansı daha yüksektir.

Gelişimde kalıtımın rolü çok önemli olmakla birlikte bunun çevre ile etkileşiminin önemi de gelişimde göz ardı edilmemelidir. Fakat bu etkileşimin tam olarak nasıl işlediğini bilemiyoruz.

Doğum Öncesi (Prenatal) Gelişim

Bu dönem 4'e ayrılabilir: **Döllenme**, **germinal dönem**, **embriyo dönemi** ve **fetus dönemi**.

Döllenme: Yaşam, tek bir spermin annenin fallop tüpündeki bir yumurta ile karşılaşması sonucu döllenme denilen süreçle başlar. Annenin periyodunun yaklaşık ortasına rastlayan dönemde yumurta üretilir. Döllenme bu olaydan bir kaç gün sonra yumurtanın yumurtalıktan inip fallop tüpünde ilerlediği dönemde oluşur. Eğer yumurta döllenmeden rahime giderse rahim içinde birkaç günde yok olur ve döllenme, diğer bir periyoda kadar olanaksızlaşır.

Germinal Dönem: Döllenmeden sonraki 2. haftanın sonuna kadar süren dönemdir. Spermden 23, yumurtadan 23 olmak üzere 46 kromozom oluşur. Bir gün içinde kromozom çiftleri 2 misline çıkar ve yarı sayıda olmak üzere hücrenin 2 ucunda toplanır. Sonra döllenmiş yumurta 2 hücreye ayrılır. Her bir hücre orijinal hücrenin aynısıdır ve 23 çift kromozoma sahiptir. Sonraki 10-14 günde 2 büyük gelişme görülür. Birinci gelişme, devam eden hücre bölünmesidir; her bölünmeden önce kromozom çiftleri 2 katına çıkar ve bir öncekinin aynısı olan hücreler oluşturur. İkinci gelişme ise, yumurtanın döllenmeden sonraki hafta veya 10 gün içinde rahim duvarına sıkıca yapışmasıdır. Bu sırada bölünen hücreler derece derece sferik kütle oluştururlar ve bu kütle iç ve dış parça yani amnion ve koriyon olarak ayrılır. Dış parça rahim duvarı ile sıkıca bir bağlantı sağlar ve fetus ile anne arasındaki bariyeri (plasenta) oluşturur. İç parça ise fetüsü oluşturmaktadır.

Embriyonik Dönem: Döllenmeden sonraki yaklaşık 2. - 8. haftaları içerir. Burada ilkel insan şekli oluşur. Baş, kollar, gövde ve bacaklar gibi vücudun temel parçaları oluşur. Göz, kulak, parmak gibi daha ince özellikler fark edilir hale gelirler. İç organların bir kısmı ilkel kalp atışı, dolaşımsal aktivite, karaciğer ve böbrek fonksiyonları ve bazı sinir sistemi hareketleri ayırt edilebilir. Dış parça plasentayı oluşturur ve plasenta anne ile embriyonun dolaşım sisteminin birleştiği uygun bir ortamdır.

Yarı geçirgen zar, anne ile bebeğin kan akımlarını birbirinden ayırır fakat O₂, ilaçlar vitamin, şeker ve protein gibi besleyici maddelerin embriyona geçmesine izin verir. Göbek kordonu atık maddeleri embriyondan plasenta bariyerine taşır. Bu kordon bazı maddelerin geçişine izin

verir. Kan hücreleri plasentanın zarından geçemeyecek kadar büyüktür ve bu sebeple anne ve bebeğin dolaşım sistemleri arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Bu dönem sonunda embriyo 2.5 cm. uzunluk ve 14 gr. ağırlıktadır.

Fetus Dönemi: Bu dönem 8.haftadan doğuma kadar sürer. 12 haftalık bir bebek 7.5 cm. boyunda ve 28 gr. ağırlığındadır. Fetus hareketlidir. Kolunu bacağını oynatabilir, ağzını açıp kapayabilir, başını oynatabilir. Yüzdeki uzuvlar ayırt edilebilir. Genital organlar farklılaşır.

- 4. ayın sonunda prenatal refleksler güçlenir, anne bebeğin ayak hareketlerini hissedebilir.
- 5. ayın sonunda deri biçimlenmiştir. Fetus daha da hareketli olur. El ayak tırnakları oluşmuştur. Rahimdeki pozisyonunu almıştır.
- 6. ayın sonunda fetus'un boyu 36 cm. kilosu 900 gr. dır. Gözler ve göz kapakları tamamıyla oluşmuştur. Baştaki saçlar ince tüyler halindedir. Yakalama refleksi görülür.
- 7. ayın sonunda doğacak bir bebeğin yaşama şansı vardır. Prematüre bir bebek enfeksiyonlara duyarlıdır ve bu nedenle koruyucu bir ortamda bir süre bakılmalıdır. 40 cm 1,5 kg. dır.
- 8. ve 9. aylarda kilo hızla artar, yağ dokusu gelişir, kalp, böbrek gibi organ sistemlerinin aktiviteleri gelişir.

Yenidoğanın ortalama ağırlığı 3.200 gr. boyu 50 cm. dir.

Teratojenler: Hastalıklar ve İlaçlar

Prenatal gelişim sırasında oluşan ve bebeğin doğumunda ortaya çıkan bozukluklara neden olan ajanlara **teratojen** ve doğum bozukluklarında etkili olan bu maddeleri inceleme bilimine de **teratoloji** denmektedir. Teratolojinin son yıllarda önem verdiği 4 belirli etki; annenin hastalıkları, hamilelik diyeti, ilaçlar ve diğer kimyasal maddeler ile annenin duygusal durumudur.

Annenin hastalıkları fetusu üç yolla etkiler. Bazı hastalıklarda özellikle virüsler, doğrudan plasentaya hücum ederek fetusun beslenmesine engel olabilirler. Bazıları ise plasenta bariyerinden geçerek fetusa ulaşır ve doğrudan embriyo ya da fetusa zarar verebilirler. Kızamıkçık, sitomegalovirus (CMV), frengi, difteri, tifo, sarılık, suçiçeği ve grip bu türe

örnektir. Üçüncü bir yol ise hastalıklı organizmanın hastalığı bebeğe doğum sırasında bulaştırmasıdır. Örneğin AIDS hem bu yolla, hem plasenta kanalıyla hem de annenin bebeği emzirmesi sırasında bebeğe geçebilir. Bu hastalıklar arasında en riskli olanları, kızamıkçık, AIDS ve CMV'dir.

Kızamıkçığın riski gebeliğin ilk birkaç haftası için söz konusudur. Katarakt, sağırılık ve kalp bozuklukları en yaygın zararlarıdır. Aşı en iyi korunma yoludur. Tüm dünyada üç milyon kadının HIV enfeksiyonu taşıdığı bilinmektedir. Ancak sevindirici olan HIV enfeksiyonlu annelerden doğan bebeklerin ancak çeyreğinin HIV enfeksiyonlu doğduğu bulunmuştur. Ayrıca AIDS belirtileri taşıyan annelerin, sadece HIV pozitif annelere göre bebeklerine enfeksiyonu geçirme riski daha yüksektir. Hamilelik süresince tedavi gören annelerin de bebeklerine bu hastalığı geçirme oranlarının %8 olduğu bulunmuştur. CMV; uçuk cinsi bir virüstür. Konjenital zihinsel geriliğe ve sağırılığa yol açan bilinen en önemli enfeksiyondur. Bütün kadınların %60'ında CMV antibodileri vardır; fakat bilinen belirtileri yoktur. Anneleri CMV antibadisi taşıyan bebeklerin %1 veya 2'si doğumöncesinde enfekte olmaktadır. Hastalık aktif fazındaysa bu oran % 40-45'e çıkmaktadır. Bu hastalığın geçiş mekanizması ve niçin doğumdan önce enfekte olmuş bebeklerin sadece %5-10'unun belirti gösterdiği henüz tam olarak anlaşılamamıştır.

Hamilelik diyeti, bebek annenin kanıyla geçen gıdalarla beslendiği için çok önemlidir. Yetersiz beslenme anemi ve zehirlenme (toxemia) gibi komplikasyonlara sebep olabilir. Yetersiz beslenme kadar aşırı beslenmenin de zararları olduğu görülmüştür. Örneğin, fazla miktarda A vitamini büyümede gerilik ve doğum kusurlarına, özellikle de kafa, yüz, sinir sistemi ve kalpte bozulmalara yol açmaktadır. Normal A vitamini gereksinimi günde 2700 ünite olarak belirlenmiştir. Gebe kadınlarda bu miktar 4000-5000 üniteye çıkmakta ancak daha fazlası zararlı olmaktadır. D vitamininin de kemiklerde çözülmemiş kalsiyum birikmesine yol açtığı görülmüştür. Bir diğer teratojenik ilaç aspirindir. Hayvanlarda çok yüksek dozlarının etkili olduğu görülmüştür. İnsanlar genelde bu kadar yüksek dozda aspirin kullanmasalar bile normal miktarda alınan aspirin özellikle benzoik asitle birlikte alınmış olduğunda gebeliğin ilk üç ayında embriyo ya da fetus üzerinde fiziksel hasara yol açabilmektedir. Benzoik asit ketçap gibi bazı yiyeceklerin korunmasında yaygın olarak kullanılan bir kimyasaldır. 1960'lı yıllarda yaygın olarak kullanılan ve Tallidomit denilen trankilizan ve kusma önleyici hapın, henüz hamile olduğunu bile bilmeyen anneler tarafından kullanıldığında bebeklerin el ve ayaklarının gelişmediği ya da yarı gelişme gösterdiği

görülmüştür. Endüstrileşmiş ülkelerde gebe kadınları risk altına sokan bir başka kimyasal madde her günkü yaşantımızda sıkça ve yüksek dozlarda karşımıza çıkan kurşundur. Aşırı miktardaki kurşunun etkisinin çocuklarda ZB’de düşmeye, dikkat eksikliğine ve saldırganlıkta artmaya yol açtığı bilinmektedir. Yenidoğanın kanında çok düşük miktarlarda bile belirlenen kurşun miktarının 7-10 yaşlarındaki düşük ZB puanlarıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Çok fazla alkol alan annelerin bebeklerinde doğumdan sonra ses, ışık, ısı değişmelerine adaptasyonda güçlük olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra gebelikte aşırı alkol tüketimi yenidoğanda **fetal alkol sendromuna (FAS)** yol açmaktadır. FAS tanısı konan bebeklerin beyinleri normalden daha küçük olmakta, kalpte bozukluk ve yüzde belirgin bir farklılık saptanmaktadır. Ayrıca düşük dozlarda alkol alımının bile (günde iki kadeh) risk taşıdığı ve bebekte dikkat eksikliğine yol açabildiği gösterilmiştir. Hamilelikleri süresince çok fazla sigara içen annelerin çocuklarının da düşük kilolu olduğu, filtreli sigaranın ise daha fazla karbonmonoksit içermesinden dolayı fetal beyin gelişiminde oksijen azlığına bağlı bozulmalar yarattığı görülmüştür. Hamile olduğunu öğrenir öğrenmez sigarayı bırakan annelerin düşük yapma veya düşük doğum ağırlıklı bebek sahibi olma oranlarının ise sigara içmeyen annelerinkine yakın bulunmuştur. Ayrıca içilen sigara miktarı arttıkça risklerin arttığı düşünüldüğü için eğer hiç içmemek mümkün değilse en azından miktar azaltılmalıdır. En emin yolun ise hiç içmemek olduğu öne sürülmektedir. Sigaranın fetusu etkilemesi şu yolla olmaktadır: Nikotin, kan damarlarını daraltmakta dolayısıyla kan akımını zorlaştırmakta ve plasenta kanalıyla bebeğe kan yoluyla geçen besinlerin de azalmasına yol açmakta ve fetustaki beslenme yetersizliği, ilerde okul çağında, dikkat uzamında zayıflık ve öğrenme güçlüğü riskini artırmaktadır. Bunların dışında özellikle ABD’de kokain kullanan annelerin bebekleri üzerine yapılan araştırmalarda da kokainin olumsuz etkileri gösterilmektedir.

Annenin Duygusal Durumu

Annenin duygusal durumunun gebelikte ve daha fazla olmak üzere doğum sürecinde etkili olduğu görülmektedir. Anne stres altındayken salgı bezlerinin faaliyeti artmakta ve bu da kandaki hormon düzeyini artırmaktadır. Annenin kan dolaşımı, embriyoyu da içerecek biçimde tamamlandığından aynı fiziksel değişimler bebekte de görülür. Bebeğin kalp atış hızı, solunumu ve kan basıncı değişir. Kaygılı annelerin bebeklerinin, kaygılı olmayan annelerin bebeklerine göre beslenmelerinden önce daha fazla ağladıkları görülmüştür. Kronik stres faktörlerinin bir gebeliği doğrudan etkilemediği ancak, stres yaratan faktörlerde ve

kaygıda ani ve yüksek bir artışın gebeliği olumsuz etkileme olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bir araştırmada, Hawaii’de orta sınıftan olup gebeliğine ilişkin olumsuz tutumları olan ya da psikolojik travma geçiren kadınların, daha düşük düzeyde kaygı ve stresi olanlara göre daha fazla doğum komplikasyonları yaşadıkları ve düşük doğum ağırlıklı bebeklere sahip oldukları görülmüştür. Kronik stresi olan ve daha düşük sosyoekonomik koşullarda yaşayan annelerde ise böyle bir tablo elde edilmemiştir. Gebelik süresindeki duygusal yaşantıların doğacak bebeği etkilediğine dair nedensel bir ilişki için deliller henüz yeterli değildir.

Genetik bir Problem Olarak Kan Uyuşmazlığı

Gebelikte önemli doğurguları olan ve çok yaygın olarak karşılaşılan bir olay da Rh uyuşmazlığıdır. Batı toplumlarında annelerin % 17’sinin Rh- kana sahip oldukları bulunmuştur. Rh’ın uyuşma içinde olduğu durumlar :

Baba Rh + ve Anne Rh + iken Bebek Rh +

Baba Rh – ve Anne Rh – iken Bebek Rh –

Baba Rh + ve Anne Rh – iken Bebek Rh –

Rh Uyuşmazlığı : Baba Rh + ve Anne Rh – iken Bebek Rh +

Rh - kana sahip olan bir anne hamile kaldıktan sonra Rh+ kana sahip bebeğin kan hücrelerinin çok azı gebeliğin sonuna doğru, büyük bir kısmı da bebeğin doğumu sırasında plasenta rahim duvarından ayrılırken annenin kanına geçer. Rh faktörü olmayan annenin bağışıklık sistemi yabancı Rh faktörüne karşı, mücadele için antitadiler üretir. İlk Rh+ bebek bu olaydan etkilenmemiş olmaktadır. Fakat sonraki hamilelikte bu antitadiler diffüzyon yoluyla bebeğin kanına geçer. Annenin antitadileri bebekte kansızlık durumu yaratır. Eğer bebek gerektiği kadar süratle kırmızı kan hücreleri üretemezse **Eritroblastosis Fetalis** denilen beyin hasarlı doğum olasılığı hatta ölüm oranı artar.

Bu problemi ortadan kaldıran çok basit bir yöntem bugün uygulanmaktadır. Birinci doğumdan sonra 72 saat içinde anneye Rho GAM denilen bir serum iğne yapılır. Bu serumun antitadilerin oluşmasını % 99 etkililik oranıyla önlediği görülmüştür.

Doğum

Döllenmeden yaklaşık 38 hafta sonra fetus dış dünyada yaşayabilmek için yeterli donanıma sahiptir. Gebeliğin sonuna doğru fetusun başı aşağı doğru döner ve böylece genellikle doğum başın çıkmasıyla başlar. Başın pozisyon almasıyla doğum arasında bazen birkaç saat bazen de birkaç hafta geçebilir. Doğumun başlaması hipofiz ve adrenal bezlerinin kontrol ettiği hormonal değişikliklerle gerçekleşir. Doğum 3 aşamada gerçekleşir.

Birinci Aşama (3-20 saat): Rahim ağzı açılır ve sıklıkla amnion bozularak sıvının akmasına izin verir. Bu süreci dar boğazı olan bir kazağı başınızdan geçirmek üzere boğazını genişletip başınıza yerleştirmeniz biçiminde düşünebilirsiniz. Bu aşamada üç dönem vardır. Erken ya da örtük dönemde kasılmalar başlar fakat rahatsızlık verici boyutta değildir. Aktif dönem ise serviks 3-4 cm açıldığında başlar ve 8 cm oluncaya kadar sürer. Bu dönemde kasılmalar daha yoğun ve birbirine daha yakındır. Son dönem geçiş dönemidir. Serviks 2 cm daha açılır, kasılmalar daha siktir ve çok güçlüdür. En kısa süren dönem olmakla birlikte kadınların en acı verici bulduğu dönemdir.

İkinci Aşama: Geçiş döneminin sonunda anne bebeğin dışarı çıkmasına yardım etmek için onu itme gereksinimi duyar; bebeğin doğumuna yardımcı olan doktor veya ebe serviksin tam olarak açıldığından emin olunca kadını bebeği itmesi için cesaretlendirir ve doğum başlar. Bebek doğum kanalından geçerek serviksi zorlar ve başını çıkarır. Daha sonra bedeninin tümü anneden ayrılır. Anneler bebeği iterek sürece katkıda bulundukları için bu dönemi geçiş dönemine göre daha az acı veren bir dönem olarak değerlendirirler. Bebekler genellikle baştan gelirler ancak %3-4 oranında farklı geliş pozisyonları görülebilir ve bu gibi durumlarda genellikle normal doğum sürecine müdahale edilir. Bu aşamada genellikle 1 saatten az, nadiren de 2 saat veya daha fazla sürer. ABD'deki uygulamalarda genellikle bebek, doğduktan hemen sonra göbek kordonu silinip biraz temizlenerek annenin göğsüne yatırılır veya annenin ya da babanın eline verilir. Bebeği ilk kez bu şekilde karşılama pek çok ana baba tarafından tercih edilir.

Üçüncü Aşama: Çok kısa sürer, rahimden plasenta ve diğer kalan atıkların çıkarılmasıdır. Doğum süresi kültürden kültüre değiştiği gibi, birinciden sonraki doğumlar da daha az zaman alır. Doğum sırasında ilaç alınıp alınmayacağı, doğumun nerede yapılacağı, babanın doğumda

bulunup bulunmayacağı sorularına verilen yanıtlar da hem bireyden bireye hem de kültürden kültüre değişmektedir.

Doğum sırasında ilaç kullanımı üç türde olabilir. Doğum sırasında acıyı azaltmak için verilen *analjezikler*, doğumun birinci aşamasında kaygıyı azaltmak için verilen *sedatifler* veya *trankilizanlar* ve geçiş döneminde acı hissetmeyi önlemek için yapılan genel veya lokal *anestezi*. Doğum için tercih edilen mekanlar da değişebilmektedir. Örneğin ABD’de hastane ortamında veya doğum kliniklerinde yapılan doğumlar daha fazla tercih edilirken (% 98.3), Avrupa’da özellikle Hollanda ve Fransa’da evde doğum hem daha ucuz hem de daha doğal olduğu için tercih edilmektedir. Ancak bu doğumlarda mutlaka deneyimli bir ebe bulunmakta ve genellikle sorunsuz gebeliklerde bu tür doğumlara izin verilmektedir. Doğumda babanın bulunması ise son yıllarda yaygınlaşan bir durumdur. Bugün ABD’de hemen hemen tüm doğumlarda baba da bulunmaktadır. Babanın doğumda bulunmasının sonuçları ile ilgili olarak üç denence ileri sürülmüştür. Bunlar 1) Babanın, annenin kaygısını azalttığı ve ona psikolojik destek sağladığı, 2) Hastanede doğum öncesinde alınan eğitim doğrultusunda kasılma ve nefes alma teknikleri hakkında anneye yol gösterdiği ve bunun da annenin acısını azalttığı ve 3) Bebeklerinin doğumunda bulunan babaların bebekleriyle daha güçlü bağlanmalar kurduğudur. İlk iki denence oldukça desteklenmiştir. Anneler gerçekten daha rahat doğum yaptıklarını ve bu deneyimi paylaşmaktan hoşlandıklarını belirtmiştir.

Doğum Öncesi, Sırası veya Sonrasındaki Sorunlar

Perinatal Komplikasyonlar: Doğum genellikle karmaşık bir olay değildir, ancak bazı perinatal güçlükler çıkabilir. Bunlardan biri bebeğin anormal pozisyonudur. Örneğin fetus çapraz pozisyondaysa doğum daha tehlikeli ve güçtür. Cerrahi müdahaleler gerekir. Fakat sonradan bunların bazılarının beyin zedelenmelerine neden olduğu anlaşılmış ve daha tedbirli olarak kullanılmıştır. Fetusun büyük olduğu veya erken çıkarılması gereken durumlarda sezeryan yöntemiyle karın duvarı açılarak fetus çıkarılmaktadır

Anoxia (Oksijensizlik): Eğer doğum sırasında yenidoğan ciğerlerini kullanana kadar göbek kordonu oksijen sağlamada yetersiz kalırsa oksijensizlik ortaya çıkabilir. Kordon hasar görür, düğümlenir, sıkışır veya çok erken ayrılırsa veya solunum sistemi uygun biçimde

harekete geçmezse oksijensizlik görülür. Sinir sistemi özellikle oksijensizliğe hassastır. Anoxia'nın fazla olduğu durumlar, zihinsel gerilik ve celabral palsy'le sonuçlanabilir. Orta derecede bir oksijensizliğin etkileri ise tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar düşük IQ, öğrenme güçlüğü ve hiperaktivite ile oksijensizlik arasında bir ilişki saptamışlardır.

İlaç uygulaması: Doğum sırasında acıyı azaltmak amacıyla ilaç uygulanmasının etkileri konusunda da tartışmalı görüşler vardır. Gittikçe artan bir şekilde, emme beslenme görsel dikkat, motor performans ve uyku üzerinde hafif etkileri olduğu görülmektedir. Bu etkiler ilacın cinsi, dozu ve ne zaman verildiğine göre değişmektedir. İki araştırmacı 1978'de bir grup (3500) çocuk üzerinde yaptıkları inceleme sonunda yaşamın en azından ilk 7 yılında etkiler gözlemişlerdir. Rahimdeki gelişmeleri ve doğumları normal olan bu çocukların en çok bilişlerinin ve motor becerilerinin etkilendiği görülmüştür. Çok fazla ilaç verilen annelerin bebekleri oturmada, ayakta durmada, hareket etmede geri kalmışlar; ağlamayı ve rahatsız edici uyarıcılara olan tepkileri durdurmada da zorlanmışlardır. Bir başka araştırmacı da doğum sırasında alınan ilaçla sinirlilik, gerginlik, depresyon ve gebelikteki korkular arasında ilişki bulmuşlardır.

Yani doğum sırasında ilaç alan anneler zaten farklı olduklarından ve bu kişilikle ilgili özellikler de kalıcı olduğundan anne-çocuk etkileşimi nedeniyle de çocuklar üzerinde bu tür davranışlar etkili olabilir.

Prematüre ve Düşük Doğum Ağırlıklı Bebek: 37 haftadan önce sonuçlanan gebeliklerle dünyaya gelen bebekler prematüre olarak adlandırılmaktadır. Prematüre bebekler genellikle daha küçük ve daha hafiftirler. Normal gebelik sonunda doğan ve 2,5 kg'ın altında olan bebekler ise düşük doğum ağırlıklı bebeklerdir. Bu bebekler doğum sırası ve sonrasında risk altındadırlar. Günümüzdeki tıbbi olanaklarla prematüre bebeklerin yaşama şansı % 55 arttırılmıştır. Düşük kilolu doğma, doğumda ve doğum sonrası yaşamdaki fiziksel kusur ve nörolojik bozulmaların görülme olasılığını arttırmaktadır. Bir araştırmada düşük kilolu bebeklerin yarısından fazlasının en azından bir fiziksel veya nörolojik bozukluğu olduğu bulunmuştur. % 37'sinde görme bozukluğu, %12'sinde işitme bozukluğu görülmüştür.

Anormal EEG kaydı, spastik hareketler ve iki gözün aynı noktaya odaklanmayı gibi bulgular, en çok düşük kilolu doğan bebeklerde elde edilmektedir. Ağır prematürelerde bile bu bulgular yoktur. Düşük doğum ağırlığı ve daha sonraki sosyal yaşamda görülen uyum zorlukları arasında pek çok korelasyonel ilişki elde edilmiştir. Ancak bu bulgular çekinceyle

ele alınmalıdır. Çünkü önemli bir boylamsal çalışmada bile doğumda sorunu olmayan prematürelerle normaller karşılaştırıldığında fark kaybolmuştur. Sosyal sınıf açısından çeşitli düzeltmeler yapıldığında da düşük kilolu doğan bebekler ile kontrol bebeklerinin okul başarısını değerlendiren öğretmenlerin değerlendirmelerinde fark ortaya çıkmamıştır.

Düşük doğum ağırlıklı bebekler bugün kaliteli prenatal, perinatal ve postnatal bakımla sağlıklı bebekler olmaktadır. Ancak doğum sonrası kuvözlerde verilen kontrollü bakım onların yaşamasını sağlarken duyuşal uyarılmadan ve insanlarla olan normal ilişkiden yoksun bırakmaktadır. Bu nedenle doğum sonrasında anne- bebek arasında kurulan bağ gecikmektedir. Bu gecikmenin de istenmeyen etkileri olduğu görölmüştür. Annelerin düşük doğum ağırlıklı bebeklere daha isteksiz olarak davrandıkları görölmüştür. Bunun da daha çok bebeklerin, nahoş bir ağlama gibi itici davranışlarından kaynaklandığı bulunmuştur. Düşük doğum ağırlıklı bebeklerin bir kısmına yoğun hastane bakımı dışında zengin bir uyarılma ve hareketli oyuncaklar sağlanmış; bebeklere dokunulmuş ve onlarla konuşulmuştur. Sonuçta bu gruptaki bebeklerin kontrol grubuna göre daha çabuk kilo aldıkları görölmüştür. Ayrıca bunların anneleri de eğitildiğinde durum daha da iyiye gitmiştir

Yenidoğan

Doğumdan itibaren 1 aya kadar olan bebek için kullanılır. Bütün yenidoğanlar standart bir görünüme sahiptir. Büyük bir baş, düz bir burun, geniş alın vardır. Yenidoğanın ne ölçüde sağlıklı olduğunu öğrenmek amacıyla en yaygın olarak kullanılan ve doğumdan sonra 1. bazen de 3. 5. ve 10. dakikalarda da tekrarlanan ölçek, Apgar ölçeğidir. Bu ölçek aşağıda verilmiştir.

Tepkiler

Özellik	0 Puan	1 Puan	2 Puan
Kalp atışı	Yok	100'ün Altında	100'ün Üstü
Nefes alma	Yok	Yavaş, Düzensiz	İyi, Ağlama Var
Kas hareketi	Gevşek	Uçlarda Uzama	Aktif Hareket
Refleks: burun deliğine yumuşak sonda	Yok	Yüz Buruşturma	Hapşırma
Renk	Soluk Mavi	Beden Kırmızımsı, Uçlar Mavi	Kırmızımsı

Araştırmacıların bebekleri değerlendirmek için kullandıkları bir başka ölçek Brazelton yenidoğan davranışını değerlendirme ölçeğidir (Neonatal Behavioral Assessment Scale). Araştırmacı 24-36. saat içinde çeşitli bebek tepkilerini değerlendirmektedir. Bunlar, ışığa, gürültüye, iğne dokunuşuna tepkilerdir. Ayrıca genel uyanıklık, kucaklanmaya uygunluk, motor olgunluk ve refleks hareketler ile kas tonusu da ölçülmektedir. Bu tür testler, farklı kültürlerden olan yenidoğanları, prematürelere, ilaç bağımlılarını ve gelişimsel olarak geri bebekler arasındaki farkları belirlemek amacıyla kullanılmaktadır.

Yenidoğanın Refleksleri

Refleksler, belirli bir uyarıcıya, öğrenilmemiş ve otomatik tepkiler olarak düşünüldüğünde yenidoğan refleks hareketleri bakımından çok zengindir. Yenidoğanda yaklaşık 100 tane refleksin tanımlanması mümkünken; gelişimsel açıdan 3 farklı refleks grubunun tanınması önemlidir. Birinci grup refleksler, hayati fonksiyonlarla doğrudan ilişkili olan **yaşamsal reflekslerdir**. Soluk alma, göz kırpması, emme, yutma vb. İkinci grup vücut duruşuna ait **(postural)** reflekslerdir ve vücudun mekandaki yönelimini sağlamasına yardımcıdırlar. Üçüncü grup refleksler, primitif, **ilkel reflekslerdir** ve sağladıkları avantaj azdır. İnsan türünün evriminde uyuma yardımcı bir rol oynadıkları düşünülmektedir. Bunlar, moro, babinski, tonik neck refleks ve yakalama refleksi gibi reflekslerdir.

Yenidoğanın yaşamsal refleksleri yetişkinlikte de devam eder. Postural ve primitif refleksler ise yaşamın 1.yılı içinde kaybolurlar. Reflekslerin varlığı, kuvveti ve belirli zamanlarda ortadan kayboluşu sinir sistemi fonksiyonunun işaretleri olarak alınmaktadır. Örneğin moro refleksinin doğuştan olmamasının ağır Merkezi Sinir Sistemi hasarına veya depresyona işaret ettiğine inanılmaktadır. Öbür yandan 4. 5. aya kadar ortadan kaybolmaması da zihinsel geriliğe veya serebral palzi'ye işaret etmektedir. Postural ve primitif refleksler asıl olarak aşağı beyin yapıları, beyin kökü ve beyincik tarafından kontrol edilmektedir; fakat daha üst beyin yapıları ve korteks geliştikçe aşağı beyin yapılarının fonksiyonları ketlenmekte veya üst beyin yapılarıyla yeniden bütünleştirilmektedir. Böylece de refleksler ortadan kalkmaktadır. Eğer beyin kabuğu gelişmemişse ketlenme olmayacak ve refleksler sürecektir.

Bazı İlkel Refleksler

Moro refleksi: Bebeğin kafası geriye düşerse kollar yana açılarak yayılır ve göğüs genişliğinde yakalama durumuna geçer. Bebeği, ensesine yakın bir noktada el üstünde yere paralel tutun; sonra kafa altındaki elinizi çekin kafa arkaya kayar ve kollar açılır. Bebek uyurken gürültü yapıldığında da bu tepki görülür fakat 3-4 ay sonra kaybolur; 6. aya kadar kaybolmazsa nörolojik bir bozukluğa işaret edebilir.

Yakalama-kavrama refleksi: Bebeğin avuç içine dokunulduğunda parmakları kapanır ve sıkıca kavrar. Bu, bebeğin ele dokunan nesneyi yakalaması demektir. Bu refleks, fetüste de var olan bir reflekstir. Bebek bir ipi kavrayıp kendini yukarı çekebilir.

Babinski refleksi: Ayağının altına dokunulduğunda bebek ayak parmaklarını açarak uzatır. Bu refleks 4. aydan sonra yerini bebeğin ayak tabanına dokunulduğunda ayak parmaklarının kapanması ve bu şekilde yakalamaya dönüşür. Ayak parmaklarıyla yakalama da 12. aya kadar sürer.

Tonic neck refleks: Bebeği sırt üstü yatırıp başını bir yana döndürdüğünüzde bebeğin bir kolu başın döndüğü tarafa doğru açılır ve uzarken diğeri dar açıyla başın yanına yaklaşacaktır. Bu refleks mutlaka ortaya çıkması gereken bir refleks değildir. Bazı bebeklerde baş yana döndürüldüğünde görülmeyebilir. Bu refleksin 6.aydan sonra da sürmesi, daha alt beyin yapılarının üst yapılar tarafından kontrol edilmediğini gösterir.

BEBEKLİKTE FİZİKSEL GELİŞİM

Bebekte iki farklı büyüme örüntüsü aynı anda ortaya çıkar. Bunlardan biri baştan ayağa doğru (cepho-caudal); diğeri ise merkezden uçlara (proximodistal) doğru büyümedir. Bebekte baş gövdeye oranla daha büyüktür. Önce baş ağırlık ve büyüklük olarak gelişir daha sonra boyun omuzlar ve gövde gelişir. Baş doğumda bedenin 1/4'ini kaplarken yetişkinde 1/8'ini kaplar. Merkezden uçlara doğru büyümede ise gövde ve kolların kas kontrolü, el ve parmaklarınkinden öncedir.

Yenidoğanla ilgili son bilgiler onun boş, hareketsiz ve pasif olmadığını, tam tersine geçen 9 ay içinde edindiği donanımlarla çevreyi tanımaya çalışan aktif bir varlık olduğunu göstermektedir. Yenidoğan başını hareket ettirebilir; sırt üstü yatarken yüzükoyun yatışa göre daha çok hareket eder. Üç-dört aylıkken çenesini kaldırabilir, eliyle görüş alanındaki nesnelere uzanabilir. Beş aylıkken destekle oturabilir ve nesneleri eliyle yakalayabilir. Altı aylıkken yuvarlanabilir. Dokuz-on aylıkken ayakta durabilir veya yürüyebilir. Yürüme 13-14. aya kadar gecikebilir. İkinci yılda büyüme hızı yavaşlar; ortalama bir bebek 2.5 kg alıp boyu 2.5 cm uzar. Bebek daha az yemeye başlar. Tombul bebek görünüşü kaybolur; adaleli bir çocuk görünümü ortaya çıkar. Birinci yılda yaklaşık 8-10cm genişleyen kafa çevresi, ikinci yılda 4-6cm genişler. İkinci yılın ilk birkaç ayı içinde bebek koşabilir, yardımsız bir sandalyeye oturabilir. 18 aylıkken merdiven çıkabilir, 20 aylıkken elinden tutulunca merdivenden inebilir. Yürüme ve düşmeden koşabilme çocuğun hem fiziksel hem de duygusal gelişiminde önemlidir. Çocuğa, dünyayla baş edebilme duygusu verir. Kapı, çekmece gibi yeni nesneleri hareket ettirmekten hoşlanır. Bir buçuk yaşında ellerinden hangisini kullandığı belirginleşir. Bebeklikteki iki önemli gelişme, algısal gelişim ve dil gelişimidir. Bebeklikte bilişsel gelişim için Piaget'nin duyusal motor döneminin alt dönemlerini tekrar okuyunuz.

YENİDOĞANIN DUYUSAL KAPASİTESİ VE BEBEKLERDE ALGI

Reflekslerle donanmış olsa bile yenidoğan çevreyi duyumsama becerisine sahiptir. Yenidoğanın duyusal becerilerini ölçmek zordur; çünkü kendilerini sözel olarak ifade edemezler. Ancak son yıllarda bebek tepkilerini ölçme yönündeki gelişmeler bebeklerin temel duyularının daha doğuştan belli bir düzeyde işlevsel olduğunu göstermektedir.

İşitsel Algı: Döllenmeden sonraki 7. aydan itibaren fetüsün yüksek seslere tepki verdiği görülmüş, kaba bir ölçümle bebeğin hareket ettiği anlaşılmış; daha sonraları ise yüksek ses karşısında fetüsün kalp atış hızının arttığı belirlenmiştir.

1983'de yapılan bir çalışmada Birnholz ve Benacerraf, ultrason ile incelemede fetal tepkilerin 26. haftada ortaya çıktığını gördüler. Bu bulgular doğmamış çocukların işitsel algı kapasitesine sahip olduklarını göstermektedir. Ancak bu bulgularda dikkat edilmesi gereken bir nokta sesin annenin vücudundan geçerek ulaşmasıdır. Fetüsün sese mi yoksa anne

karnındaki titreşimlere mi tepki verdiği açık değildir. Bununla birlikte araştırmacılar, 3 günlük bebeklerin teypten duydukları sese, annelerinin sesine ve bir başka bayanın sesine farklı emme örüntüleriyle tepki verdiklerini görmüşlerdir. Bu demektir ki bebekler annelerinin sesini tercih etmektedirler ve bu anne sütü veya biberonla beslenmeye göre farklılaşmaktadır. Ayrıca bu bebekler babalarının seslerini diğer erkeklerin seslerinden ayırt edebilmekte ancak tercih gösterememektedirler. Ancak 1 aylık olunca böyle bir tercihte bulunabilmektedirler. Bebeklerin işitsel tercihlerini daha ileri düzeyde araştırmak için hamile annelere gebeliğin son 6.5 haftasında günde iki kere yüksek sesle bir hikaye okutmuşlardır. Doğumdan sonra bebeklere 3 hikaye sunulmuş ve bebekler daha önce duydukları hikayeyi tercih etmişlerdir. Daha çarpıcı olan 4 günlük bebeklerin annelerinin dilini, diğer dillere tercih etmeleridir. Bu çalışma iki nedenle önemlidir.

1) İşitme, prenatal gelişmenin son birkaç ayında ortaya çıkar.

2) Küçük bebeklerin anne sesini tercih etmeleri, annelerin bebekleriyle daha çok konuşmalarına yol açmakta bu yüzden de bebekler annelerini dinler görünmektedir. Yenidoğanların işitsel tercihleri önemli bir işitme becerisine işaret etmekte ve anne-bebek arasındaki bağlanmaya ve dil gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Yenidoğanın işitmesi (kulaklar bir miktar amniyotik sıvıyla dolu olmasına rağmen) çocuklar ve yetişkinlerinkinden daha iyidir, özellikle çok geniş aralıktaki seslere duyarlıdır. Bebekler insan sesi gibi karmaşık seslere saf tonlardan daha fazla tepki verirler. Bebeklerin karmaşık uyarıcıyı tercih etmeleri bir insan sesini diğerlerinden ayırt etme yeteneğiyle bağlantılı olabilir.

Acaba bebekler kendi dillerindeki sesleri nasıl öğreniyorlar. Alışma tekniği (habituation technique) kullanılarak 1 aylık bebeklerin sesleri ayırt edip edemedikleri araştırılmıştır. Bir aylık bebekler İngilizce’de *b* ve *p* harflerine karşılık gelen *ba* ve *pa* seslerini ayırt etmişlerdir. Bebekler 6 aylık olduklarında iki kelime içindeki heceleri de ayrı sesler olarak (örn. *bada* ve *baga* yı) ayırt edebilmişlerdir. Hatta diğer heceler arasına saklanmış iki *ba* sesini de (*tibati* ve *kobako*) ayırt edebilmişlerdir. İlginç olan bu seslerin kadın, erkek, çocuk sesi gibi hangisine ait olursa olsun tanıyabilmeleridir. Bir aylık bebeklerin bile harflere karşılık gelen sesleri hangi dilden olursa olsun ayırt edebilmeleri bu sesleri kategorik olarak algıladıklarını gösterir ve buna ‘kategorik algı’ denir. Sonuç olarak, bebekler farklı harflere karşılık gelen sesleri ayırt etmekte fakat bir harfin farklı seslerini örneğin ‘beak’ ve ‘book’ içindeki *ba* sesini ayırt

edememektedirler. Bu da bebeklerin kategorik algıyla ilgilendiklerini göstermektedir. Bu demek değildir ki bebekler bir alfabe bilgisiyle doğuyorlar, bebeklerin konuşma seslerini ayırt etme yetenekleri, sesleri kategorilere ayırmada doğuştan getirdikleri yatkınlığa bağlıdır.

Bebeklerin farklı dillerdeki sesleri ayırt etme yetenekleri yaşla azalmaktadır. 6 aylık bebekler ana dillerinde olmayan pek çok sesi de ayırt edebilirken, 12 aylıklar anadillerindeki sesleri ayırmada oldukça iyidirler fakat diğer dillerdekileri ayırt edemezler.

Dokunma Algısı: Bu algı görüldüğünden daha karmaşık ve daha önemlidir. Dokunma pek çok refleks için temeldir. Yenidoğanlar dokunulan bölgeye duyarlı iken büyük bebekler dünya hakkında bilgi edinmek için dokunurlar. 3 aylık bebekler bildiklerini değil yeni olan bir objeyi daha sıklıkla ağızlarına götürürler. Beş aylık bebeklerin gözleri bağlanarak ellerine bir oyuncak verilmiş ve alışma sağlanmıştır. Daha sonraki denemelerde bebekler alıştıkları nesneyi daha az ellerine almışlardır. Bu demektir ki bebekler yalnızca dokunma ile de bazı bilgiler edinmektedirler. Bebekler 12. aya kadar ellerini değil de ağızlarını kullanarak nesneleri incelemeye çalışırlar. 12. aydan itibaren ağza alma azalır ve nesnenin farklı özelliklerine göre elle oynanır. Yumuşak olanlar sıkıştırılır, katı olanlar sallanır.

Tat ve Koku Sistemlerinin Gelişimi Yenidoğan bebekler bile kokuları ayırt edebilirler. Yani kötü kokulardan rahatsızlık duyarlar. İlk bir haftada ise bu duyu birden gelişir. Bebekler hoş olmayan kokuya “karşı” bir eğilimle doğarken hoş kokulara verdikleri tepki çok açık değildir. Ancak kokularla yiyecekler arasındaki bağ sonra kurulur, öğrenilir ve bazı kokular tercih edilir. Doğumdan sonraki birinci haftada bebeklerin anne kokusunu diğer kadınların kokusuna tercih ettikleri bulunmuştur. Ancak bu da meme ve biberon emen bebeklerde değişmektedir. Tat duyusu ise yenidoğanda oldukça gelişmiştir. Yenidoğan 4 tadı (acı, tuzlu, tatlı, ekşi) ayırt edebilir. Üç günlükten daha küçükler bile tatlının çeşitli düzeylerine farklı tepkiler vermişlerdir. Yenidoğanın tat tercihleri doğuştan olmakla birlikte deneyimlerle diğer tatlar olumlu veya olumsuz anlam kazanacaklardır.

Görsel Algı: Pupilla refleksi doğuştan var olmakla birlikte birinci haftada süratle gelişir. Doğumda ne retina ne de optik sinirler tamamen gelişmiştir. Fovea yetiştikine göre daha az gelişmiş duyuşsal alıcılara sahiptir. Retina ve fovea 11.ayın sonuna kadar gelişir. Optik sinirler ise 10.haftada yetişkininki kadar çoğalır. Yenidoğanın gözleri yetişkininkinden daha

küreseldir ve görüntü bu yüzden retinanın yüzeyine değil de arkasına düşer. Görüntü net olmaz. Bunların yanı sıra görsel korteksteki sinir ağı da ilk 6 ayda önemli oranda artar.

Görsel uyum: Yakın bir nesneye bakarken gözlerin kavuşması; uzaktaki nesnelere bakarken ise birbirine paralel hale gelmesidir. Yenidoğanda görsel uyum vardır; ancak lensin gelişmemiş biçiminden dolayı iki tür hata yaparlar. Uzak nesneler için aşırı uyum yakın nesneler için az uyum vardır. Uyum hataları 3. aydan itibaren süratle azalır.

Görsel Doğruluk: Örüntüler arasındaki farkı teşhis etmedeki açıklık ve netliktir. Bebeğe 2 örüntü gösterirseniz ve bebek bunlardan birine bakmayı tercih ederse bebek 2 örüntüyü ayırt ediyordur. Bebekler yalın uyarıcıları değil de bir örüntü içeren uyarıcıları tercih etmektedirler. Ancak örüntünün karmaşıklığı önemlidir. Örneğin 144 kareden oluşan bir dama tahtasını değil de 4 kareden oluşanı tercih etmektedirler. Fakat algısal becerileri arttıkça daha karmaşık olanları basitlere tercih ederler. Çizgili örüntüleri de düz örüntülere tercih etmektedirler.

Görsel keskinlik: Bebeklerin görsel keskinliği yetişkinlerinki kadar iyi değildir fakat yaşamın 1.yılı süresince süratle gelişir. Bir aylık bebekler 25cm kadar uzaktaki 1/8 kalınlıktaki çizgileri; on aylık bebekler ise 1/64 kalınlıktakileri algılayabilmektedirler.

Görsel izleme: Nesneleri incelemek için gözlerin hareketi görsel tarama (visual scanning); gözlerin nesnelerin hareketini izlemesi ise görsel izlemedir (visual tracking). Yenidoğanın göz hareketleri daha yavaş ve daha az keskindir. Bununla birlikte ilk 6 ayda süratle gelişir. Yetişkinler bir nesneyi incelerken bütününü tararlar oysa bebekler sadece bir kısmını tararlar. Bir aylık bebekler üçgen ve karenin köşelerine dikkat etmişler, 2 aylıklar nesnenin daha büyük bir kısmını incelemişler ve ayrıca küçükler yalnızca kenarlara dikkat ederken 2 aylıklar hem dış hatları hem de iç özellikleri incelemişlerdir. 3-6 yaş çocukları şeklin ortasını, 4-5 yaş ortasını ve kenarlarını, 5-6 yaş ise tümünü taramıştır. Aynı deneyde denekler nesneye 20 saniye bakmışlar daha sonra tanımları istendiğinde ise 5-6 yaşın tanınması en iyidir. Bebekler hareketli nesneyi düzgün göz hareketleriyle izleyemezler. Eğer nesne hızlı hareket etmiyorsa 2 aylıklar düzgün göz hareketleriyle izleyebilmişlerdir. Bebekler 6. ayın sonunda ise yetişkinler kadar iyi izleme yapabilmektedirler.

Bebekler karmaşık uyarıcıyı basite tercih ederler. Şematik insan yüzüne en uzun süre, bakmışlardır. Bebekler insan yüzünü algılamakta mıdır? Bebek, yüz resmindeki örüntüye

değil belli bir sayıdaki uyarıcıya bakmaktadır. Karışık ve düzgün yüz şekillerine 1 aylıklar aynı sürede bakmışlardır. 2. ayda yüz özellikleriyle ilgilenmeye başlamışlar, 3. ayda ise yüzü tercih etmişlerdir. Üç aylık bebekler annelerinin resmine bakmayı diğer kadınlarınkine tercih etmektedirler. Bu deneylerde uyarıcıların durağan olması gerçeğe uygun değildir. Çünkü bebek ilk saat içinde bile yavaş hareket eden bir yüz görmektedir.

Derinlik Algısı: Binoküler (iki göze bağlı) derinlik algısı 3. ayda görülür ve sonraki birkaç ayda derece derece gelişir. Resimsel derinlik ipuçlarına duyarlık 7.ayda ortaya çıkar. Kısmen saklanmış bir nesne 7.ayda "arkada" olarak algılanır. Algısal olarak 4 aylık bebeklerde büyüklük değişmezliği işaretleri vardır, fakat asıl 6-8. aylarda ortaya çıkar. Şekil değişmezliği ise yenidoğanlarda bile görülmüştür. O halde şekil değişmezliği doğuştandır ve bebeklerin nesneleri gruplamalarında daha yaşamsal bir öneme sahiptir. Büyüklük değişmezliği ise deneyime ihtiyaç gösteren bir alandır

DİL GELİŞİMİ

Dil, iyi belirlenmiş bir kurallar sistemidir. Bu kurallar sistemi, dili tanımlamanın dakik bir yoludur. Dili incelemek için önce dilin temel birimlerini anlamak zorunludur. Bunlar: fonemler, morfemler, morfoloji, sentaks, semantik ve pragmatiklerdir.

Dilin yapısındaki temel seslere fonem diyoruz. Türkçe de 29 ses vardır. Çeşitli dillerde farklıdır; 50'ye kadar çıkabilir. İngilizce gibi alfabedeki harf sayısından fazla sesin olduğu dillerde birleşik sesleri çalışan bilime de fonoloji denmektedir. Anlamı olan en küçük ses birimine ise morfem diyoruz. Morfoloji, morfemlerin bir araya getirilme kurallarının çalışılmasıdır. Türkçe'de heceler morfem karşılığıdır.

Kabul edilebilir kalıplar ve cümleler üretebilmek için sözcüklerin bir araya getirilme kurallarına ise sentaks diyoruz. Bir başka deyişle sentaks söz dizimidir. Gramer ise dilin söz dizimi kurallarının resmi olarak tanımlanmasıdır. Okulda öğrenilen gramer kuralları bir cümlenin nasıl üretileceğini açıklamaktan çok bir cümle yapılandırılırken neyin yanlış olduğunu öğretir. Gramer kuralları aynı zamanda cümlelerle ilgili bir diğer önemli olguyu da açıklamaktadır. Bazı cümleler görünürde aynı olmasına rağmen farklı anlamlar içerirler.

Örneğin; “mevsim yazdı” cümlesi vurguya göre iki farklı anlama gelebilir. Bazen de iki cümle farklı biçimde olmasına rağmen aynı anlamı verir. Örneğin,

“Şu çocuk köpeğe vurdu “ “Köpeğe vuran şu çocuktu”

Bu durum cümlelerde, Chomsky tarafından ortaya atılan, **derin yapı / yüzey yapı** ayrımını ortaya koymaktadır. Cümlenin organizasyonunun altında yatan temel fikir derin yapıdır. Bir derin yapı, yani anlam değişik yüzeysel yapılarla ifade edilebilir. Aynı derin yapıyı değişik biçimlerde ifade etmede kullanılan sentaks kuralları **dönüştürmeler** olarak adlandırılır. Dönüştürmeler, cümlenin pasif ve aktif formlarını, soru veya negatif cümle olup olmadığını açıklar.

Sözcüklerde ve cümlelerde ifade edilen anlam ise semantiktir. Semantiğin iki bileşeni vardır: Sosyal bağlamda sözcüklerin uygun kullanımı ve cümlelerde sözcüklerin uygun kullanımı. Sosyal bağlamlarda çocukların uygun sözcükleri kullanmaları kelime dağarcıkları geliştikçe gelişir ve bir nesne veya olayı adlandırmaları kolaylaşır. Cümlede sözcüklerin kullanımı ise daha karmaşık gelişimsel bir süreçtir. Fakat ilginç olan şudur ki çocuklar daha önce hiç duymadıkları cümleleri hem anlamlı hem de gramer olarak doğru bir biçimde üretirler.

Her dilde var olan son kural ise pragmatiklerdir. Pragmatik, dilin, bütün sosyal ve fiziksel gereklerini sağlayarak uygun biçimde kullanılmasıdır. Örneğin iyi ve temiz giyimli birine “Ne kadar güzel görünüyorsun” demek uygunken kötü ve pis giyimli biri için aynı cümle kullanılmaz. Benzer şekilde “biraz daha süt verir misiniz” “ bana yine süt ver” ifadesinden daha nazik bir ifadedir. Pragmatik kurallar sayesinde çocuk neyi, nerede ve nasıl söyleyeceğini öğrenir.

Dilde önemli bir ayırım da yeterlik ve performans arasındadır. Yetişkinler genellikle çocuğun konuştuklarına bakıp dil hakkındaki gerçek bilgisini anladıklarını sanırlar. Oysa son yıllarda araştırmacılar çocukların konuştuklarından ve ürettiklerinden daha fazlasını anladıklarını bilmektedirler.

Dil Nasıl Öğrenilir? Önceleri dilin aynı yürüme, konuşma, yüzme gibi öğrenildiği düşünülmüş ve dil öğrenme genel öğrenme ilkeleri temelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar uyarıcı-tepki, çağrışım, pekiştirme ve taklittir. Fakat bu şekilde dil gelişiminde açıklanamayan pek çok nokta kalınca yeni görüşler ileri sürülmüştür.

Davranışçılığın babası olan Watson’a göre dil karmaşık bir davranıştır. Çünkü tam olarak biçimlenmiş bir cümlede her sözcük hem bir uyarıcı hem de pekiştirici zinciri içindedir. Her sözcük kendinden önce gelen sözcük için bir pekiştireç sonra gelen için ise uyarıcıdır. Bu bir klasik koşullama örneğidir. Ancak bu açıklama üretici dilin nasıl ortaya çıktığını açıklayamamaktadır. Eğer Watson’un dediği doğruysa çocuk böyle kaç tane zincir öğrenmek zorunda kalacaktır. Bu sayı çok fazladır ve insanın bellek kapasitesi ne bu kadar bilgiyi tutmaya ne de geri getirmeye uygundur. Bu zincirlerin oluşumunda yeni öğrenme mekanizmaları öne sürülmüştür. Skinner buna, edimsel koşullamayla dili öğrenmeyi, Bandura’da taklidi getirmiştir. Dil gelişimine ilk yaklaşım davranışçılar tarafından olmuştur. Skinner, dilin kazanılmasını da öğrenme ilkeleri temelinde açıklamaktadır. Çocuğun sesleri, anlamı, söz dizimini ve pragmatik kuralları öğrenmesinin tümü pekiştirme ve taklit temelinde olmaktadır. Çocuk çevrenin ona sağladığı uyarıcıları pasif olarak alandır. Davranışçılara göre üretimsel dil, çocuğun daha önceki konuşmalarının seçici olarak pekiştirilmesiyle şekillenen bir süreçtir. Başlangıçta çocuğun çıkardığı rasgele sesler arasında ana dilininkine benzer olanlar çocuğa gülererek, aferin diyerek veya çeşitli şekillerle ödüllendirilir ve böylece giderek anne babanın ödüllendirmesine fırsat kalmadan önce çocuklar, anlam ve söz dizimi açısından uygun sözcük ve cümleler üretirler. Taklit de dilin kazanılmasında önemlidir. Çocuklar yetişkinlerin dili kullanmalarını taklit ederek de dili yeterli ve daha olgun bir biçimde kullanırlar. Burada çevredeki model olan insanların dili kullanmaları önem kazanmaktadır. Pekiştirme ve taklit dil gelişiminde önemli rol oynamakla birlikte davranışçı kuram çocukların dili nasıl kazandıklarını açıklamada yeterli değildir.

Çocuğun ürettiği cümlelerin büyük bir yüzdesi yenidir ve çocuk daha önce hiç duymadığı ifadeleri anlayabilir ve konuşabilir. Örneğin çocuk şu cümleyi pekiştirme veya taklit yoluyla öğrenmiş olsun: “Topum vagona düştü”; hiç duymadığı “Ayna sandalyenin üstüne düştü” cümlesini üretmeyi nasıl başaracaktır. Öğrenme mekanizması bunu açıklayamadığı gibi gelişimsel olarak çocuğun konuşma tarzındaki değişimleri de açıklayamaz. Çocukların yanlış ifadeleri düzeltildiğinde bile bunu başaramazlar. İki sözcüklü cümle aşamasındaki bir bebek istediği kadar düzeltilsin “Anne süt istiyorum” diyemez “Anne süt” der. Anneler gramer olarak doğru olan ifadeleri ise yanlışlara göre daha sıklıkla tekrarlar ve çocuklardan iyi yapılmış bir cümleyi değil de zayıf yapılmış bir cümleyi daha açık hale getirmelerini isterler. Sonuç olarak çocuğun konuşmalarında doğru olan şeyler doğrudan pekiştirilmez daha ziyade çocuğun söz dizimi kurallarını kullanmalarına ilişkin daha ince mesajlar verilir. Roger Brown (1973), anne-çocuk konuşmalarında annenin pekiştirmeyi doğal ödüllerle (Örneğin,

gölme gibi) yaptığını görmüştür. Bazen çocuk cümle doğru olduğu için değil de anlam doğru olduğu için, bazen de iki sözcük yerine üç sözcük kullandığı için ödüllendirilebilir. Brown'ın bulgularına göre annenin ödüllendirmeleri çocuğun daha sonraki dil gelişimi üzerinde çok az etkili olmaktadır.

Dil gelişimini açıklamada kuramın bir diğer sınırlılığı çocuğun dil gelişiminde pasif rol oynadığıdır ve dildeki bir gramer kuralının aşırı kullanımı açıklayamamasıdır. Örneğin okul öncesi çocuklar İngilizce de geçmiş zamana işaret etmek için sıklıkla “goed” veya “runned” derler. Bu durum çocukların genel kuralları soyutladıklarına işaret etmektedir. Fakat bir kuralı aşırı genellerler. Çocuklar doğru konuşma için gerekli kuralları keşfetmede oldukça zorlanırlar ve benzer hatalar yaparlar. Örneğin çocuklar yalnızca duyduklarını tekrarlamıyorlar aktif olarak kuralları (bakkalcı, manavcı) uygulamaya çalışıyorlar. Çocuklar sesleri kendi kendilerine çeşitlendirir ve seslerle oynarlar. Giderek iki ve daha çok sözcüklü cümleler oluştururlar ki bu cümlelerin büyük bir kısmı daha önce hiç duymadıkları cümlelerdir. Dili kazanma süreci çevre yerine çocuğun idare ettiği bir süreçtir.

Öğrenme kuramına son eleştiri her çocuğun öğrenme yaşantısı farklı olmasına rağmen çocukların dillerinde görülen düzenin, yapı ve kuralların evrensel olmasıdır. Örneğin agulama, tek sözcük, çift sözcük sırası dillerde aynıdır. Yine aktif cümleler devamlı pasif olanlardan önce kazanılır. Öğrenme kuramı düzeni, yapıyı ve kuralları açıklamada başarısızdır.

Dil Gelişiminde Yeni Görüş

Çocuğun günlük konuşmalardan hareketle kuralları oluşturmak için aktif olarak bir öğrenme süreci içinde dili kazandığı genellikle kabul edilir. Bu kurallar sistemi başlangıçta oldukça soyuttur ancak çocuk birkaç kanaldan yardım alır. Örneğin beyin yapıya ve kurallara hassastır. Günlük konuşmalar, kurallar hakkında çok fazla bilgi sağlayıcı ve geri bildirim vericidir. Son olarak da çocuk dili öğrenmek için aşırı güdülenmiş durumdadır.

Biyolojinin Rolü: Evrimsel süreç açısından olaya bakıldığında dilin görelî olarak, daha yeni bir kazanç olduğu anlaşılmaktadır ve insan beyninin dilin öğrenilmesi için özelleşmiş yapılarından söz edilir. Lenneberg'e göre dili kazanmaya ilişkin bazı özellikler de güçlü bir

biyolojik bileşeni ima etmektedir. Dil gelişimi de aynı motor gelişim gibi çevre çok önemli olmaksızın belli bir sıra içinde olmaktadır. Bütün diller ortak bazı (fonoloji, semantik ve sentaks) özellikler içermektedir. Bu ortaklık, biyolojik olarak belirlenmiş bir yeteneğin varlığına işaret etmektedir. Doğumda sağır olan ve kendilerine işaret dilinin de öğretilmediği çocuklar kendilerine özgü bir işaret sistemi yani vücut pozisyonları geliştirerek iletişime girmişler bunu da bir sembolden sonra iki sembollü iletişim gibi işiten çocukların dil gelişimine benzer bir sırada gerçekleştirmişlerdir. Tüm dillerde çocuğun dili kazanma sürecinin aynı yordanabilir sırada olması dil gelişiminde biyolojik açıklamalar için güçlü bir delil oluşturmaktadır. Ancak dil gelişiminin tüm yönlerini biyolojik yaklaşımla açıklamak mümkün değildir. Dil gelişimi kültüre ve dile göre de farklılaşmaktadır.

Beyin ve dil: Beyin bölgeleriyle çalışan araştırmacılar bile dil gelişiminde beynin rolünü tam olarak anlayamamışlardır. Çocuk olgunlaştıkça beyinde dil için önemli iki gelişme olur. Konuşma ile ilgili bölgeler özelleşir. Çocukluğun sonlarına doğru lokalizasyon belirgindir, ergenlikte ise tamamlanmıştır. İkinci olarak dil faaliyeti, gittikçe artan şekilde sol beyin tarafından idare edilir. Beynin herhangi bir hasarından önce lokalizasyon ne kadar azsa hasardan sonraki uyum da o kadar kolay olmaktadır. Beynin sol yarıküresinin dilde başatlığının artması ile konuşma arasında ilişki olduğu görülmüştür. Baskınlığın derecesi veya iki yarıküre arasındaki asimetri arttıkça okumayı anlama yeteneği artmaktadır.

Travma veya hastalık sebebiyle beynin bazı bölgelerinin hasarında dil gelişimi sekteye uğramaktadır ki buradan bu bölgelerin dili kullanma yeteneği açısından kritik önemleri olduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki Broca alanıdır. Motor korteks'e yakındır. Bu bölgenin hasarında akıcı konuşma yeteneğinde bozulma şeklinde bir afazi (expressive afazi) görülür. İkinci bölge Wernicke alanıdır. Sol yarımkürenin temporal bölgesinde yer alır, işitme alanına yakındır. Bu alandaki bir hasar “alıcı afazi” ye neden olur. Yani konuşma akıcıdır fakat saçmadır ve anlaşılabilir sözcükler yoktur. Diğerlerinin konuşmalarını anlama yeteneği de bozulmuştur. Ancak Broca alanı hasarlı olmayan bireylerde de konuşma bozuklukları olduğu saptanmıştır. O halde beyin bir sistem olarak çalışmaktadır.

Önemli bir bulgu, çocukların sol yarıkürelerindeki lezyonların, sağ yarıküre yaralanmalarına göre daha fazla dil bozukluklarına yol açtığıdır. Bununla birlikte çocuklarda dile ilişkin işlev bozuklukları yetişkinlerinkine göre daha kolaylıkla iyileşme göstermektedirler. Ergenlikten önce ortaya çıkan beyin hasarlarında afazi çok daha hafif olmakta veya olmamaktadır. İki

yaşından öncesinde ise lateralizasyon gerçekleşmediği için tüm fonksiyonlar her iki yarı küre tarafında da yerine getirilebilmektedir. Buluşda lateralizasyon tamamlanınca beyin esnekliği de yok olmakta, beyin yetişkin özelliklerine benzemektedir. Pek çok klinik çalışma, konuşmanın başlamasından önceki sol beyin hasarlarının, konuşma başladıktan sonra ortaya çıkanlara göre daha az zarar verici olduğunu göstermektedir.

Son bazı çalışmalar ise doğumdan sonraki ilk birkaç ay içinde lateralizasyona dair işaretler olduğunu ve yaşla lateralizasyonun artmadığını göstermektedir. Bir haftalıktan 10 aylığa kadar değişen yaşlardaki bebeklerde konuşma uyarıcılarına karşı sol yarıkürede daha büyük beyin dalgaları elde edilirken sağ yarıkürede daha küçük olmaktadır. Bu durumda çocuklukta beyin daha esnek olduğu gerçeği lateralizasyon olayından bağımsızdır.

Çevrenin Rolü: Dilin kazanılmasında biyolojik yatkınlık nasıl önemli bir faktörse diğer önemli faktör de çevredir. Çocuk dili öğrenmek için diğerleriyle konuşma ihtiyacındadır. Konuşmanın karmaşıklığı farklı yaş gruplarına göre değişmektedir. Çocuğun karşılaştığı konuşma girdileri, çocuğun üretim yeteneklerinin çok üstünde karmaşık veya çok altında basit olmamalıdır.

Araştırmacıların büyük bir kısmı anne ile çocuk arasındaki konuşmalarla ilgilenmişler ve bebekler ve küçük çocuklarla konuşurken annelerin dili basitleştirici çeşitli yollar kullandıklarını görmüşlerdir: Cümleler daha kısadır, sözcük dağarcığı daha basittir, gramer yapı daha az karmaşıktır, cümleler arası süre daha uzun ve belirgindir ve anahtar sözcükler ve kalıplar vurgulanır.

Psikolinguist Cozden (1972), annelerin çocuklarıyla iletişimlerinde 2 strateji kullandıklarını görmüştür.

Kolaylaştırma (prompting) : - oyuncağın nerede

- sessizlik
- nerede oyuncak

Yankılama (echoing):

- araba (anlaşılmaz) içinde
- araba neyin içinde

Genişletme (expansion):

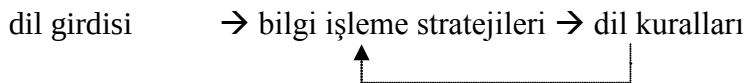
- baba araba
- evet! babanın arabası

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta her zaman çocuğun zihnindekiyle annenin söylediğinin aynı olmayabileceğidir.

Bazı bulgular, bu türden stratejileri sıkça kullanan ebeveynlerin çocuklarının dili daha çabuk öğrendiklerini ortaya koymuştur. Yine, eğer ebeveyn çocuğun konuşmasını taklit ederse, çocuğun da ebeveyni daha sıklıkla taklit ettiği görülmüştür. Ayrıca resimli kitaplarla bazı nesne isimlerini öğretmenin de çocukların heceleri daha farklılaştırmasına ve tutarlı hale getirmesine bir ölçüde yardımcı olduğu görülmüştür. Örneğin, Bak! Bu ne? Aaa bu bir KUŞ!

Burton ve arkadaşları (1973), ev ortamlarını gözlemişler ve çocuklarıyla dili öğretmek için böyle doğrudan uğraşan annelerin sayısının az olduğunu görmüşlerdir. Anneler daha çok çocukların girişimleri üzerine müdahalede bulunmuşlardır. Önce anne çocuğun bir şeye ilgi göstermesi için bekler, sonra çocuğun kendi bağlamında bu ilgiyi zenginleştirir yani kendi fikrini söyler, gösterir veya açıklar. Böyle davranan kolaylaştırıcı annelerin çocuklarının dili daha erken kazandıklarına dair bir bulgu yoktur. Ancak çocuğun dil gelişimine aktif olarak müdahale eden annelerin ise bozucu etkide bulundukları ve sözel becerilerin kazanılmasını geciktirdikleri bulunmuştur (Nelson, 1973). Dil gelişiminde sadece yetişkinler uyarıcı olmamakta çocuklar da birbirleri için uyarıcı olmakta ve dinleyicinin düzeyine göre konuşmalarını değiştirebilmektedirler. Bir araştırmada 4 yaşındaki 10 çocuktan iki yaşındaki dinleyicilere bir oyuncağın nasıl çalışacağını anlatmaları istenmiştir (Masur, 1980). Dört yaşındaki çocuklar, sözel yeteneği yüksek (Cümlelerindeki ortalama kelime sayısı 1.8- 4) ve düşük (ortalama kelime sayısı 1.0-1.5) olan iki dinleyici grubuna farklı uzunluktaki cümlelerle oyuncağın çalışmasını anlatmışlar ve kurdukları cümlelerin karmaşıklığını gruba göre değiştirebilmişlerdir.

Dil Öğrenme Aygıtı (LAD)

Biyolojik programlama ve çevresel girdiler dışında çocuğun kendisi de dil öğrenme sürecine katkıda bulunmaktadır. Çocukta makineye benzer bir dil öğrenme aygıtı vardır (Mc Neill, 1970). Makine girdiyi analiz ederken var olan bilgidan yararlanır ve dili analiz eder. Bu

analiz, sonucu girdinin nasıl üretilceğini tanımlayan kurallar setidir. Kurallar daha sonra LAD'ın bilgi bileşeniyle işbirliğine girer. McNeill bu modeli sentaktik kurallar için düşünmüştür ama fonoloji ve semantik ile ilgili kuralların öğrenilmesine de uygulanabilir.

Bazı araştırmacılara göre çocuk doğumda dili öğrenme eğilimiyle doğar; bazılarına göre ise bu, eğilimden de güçlü bir şeydir. McNeill'e göre ise birkaç farklı dil kategorisi vardır ve beyin bunları teşhis etmek için önceden hazırdır. Bütün çocuklar evrensel olarak dili anlama kapasitesiyle doğarlar. Dil gelişimiyle ilgili kuramların çoğu güçlü biyolojik ön yatkınlığın rolünü kabul eder. Bilişsel yeteneklerin gelişmesi ve çocuğun deyimleri de önemli rol oynar.

Dilbilimi Yaklaşımı

Chomsky üretimsel dil kuramı ve gramerin içsel olarak işlenmesinde rol alan işlemciye LAD adını vermesiyle öğrenme yaklaşımına önemli bir karşı görüş getirmiş olmaktadır. Chomsky'ye göre çocuğun çevresinde konuşulan dil LAD sayesinde filtre edilmekte ve düzenlilikler keşfedilip gramer kuralları soyutlanmaya çalışılmaktadır. Daha sonra LAD bu genellenmiş kuralları kullanarak çocuğun sözcüklerle yeni bileşimler oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Dilbilimcilere göre insan organizması dilin özelliklerini organize etmeye duyarlı biyolojik bir ön yatkınlık içindedir. Dilbilimcilerin klasik bir çalışmada çocukların resimlere karşılık uydurulmuş yeni sözcükleri kolaylıkla öğrenebildikleri görülmüştür. Dilbilimciler, sentaksın nasıl kazanıldığı konusundaki açıklamalarında çok ileridedirler. Ancak dilin anlamının nasıl kazanıldığı konusuna Chomsky çok farklı bir açıklama getirememiştir.

BEBEKLİKTE SOSYAL-DUYGUSAL GELİŞİM VE KİŞİLİK GELİŞİMİ

Bebeklikte anneye bağlılık, bağımsızlığın kazanılması, kendilik kavramı, sosyal duygusal gelişimde önemli konulardır.

Pek çok kuramcı için bebeklik dönemi kritik bir dönemdir. Örneğin Erikson için temel güven duygusunun kazanılması, Piaget için de duygusal motor düşüncenin kazanılması önemlidir. Kritik dönem anlayışı bir kaç önemli noktayı içerir:

1) Belirli başarıların yaşamın bir döneminde ortaya çıkma olasılığı diğer dönemlere göre çok daha fazladır.

2) Belirli bir dönemde niteliksel bir gelişme veya gelişmeme daha sonraki dönemlerin kazançlarında etkilidir.

3) Eğer bir nitelik belirlenen dönemde gelişmezse daha sonra gelişmesi olasılığı azalır.

Birinci iddia dikkate alındığında bebekliğin gerçekten kritik bir dönem olduğunu gösteren 3 olay vardır.

a) Nesne devamlılığı: 4-8 aylar arasında bir bebek saklı bir nesneyi gördüğü son yerde arar.

b) Dil: 18-24 aylar arasında bebek, 2 sözcüklü cümleleri üretmeye başlar.

c) Bağlanma: 6-8 aylar arasındaki bir bebek diğerlerinin değil de bakıcının yakınlığını arar.

İkinci iddianın görgül olarak ispatlanması çok zordur. Çünkü pek çok kritik kazanç oldukça geneldir ve gerçekten bütün bebekler onu kazanır. Bu, nesne değişmezliği ve dil için doğrudur, ancak her bebeğin yakınlık arama davranışını göstermediği bulunmuştur. Bu durumda bu iddianın ispatlanması zordur ancak şöyle bir olasılık söz konusu olabilir: Bebeğin kritik bir özelliği ne ölçüde kazandığı, daha sonraki bazı özelliklerin gelişimini etkileyecektir. Örneğin, nesne devamlılığı kavramını önce kazanan bir bebeğin korunum kavramını da diğerlerinden önce kazanması beklenebilir.

Üçüncü iddia ise tamamen hatalıdır. Bazı çocuklar nesne devamlılığını oldukça geç kazanabilir veya bazılarında duyuşsal motor düşünce biçimleri bebeklikten sonraki döneme sarkabilir. Bebekliğin oldukça esnek bir dönem olduğu ve pek çok psikolojik kazancın uygun yöntemlerle daha sonra öğretilebileceği ileri sürülmüştür. Fakat genellikle çevre; bebekler ve çocuklar için yaşa uygun uyarılmalar sunmada oldukça katıdır. Örneğin, dil gelişimi gecikmiş bir bebek için uygun uyarılmalar sağlanmaz; bunun yerine akranları gibi konuşması beklenir ve bebek buna zorlanır. Yürümeyi veya konuşmayı öğrenmemiş bir çocuk bu davranışların daha sonra ortaya çıkması için destekleyici bir çevreye yerleştirilemez. Çocuk yeni bir döneme geçtiğinde çevrede bu yeni döneme uygun taleplerde bulunmaya başlar. Bakıcısıyla yakın ilişki kuramayan bir bebekten daha fazla bağımsız olması beklenir ve ayrılmaya cesaretlendirilir.

Bebeklikte Uyarılma İhtiyacı: Ortamın zengin uyarıcı içermesinin bebeğin gelişimindeki olumlu etkisi hem kuramlar hem de araştırma bulgularıyla belirlenmiş bir olgudur. Psikanalitik Kuram bebeğin uyarılmasında yordanabilirlik ve rahatlık ihtiyacını vurgular. Bebek temel ihtiyaçlarını tatmin eden ve düzenli olarak karşılayan bireylere gereksinim duyar. Yenilik ve değişme bebek için önemlidir; ancak yordanabilirlik ve rahatın zararına olmamalıdır.

Bilişsel yapısal kuramlara göre, bebeğin çevresi, onun içinde bulunduğu dönem ile geçmekte olduğu dönem arasında kalan, çarpıcı ve gelecek döneme geçmeyi kolaylaştıran seçenekler sunmalıdır. Bebek, var olan şemasıyla yeni durumun üstesinden gelmede ya yetersiz kalmalı ya da bir tezat yaşamalıdır. Örneğin 5–7 aylar arasında bebeklerin çoğu bir nesneye bakarak onu yakalama becerisini geliştirmiş olurlar. Bu başarıdan önce nesneleri bakmadan yakalar veya bakar fakat yakalamada başarısızlığa uğrarlar. Böyle bir dönemde bilişsel bir uyarıcı olarak nesne çocuğa gösterilip sonra eline verilebilir veya nesne göz önünde gezdirilerek daha görüş alanı içindeyken bebeğin eline uzatılır. Çocuğun kendiliğinden ve sistematik olarak sağlayamadığı koordinasyon için çevre uyarıcı olur.

Etolojik görüşe göre ise çevre, bebekte biyolojik olarak var olan tepkileri başlatacak uyarıcılar sunmalıdır. Etolojistler böyle doğuştan tepkilerle alıştırma yapmanın canlı kalmak için gerekli olduğuna inanırlar. Sosyalleşme açısından da bu davranışları bebeğin diğer insanlara bağlanmasına ve onlardan pek çok şey öğrenmesine yol açar. İçgüdüsel kontrolün altında olduğu ileri sürülen tepkiler; gülümseme, dokunma ve harekettir. Başlangıçta bebek, uyarılma düzeyi ve beyin aktivitesindeki değişmelere bağlı olarak ağzını sağa sola oynatır, açar kapar, gülmeye benzer hareketler yapar. Daha sonra dışsal bir uyarıcıya bağlı gülme olarak adlandırabileceğimiz şekilde ağzını oynatır. 3.-5. aylar arasında daha sık gülmeye başlar daha sonraları da gülmeyi başlatan sosyal olaylar çeşitlenir. Bebekte içgüdüsel olarak var olan gülme, seçici pekiştirmeler ve koşullama ilkeleriyle değiştirilir.

Ebeveyn-Bebek İlişkileri :

Bireysel yaşamda toplum tarafından önemli ve uygun kabul edilen davranış ve tutumların kazanılması sürecine **sosyalleşme** diyoruz.

Ebeveyn-bebek ilişkisinde karşılıklı sosyalleşme ve senkroni

Çocuklar üzerinde bakıcının etkisine ilişkin çalışmalar, bu etkilerin çocuğun davranışlarına da bağlı olabileceğini göstermiştir. Örneğin, araştırmacılar genellikle otoriter tutumla çocuğun saldırgan davranışı arasında bir ilişki bulurlar. Halbuki bu ilişki, çocuğun saldırgan olmasıyla, otoriter disiplini uyarmasıyla oluştuğu gibi, otoriter tutum da kolaylıkla saldırganlığı artırıyor olabilir.

Çocukların faaliyet düzeylerinde güçlü bireysel ayrılıklar vardır. Devamlı kıvranan ve hareketli veya diğerlerini sıkmadan kendi kendine oynayan bebekleri düşünün. Bunlar, ebeveynleri, öğretmenleri ve diğer sosyal ajanlardan farklı tepkiler uyarırlar. Yani hem bebek anne-babayı hem de çevredekiler bebeği sosyalleştirirler. Buna karşılıklı sosyalleşme denir. Bir araştırmacı yenidoğanın mizacıyla anne-bebek etkileşimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Beslenme sırasında ve bebek uyandıktan hemen sonra anneyle aralarındaki ilişki gözlenmiştir. Bebeğin davranışıyla annenin davranışı arasında tutarlı bir ilişki saptanmıştır. Uyanık ve tepkisel bebeklerin annelerinin tepkisel ve hassas oldukları görülmüştür. Bu ilişkinin yönünü tayin etmek ise mümkün değildir; çünkü ilişki korelasyoneldir. Bir araştırmacı da anne yokken bebeğin mizacını değerlendirmiş ve sonra daha kolay tepki aldığını saptadığı bebeklerin (responsive) annelerinin uyarıcıları bebeklerine daha etkili biçimde sunduğunu görmüştür. Bu annelerin daha hassas oldukları, üstün öğretme yeteneklerine sahip oldukları görülmüştür. Buradan şunu söylemek olasıdır: Bebeklerin mizacı, annelerinin onlara nasıl davranacaklarını bir dereceye kadar etkilemektedir.

Senkroni: Bebeğin ihtiyaçlarını hissetme açısından ebeveynlerin de bireysel ayrılıklar gösterdikleri bulunmuştur. Bazıları, bebeğin duygu durumunu ve huzursuzluğunu kolaylıkla fark ederler ve gidermeye çalışırlar. Buna senkroni (eş zamanlılık) diyoruz. Diğerleri de ihtiyaçları kolay fark etmeyebilirler veya tepki vermede yavaş olabilirler. Bu da ihtiyaçlar ile onların giderilmesinin uyuşmaması durumunu yaratır.

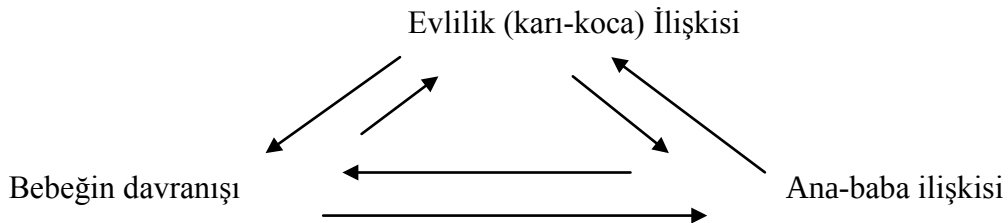
Psikanalitik açıdan senkroni, güven duygusunun sağlanmasında çok önemlidir. Öğrenme kuramı ise senkronide ödüllerin zamanında yer aldığını ve temiz izlerlik ilişkilerinin öğrenmeyi kolaylaştırdığını ileri sürmektedir.

Bir grup araştırmacı, annenin bebeğin ihtiyaçlarını eşzamanlı olarak karşılamasının fizyolojik tepkileri harekete geçirdiğini ve bu biyolojik göstergelerin de bebeğin mizacı hakkında karar vermede etkili olduğunu bulmuşlardır. Üç aylık bebekleri olan 32 orta SED'den anneye 3 aylık fakat tanımadıkları bir bebeğin gülme ve ağlamalarını içeren kısa bir video filmi göstermişlerdir. Bu arada annelerin kalp atış hızını ve deri iletkenliğini, uyarılma ve dikkatin bir ölçümü olarak almışlardır. Annelere ayrıca kendi bebeklerinin mizaçlarını belirtmeleri istenen bir anket verilmiştir. Bebeklerini “zor” bebekler olarak tanımlayan annelerin filmdeki bebeklere daha az duyarlılıkla tepki verdikleri görülmüştür. O halde ya anneler 3 ay gibi kısa bir sürede kolay ve zor bebeklere farklı tepki vermeyi öğrenmişlerdir ya da bebeklerin mizacı annelerinin onlara verdikleri bakımdan etkilenmiştir. Bulgular, ikisinin de olası olduğunu göstermektedir. Sosyalleşme, eğitim gibi tek yönlü değil; daha ziyade iki yönlü bir süreçtir.

Bir Sistem Olarak Aile:

Baba da sosyalleşmede önemli bir ajan olarak işin içine girmeye başlayınca ailedeki sosyal etkileşimin incelenmesi gereği doğmuştur. Çocuklar büyüdükçe ebeveynlerden her biriyle ayrı ayrı etkileşimde bulunmaya başlarlar. Aile içinde anne-baba, anne-çocuk ve baba-çocuk ilişkilerinin karşılıklı doğada olduğu üzerinde durulmuştur. Araştırmacılar bu ilişkileri kullanarak aile üyeleri arasındaki bağlantıları araştırmışlardır. Karı-koca arasındaki olumlu iletişim ile bebekle onların olumlu iletişimleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Oysa karı-koca arasındaki negatif etkileşimin (sözel eleştiri ve suçlama) babadan çocuğa negatif ilişkiyle yakından ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bulgular, ailenin bir sistem olarak işleyen ve etkileşen bireylerden oluşan bir ağ olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda Belsky, aile sistemini ve olası karşılıklı ilişkileri içeren organizasyonel bir şema geliştirilmiştir.

Akranlar ile ilişkiler:

Altı aylık bebekleri bir araya getirirseniz birbirlerine gülerler, dokunmaya çalışır ve sesler çıkarırlar. İkinci yılda oyuncaklar akran etkileşiminin odağını oluştururlar.

Yuvada 8–10 aylık bebekler üzerine yapılan gözlemler bu bebeklerden birinin diğerlerinden daha fazla sevilirken bir başka bebekten kaçınıldığını göstermiştir. Sevilen bebeğin, arkadaşlarına gülerek yaklaştığı, seilmeyenin ise oyuncakları kaptığı görülmüştür. Bir yaş civarında bebeklerin birbirleriyle iletişime girdikleri ancak bunun iki yönlü değil tek yönlü olduğu ve uzun süreli olmadığı ileri sürülmüştür. İkinci yılda, ilişkinin kurulmasında oyuncaklar önemli bir işlev yüklenir ve bebekler arasında olumlu bir ilişki kurulmuşsa birbirlerine karşı duygularını daha fazla ifade eder biçimde konuşurlar. Örneğin 18 aylık bir bebek diğerine dokunduğunda o da gülümser. Olumsuz karşılıklı tepkiler de söz konusudur. Oyuncaklar nedeniyle daha fazla kavga, vurma, ısırma ve saç çekme görülebilir. İkinci yaştan sonra sözel beceriler arttıkça ilişki sözel alışveriş üzerine kurulur. 3–3,5 yaşındakilerin birbirlerine daha çok isimleriyle seslendikleri görülmüştür. Bir yaşında nesneleri sahiplenme davranışları (verme, alma, ödünç verme, geri isteme) gittikçe azalır.

İkinci yılda akranlarla ilişkiler artar. Çocuklar keşif sırasında anneyi güvenli bir yer olarak kullanmayı öğrendikten sonra diğer çocuklarla ilişkilerini artırır. Bu olaya çocuğun sosyal bilişsel olgunlaşması da eşlik eder. Çocuklar bu dönemde karmaşık etkileşimleri sürdürmede becerikli değildirler.

Bağlanma

Günlük dilde bağlanma (attachment) veya bağlılık iki birey arasında kuvvetli duygular içeren bir yakınlık olarak anlaşılır. Yakınlar, sevgililer ve öğretmen-öğrenci arasındaki bağlılıklardan söz edilebilir ancak Gelişim Psikolojisinde bağlılık, belirli bir gelişim döneminde ve belirli sosyal figürlerle kurulan yakın ilişki olarak tanımlanır ve bu ilişkinin belli bazı ayırıcı yönleri vardır. Bağlılık, bebeklik döneminde bebeğin bir veya daha fazla yetişkin bakıcıyla kurduğu yakın ilişkiye karşılıktır ve aşağıdaki özellikleri içerir.

İlişkiyi ve yakınlığı sürdürme Çocuk annesiyle devamlı yakın bir ilişki içindedir. Gittiği yere gider, sürekli bakışlarını yakalamaya çalışır bunun için seslenir, çekiştirir, yerini değiştirir ve yetişkinin bakışlarını tekrar üstüne çeker.

Ayrılığa İtiraz Bazen bebek, annenin uzaklaşması veya ilgisizliği karşısında aktif davranmak, onu aramak yerine protesto eylemine girer. Ağlar, bağırır ve bir şekilde hoşnutsuzluğunu gösterir. Buna **ayrılık kaygısı** da denir. Bir ayrılık döneminden sonra yetişkin geri döndüğünde genellikle tamamlayıcı davranışlar ortaya çıkar. Bunlar geri dönen yetişkine gülümseme ve koşarak sarılma davranışlarıdır.

Yabancı Kaygısı Yabancı bir birey bebeğe yaklaştığında bebek ağlar, huzursuz olur veya annesini ister. Bebeğin gösterdiği bu hoşnutsuzluk tepkilerinin tümüne **yabancı kaygısı** denir. Bebek yabancının yanından uzaklaşır veya bakışlarını kaçar.

Bağlılığın Kurulması

Bowlby'ye göre anne ve bebek bağlılığı güdüsel olarak başlatılır, çocuk ağlama ve diğer sinyallerle anneden tepki uyandırır. Yürümeye başlayınca da onu izler. Bağlılığı ortaya çıkarıcı türden olan ve çocuktan gelen ağlama, asılma, izleme gibi fiziksel yaklaşımlar anne ve çocuğu bir kez ilişkiye sokunca çocuk anneden de karşılık davranışlar bekler ona güler, seslenir vb. Bağlanma sürecinde Bowlby'e göre 2 temel aktivite sınıfı vardır. *İcracı tepkiler* ve *işaret tepkileri*. İcracı tepkiler, asılma, izleme, emme ve fiziksel yaklaşımdır. Burada asıl aktör bebettir. İşaret tepkileri; gülme, ağlama ve çağırma anne ile çocuğu bir araya getirir ve bu kez de çocuk anneden karşılık bekler.

Bağlılık 4 dönemde gelişir :

0 – 2, 3 ay: Bebek insan figürüne ilgi duyar. İnsan yüzlerini ayırt edemez.

3 – 6 ay: yalnızca anneye odaklanır

6 – 9 ay: anneye bağlılığın yoğunluğu artar. Yabancıdan korkma 8. ayda ortaya çıkar.

9 – 12 ay: karşılıklı olarak bağlılık kurulur.

Mary Ainsworth (1973, 79), bağlılık açıklamalarına önemli katkılar getirmiş bir araştırmacıdır. Ainsworth'e göre,

- 1) Anne-bebek arasındaki bağlılıkta açık davranışlarla ortaya konan bağlanma ile altta yatan bağlılık sistemi arasında bir ayırım yapılmalıdır. İkisi arasında her zaman bire bir ilişki yoktur.

- 2) Bakıcı-bebek arasındaki etkileşim örüntüsünde büyük bireysel ayrılıklar vardır ve bağlılığın doğası üzerinde de önemli sonuçları olabilir.
- 3) Kurulan bağlılık ilişkisi birbirinden farklı kategorilerde olabilir bazıları göreceli olarak daha uzun sürelidir.

Bağlılığın Aşamaları :

Schaffer ve Emerson'ın boylamsal araştırma bulgularına göre bağlılık, ayırtedici olmayan bir bağlanma şeklinde 1. ayda görülebilir, bebek herkesten ayrılınca ağlar, protesto eder. Anneye bağlanma 6. ayda başlar 10. - 18. aylar arasında güçlü bir şekilde devam eder. Spesifik bağlanma, anneye bağlanma ile aynı zamanda ortaya çıkar fakat 7-12. aylar arasında diğer bireylerden ziyade anne belirli kişidir. 12. aydan itibaren diğer bireylere de bağlanma kurulabilir. Anneye bağlanma kurulduktan sonra (1 - 2 ay sonra) yaklaşık 8. ayda yabancı korkusu ortaya çıkar.

Mary Ainsworth'e göre de gülme, ağlama, ses çıkarma ayrılmaya itiraz etme, dokunma ve anneyi keşfetme sırasında güvenli bir yer olarak kullanma, bağlanmanın göstergeleridir. Ainsworth, Uganda da 2-14 aylık bebekleri 9 ay boyunca (29 bebeği) gözlemiştir. Bağlılığın 7. ayda başladığı, sonraki birkaç ayda yoğunlaştığı ve bağlılığın başlamasıyla yabancı korkusunun da başladığı (bir kaç hafta içinde) gözlenmiştir.

Bağlılığı araştıran bir başka büyük araştırma Coates, Anderson ve Hartup (1972)'un gerçekleştirdiği araştırmadır. Bu araştırmada 10 - 14 ve 14 - 18 ayları arasındaki iki grup bebek 2 oturumda gözlenmiştir. 1. oturumda bebek, anne yanındayken yerde oturur ve oynar. 2. oturumda anne, bebek oyun ortamında iken iki dakikalığına ayrılır ve geri döner. Oturumlarda gözlenen davranışlar ise; yakınlık arama, dokunma, ses çıkarma, ağlama ve anne gittiğinde kapıya yönelme davranışlarıdır. Gözlemler sonunda bağlılığa işaret eden davranışların durumlar arasında tutarlık gösterdiği ve bunun da 14. - 18. aylar arasında 10. - 14. aya göre daha durağan olduğu görülmüştür. Örneğin, anne ayrıldığında ağlama ve geri döndüğünde yaklaşma büyük bebeklerde ortaya çıkmıştır.

Bağlılık ilişkilerinde önemli bireysel ayrılıklar olduğu ve 1. yıldaki bağlılık ilişkisi ile 2. yıldaki diğer sosyal davranışlar arasında ilişkiler olduğu bulunmuştur. Örneğin, problem çözme ve araç kullanma gibi. Akran etkileşimi ve serbest oyunda da farklar gözlenmiştir.

Ainsworth’ün Yabancı Durumu: Ainsworth, yalnızca ayrılık kaygısı ölçümlerinin bebeğin bağlanmasıyla ilgili bir kriter olamayacağını iddia eder. Kendisi bazı düzenlemelerle "yabancı ortam" (strange situation) diye adlandırılan bir deneysel durum yaratmıştır. Deney odasında bir anne için, bir yabancı için bir de bebek için sandalye vardır. Bebeğin sandalyesinin etrafı oyuncaklarla doludur. Bebek her biri üç dakika süren 8 durumla karşılaşır. Bebek 1 yaşındadır.

1. Durum : Bebek ve anne odaya girer (bir kaç sn.)
2. “ : Bebek anne varken odayı keşfeder
3. “ : Yabancı girer anneyle konuşur, bebeğe yaklaşır
4. “ : Bebek ve yabancı odada yalnız kalır
5. “ : Anne geri döner, yabancı çıkar, anne ve bebek yalnız kalır
6. “ : Bebek yalnız başına odada kalır
7. “ : Yabancı, bebeğin yanına gelir
8. “ : Anne tekrar döner ve yabancı ayrılır

Ainsworth’e göre bebek 3 altüst edici durumla karşılaşır.

- bakıcıdan ayrılma, - yabancı ile beraber olma, - tanımadığı çevrede olma.

Bebeğin ayrılık ve yabancı kaygısı tepkileri ve çevreyi araştırma miktarı ile ölçülmüştür.

Bulgular :

% 70 B grubu **Güvenli Bağlanma:** Annenin varlığında çevreyi arama, durumun yeniliğine huzursuz, tepki yok, annenin dönüşüne olumlu tepki, altıncı oturumdaki ayrılığa bazen tepki ve rahatlatılması kolay bebekler.

% 20 A grubu **Güvensiz Bağlanma-Kaçınan Tip:** Anneden kaçınma, tekrar birleşme durumunda bakışları anneden ve yabancından kaçırma, oyuncaklarla yüzeysel olarak ilgilenme. İlk ayrılmada fazla altüst olmuyorlar ve kim tarafından olursa olsun kolay yatıştırılıyorlar.

% 10 C grubu **Güvensiz Bağlanma-Dirençli Tip:** Her ayrılmada huzursuzluk, yatıştırmada güçlük, hem yalnız kalmaya hem anneyle olmaya itiraz eden ambivalan(ikircikli) tutum. Oyuncaklarla en az oynayan ve yabancıyla en az etkileşen grup.

Grup B için anne “güvenli üs” olarak kullanılmış diğerleri için değil.

Bağlanmanın Uzun Süreli Etkileri:

Bowlby, 1951’de bağlanmanın çocuğun sonraki sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimine etkisinden söz ettiğinde biraz kuşkuyla karşılanmıştı; ancak bugün araştırmalar bağlanmanın, ilerideki yıllarda ortaya çıkan uyum ve gelişme için önemini ortaya koymaktadır. Bowlby, 3. dönemden sonra bebeğin anneden ayrılmasına olan tepkilerini 3 türe ayırır. (~ 7 aylık)

1) *Protesto Tepkileri*: ağlama, asılma anneyi isteme. Çok dramatik fakat en az zararlı tepkilerdir.

2) *Umutsuzluk*: annenin ayrılmasından bir hafta sonra çocuk geri çekilir. Hareketsiz ve duygusuz davranır. Annenin yokluğu yüzünden umutsuzluk ve üzüntü içindedir. Uzun süreli olumsuz etkisi yoktur.

3) *Kopma*: Tehlikelidir. Ayrılmadan bir kaç hafta sonra başlar. Çocuk oldukça normal görülür. Oyuncuklara ve yiyeceğe ilgisi yeniden artar. Aslında bu bir savunmadır. Anne döndüğünde onu göz ardı eder yaklaşmaz. Bowlby’ye göre çocuk yeni bir ayrılıktan zedelenmemek için kendini koruyordur. Savunma bağlılığın tekrar kurulmasını reddetme şeklindedir.

Rutter’da anneden ayrılmanın değil de bakıcı- bebek ilişkisinin doğasının sonraki kalıcı etkilerini gözlemiştir:

1) *Bağlanma davranışına bozucu etkiler*: Bakıcının bir süre için değişmesi, ayrılması. Uzun süre hastanede kalması, akut hoşnutsuzluk belirtilerine yol açar.

2) *Çatışmalı bakıcı-bebek ilişkisi*: Ayrılmadan değil ilişkilerdeki uyuşmazlıktan kaynaklanan problemler vardır. Akran ve yetişkinlerle olan iletişim bozulur.

3) *Anlamli sosyal deneyimlerin yokluğu*: Fakir sosyal çevre, dil ve bilişsel deneyimlerde zayıflık. Zihinsel gelişimde gerilik görülebiliyor.

4) *Güvensiz bağlılık*: Kaçınma veya ambivalan bağlılık davranışları. Hissizlik olarak görülen psikopatoloji.

15. ayda güvenli bağlanma kuran bebeklerde; 3 – 3,5 yaşına geldiklerinde akran grubuna iyi uyum ve popülerlik, aktivitelere katılma ve lider rolü oynama görülür.

15. ayda güvensiz bağlanma kuran bebekler, 3 – 3,5 yaşına geldiklerinde sosyal olarak geri çekilme gözlenir. Olan bitenden habersiz, dışlanan, uyuşuk ve ilgisiz çocuk.

Bağımsızlık ve Kendiliğin Gelişmesi

Bebekler orta derecede yeni olan olaylara ilgi duyarlar ve bu düzeyde yeni deneyimler ararlar. Ainsworth'ün çalışmasında güvenli bağlanma kuran bebeklerin çevrelerini keşfetme ve anneyi arama arasında sürekli bir şekilde gidip geldikleri görülmüştür. Güvenli bağlanma kuranlar, örneğin objeleri yakalama ve evirip çevirmekten zevk alırken diğerleri bu davranışları göstermemişlerdir. Güvensiz bağlanma kuranlar ise keşfetmede zorluk çekmişler, hareketlerinin belirsiz ve stresli olduğu gözlenmiştir.

Anneyle güvenli bağlanma kuran bebekler daha bağımlı bebekler değildir. Tam tersine çocuğun bağımsızlık mücadelesinde iyi bir bağlanma ilişkisinin önemi çok fazladır.

Ayrılma - Bireyleşme :

M. Mahler, çocuğun dünyaya ait olma duygusuyla birlikte ayrılık duygusunu da kazanmasının önemi üzerinde durur. Üç yaşın sonunda çocuk bağımsız ve özerk bir bireydir

1) 4., 5. ayda başlayıp 5 ay süren farklılaştırma döneminde bebek, hareket becerileri arttıkça, tırmanma, emekleme, ayakta durma gibi davranışlarla yakın çevresini araştırmaya girişir.

2) 8. - 15. aya kadar olan uygulama döneminde motor becerileri yineleme keşfetme ve çevreyi zenginleştirmede artma görülür. Bebeğin narsistik ilgileri ortaya çıkar.

3) 15. - 24. aylar yeniden yaklaşma dönemidir. İkinci yılın ortalarında çocuk fiziksel ayrılığının daha da fazla farkına varır. Fakat bu kez de bu yeni yeteneğini ve deneyimlerini anneyle paylaşmak için onu yerinden kaldırır ve bu yöndeki gücünü göstermek ister.

4) 24. - 30. aylar da bireysellik güçlenir. Bir kez anneden ayrılmaya daha kolay razı olur. Tanıdık bir ortamda annesiz oynayabilir. Yetişkinlerin isteklerine direnir ve kendi bağımsızlığını göstermeye çalışır.

Çocuğun bağımsızlığını kazanmasında anne-çocuk ilişkisine önem veren bir diğer kuramcı da Erikson'dır. 2. yılda kasların olgunlaşması, özelleşme ve birbiriyle çatışan hareket örüntülerinin koordinasyonu (bırakma ve tutma eğilimleri) şeklinde özetlenir. Önceleri bağımlı olan bebek bu tür değişimler sonucu özerk iradesinin farkına varır. Anne-çocuğun

karşılıklı ilişkisi yoluyla çocuk kendini kontrol duygusunu geliştirir; eğer bu olmazsa kuşku ve utanç gelişir. Bağımsızlığın gelişmesi için de önceki güven duygusu gereklidir.

Kendiliğin Gelişmesi:

Bireyler ben kimim, beni diğerlerinden ayıran nedir? sorularının yanıtlarını bulmak, bir kimliğe takılmak ve gittikçe durağanlaşan bir kimlik ile kendilerini güvende hissetmek isterler. Çocuklar, diğerlerinden ayrı ve özgün bir varlık olduklarını ne zaman hissetmeye başlarlar? Araştırmacılar bu konuyu araştırırken aynalardan yararlanmışlardır. Yaklaşık 18 aylık bir bebek aynadaki görüntünün kendine ait olduğunu bilmektedir. Bir araştırmada, bebeğin burnuna kırmızı bir yuvarlak konur ve ne sıklıkla burnuna dokunduğuna bakılır (ön test). Daha sonra ayna karşısına konur ve dokunma sıklığının artıp artmadığına bakılır (test aşaması). 6 aylık bebeklerin aynadaki görüntülerine dokundukları, 10 aylıkların ise kendi bedenlerinin hareketinin aynadaki yansımaları hissettikleri bulunmuştur. Kendilik kavramının gelişiminin bilişsel gelişimle ve duygusal gelişimle yakından ilişkili olduğu görülmüştür.

Sander, anne-bebek etkileşimi modeliyle kendilik duygusunun gelişimini açıklamaya çalışmış ve bazı aşamalar belirlemiştir:

1. (0 - 3 ay) *İlk Düzenlemeler:* Uyku, beslenme, yatırılma ve uyarılma açısından yordanebilir bir örüntü geliştirilmektedir.
2. (4 - 6 ay) *Karşılıklı Alışveriş:* Beslenme, giyinme ve oyun sırasında anneyle bebeğin karşılıklı ilişkisi vardır.
3. (7 - 9 ay) *Girişimci:* Anneyle sosyal etkileşimi düzenlemek için bebek kendisi faaliyetleri seçer ve başlatır.
4. (10 - 13 ay) *Odaklaşma:* İsteklerini karşılamaya yönelik talepler koyar. Anne dışındaki dünya ile baş etmeye çalışır.

KENDİLİĞİN GELİŞMESİ AŞAMALARI

5. (14 – 20 ay) *Kendini ortaya koyma:* Artık dünyayı manipüle etmek ve keşfetmek için yetenekli hale gelmiştir. Anneden bağımsız olarak hedeflerini belirler. Özellikle de anneninkilerle çatıştığı zaman.
6. (18 +) *Tanıma:* Dil gelişimi, duygu istek ve fantezilerinin farkına varma ve anlatma fırsatı verir. Bebek iletişim yoluyla annesinin onun kendini ayrı bir varlık olarak tanıdığının farkına varır.
7. (24 +) *Kendilik değişmezliği:* Saldırganlık artar. Çocuk kendini organize edici ve girişimci bir güç olarak ortaya koymak ister.

OKULÖNCESİ ÇOCUKLUK DÖNEMİ

Fiziksel ve Motor Gelişme

Bu dönemde, 2 yaşından itibaren büyüme hızı yavaşlar. Ortalama olarak bir çocuk yılda 5-7 cm. arasında boy atar ve 2 - 3 kg. kadar da ağırlık artışı olur. Büyüme hızı genetik faktörlerle ilgili olduğu kadar beslenmeyle de yakından ilgilidir. Gövde, yüzün alt kısmı ve bacaklar, baştan daha hızlı gelişmeye başlar. Kalp atış hızı yavaşlar ve daha durağan hale gelir. Beş yaşındaki bir çocuk istemli ince motor hareketlerin pek çoğunda başarılı ve yeterli olabilir. Fakat bazı vücut sistemleri tam olarak olgunlaşmamıştır. Örneğin; kemik dokusu, eklemler ve kaslar incinmeye hala müsaittir. Pek çok ince ve büyük motor hareketleri yapabilir.

Fiziksel ve motor gelişmenin pek çok yönü olgunlaşma sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıksa bile fiziksel ve motor becerilerle ilgili deneyimler sağlıklı fiziksel gelişime katkı sağlar. Bu alandaki yetiştirme programları 3 türdür. Fiziksel eğitim, algısal-motor eğitim ve hareket eğitimi. Son zamanlara kadar fiziksel eğitim programları ilkökul yıllarına kadar başlatılmazdı. Günümüzde küçük çocuklar için serbest oyun ve spesifik becerilere yönelik öğretmen yönetimindeki programlar uygulanır. İlkokul yıllarında çocuklar, yarışmacı oyunlarda daha fazla zaman harcarlar, beden ve motor gelişim için bireysel etkinlikler düzenlenir, yarışmacı oyunlarda daha fazla zaman harcarlar.

Algısal-motor gelişimi güçlendirme programları, el-göz koordinasyonunu güçlendirmek için yakalama, yuvarlama, elle oynanan çeşitli top oyunlarını içerir. Ayak-göz koordinasyonu için ayakla vurma, tırmanma, atlama vb. Lokomotor faaliyetler ise yürüme, koşma, zıplama ve kaymadır. Algısal-motor programları gerçekleştiren eğitimciler algısal-motor gelişimin, gelişimin çok önemli bir parçası olduğunu ve akademik başarıyı etkilediğini öne sürmekle beraber araştırma bulguları bu tür iddiaların doğru olmadığını göstermiştir.

<u>Algısal-motor gelişim</u>	<u>Hareket (lokomotor) gelişimi</u>
2 YAŞ 6-7 küpten kule yapılabilir kitap sayfalarını çevirebilir kaşığı düşürmeden ağzına götürebilir bardağı tek eliyle tutabilir daire şeklinde karalamalar yapabilir basit elbiselerini giyebilir.	İyi koşar Merdiven iner, çıkar Topa ayakla vurabilir 25 cm.'den atlayabilir.
3 YAŞ : 9 küpten kule yapar 3 küpten köprü yapabilir kollarını uzatarak topu tutabilir kaşıktan çok azını döker düğmeleri açar, ayakkabılarını giyebilir daire çizebilir düz çizgi çizebilir	Parmak uçlarında yürüyebilir Tek ayağı üzerinde durabilir İki ayağıyla zıplayabilir 45-50 cm.'den atlayabilir
4 YAŞ : Makas kullanabilir elleriyle atılan küçük topu önünde tutabilir. kendi kendine giyinebilir. desen ve harfleri kabaca çizebilir,	Ayaklarını değiştirerek merdivene çıkabilir Dört nala gidebilir (at taklidi yapabilir) 3 tekerlekliye binebilir.
5 YAŞ : kağıdı iki üçgen oluşacak şekilde katlayabilir. kareyi çizebilir topu vücudunun yanında elleriyle tutabilir ve güzel fırlatabilir düğmeyi ilikleyebilir sayı ve harf yazabilir	Atlar Tek ayağıyla zıplayabilir Düz çizgide yürüyebilir

Diğer bir tür yetiştirme programı “hareket” içeren fiziksel gelişim programlarıdır. Bu hareketler çocuğun kendisini ifade etmesini sağlayan hareketlerdir. Dans ve drama vücudu

araç olarak kullanan bu tür hareketlerdir. Bedenin gücünü geliştirmeyi hedefleyenler atletizm ve jimnastiktir.

3 yaşında beyin yetişkinlikteki ağırlığının % 75'ine ulaşır.

Bilişsel Gelişim

Piaget'nin işlemöncesi dönemi okulöncesi ve ilkokula başlangıcı kapsayan 2-7 yaş arasındaki dönemdir. Bu süre içinde çocuğun sembolik sistemi genişler, dilin ve algısal imgelerin kullanımı duyuşal-motor dönemin sonundaki düzeyinden çok daha ileridedir. Bütün bu gelişmelere rağmen çocuğun düşünce sistemi yetişkininkinden farklıdır.

İşlemöncesi dönem ikiye ayrılır. İlki 2-4 yaş, ikincisi 5-7 yaş arasındadır. İkinci dönem daha çok bir geçiş dönemi olarak anılır. Bu dönemdeki çocukların bir kısmı ya da çocuklar zaman zaman somut işlemsel düzeyde tepkiler verebilirler. Yoğun yetiştirme çabalarıyla bu dönem hızlandırılmış şekilde geçilebilir.

İşlem öncesi dönemin en belirgin özelliği **benmerkezciliktir**. Dört yaşındaki bir çocukla babasının telefon konuşması:

- Baba : Ayşe, annen orada mı?
 Ayşe : (başını sallar)
 Baba : Ayşe annenle konuşabilir miyim?
 Ayşe : (tekrar başını sallar)

Ayşe burada bir cevap vermeden önce babasının neyi görüp neyi görmeyeceğini ayırt edemez. Oysa benmerkezcili düşünmeyen biri sözel cevap verir. Diğer açılardan da çocuklar benmerkezcidir; diğerlerinin ne düşündüklerini ve ne hissettiklerini anlamada güçlük çekerler. Son yıllarda bu kavramın çok geniş ve ölçülmesi çok zor bir kavram olduğu tartışılmaktadır. Çocuklar bir durumda bakış açılarını dikkate almadan tepki verirken bir başka durumda almaktadırlar ve bir çocuğun diğerinden daha benmerkezcili olduğu konusunda bir bulgu (fark) elde etmek zordur. Bu durumda daha ayrıştırılmış ve spesifik problemler uygulanmıştır. Görsel bakış açısını dikkate alma, bilişsel, duyuşsal ve iletişimsel rol-alma. Yani başkasının ne bildiğini, ne düşündüğünü, ne hissettiğini ve ne istediğini vb. anlamayı da içerir.

İşlem öncesi düşüncenin diğer bir yönü canlılık kavramı yani animizmdir. “Rüzgar yaprağı itti o da düştü.” “Bu taş bana kızdı ve beni düşürdü.” İnsan ve insan olmayanlara özgü davranışları ayırt etmedeki başarısızlıktır.

Bu dönemin diğer bir özelliği nesnelerin görünümü değişse bile belli bazı özelliklerinin değişmeyeceği, korunacağını bilmedeki başarısızlıktır. Korunum kavramı Piaget’nin kuramında en çok araştırılan problemlerden biridir. Sayı, ağırlık hacim, alan ve miktar korunumuyla ilgi binlerce makale yayınlanmıştır.

Korunumla, erken okuma yeteneği, matematik becerisi toplumsal cinsiyet kavramı ve moral akıl yürütme arasındaki ilişki de araştırılmıştır. İnsanlarla ilgili düşüncelerde de korunum önemlidir. Çocuk kendi için anlamlı olan sosyal figürlerde bazı fiziksel değişimleri görür ancak nasıl algıladığı yeni sürekli ve kalıcı bir değişme olarak görüp görmediğinin bilinmesi zordur. Örneğin çocuk, annesinin saçını kesilmiş, babasını bıyık bırakmış, arkadaşını kolunu kırmış olarak görür veya birini üzgün, mutlu veya saldırgan olarak değişik durumlarda görür. Sadece cinsiyet rollerinin gelişiminde bu konuda bazı belirgin bulgular vardır. Örneğin bu dönemdeki bir çocuk bir kızın her zaman kız, bir erkeğin de her zaman erkek olarak kalacağını kavramada zorluk çeker. Saç ve kıyafet değişince cinsiyetin de değiştiğini sanırlar. İşlemöncesi dönemde çocuğun diğer bir sınırlılığı da hiyerarşik sınıflama yapma ve bununla ilgili akıl yürütmedir. İki veya daha çok özellik temelinde gruplanan nesneleri kavramada ve bunları kullanarak sınıflama yapmada başarısızdır.

Bir yetişkinden bazı geometrik şekillerin (Δ O Δ o $\square$ $\square$) sınıflanmasını isterseniz şekil ve büyüklüğü bir arada dikkat alarak bir sınıflama yapacaktır. Yani büyük dörtgenler ve küçük dörtgenler ayrı gruplar oluşturacaktır. Oysa bu tür bir sınıflamanın çocuk tarafından anlaşılmadığını ortaya koyan en önemli bulgular sınıfı dikkate alma problemiyle ilgilidir.

Aşağıdaki şekil (OOO $\square\square$) çocuğa gösterilip “şekiller mi fazla daireler mi” diye sorarsanız çocuklar duraksayabilir ve daha çok alt sınıfların her birine teker teker odaklaşıp sonuçta daireler çok diyebilir. Çocukların bu tür problemleri, Piaget’nin öngördüğünden daha önce çözebildiği ileri sürülmüştür. Özellikle problemin sunuluş biçiminde önemli ve ustaca değişiklikler yapıldığında çocuklar problemi daha kolaylıkla çözebilmektedirler. Çocuklardaki bu eksikliğin önemli doğurgularından biri çocuğun çeşitli şekillerde sınıflan

sosyal özellikleri kavramadaki başarısızlığıdır. Örneğin küçük bir okulöncesi çocuğundan sevip sevmedikleri kız ve erkek arkadaşlarını ayırması istense, çocuk şöyle bir sınıflamayı nadiren başaracaktır:

Sevdiği kızlar

Sevdiği erkekler

Sevmediği erkekler

Sevmediği kızlar

Benzer şekilde sizin apartmanda çocuklar mı çok insanlar mı çok diye sorarsanız cevap veremeyecektir. Yine 6-7 yaşındaki bir çocuğa Elkind (1978), hem Protestan ve hem de Amerikalı olabilir misin diye sorduğunda hayır cevabını almıştır. 9 yaş ve üzerinde ise doğru cevap oranı gittikçe artmaktadır.

İşlemöncesi düşüncede iki organize edici güç merkezileşme(centration) ve geriye döndürülmezliktir (irreversibility). Bu dönemdeki sınırlamaların da kaynağıdır. Merkezileşme, pek çok özellik içeren bir durumda özelliklerden yalnızca birine genellikle de en belirgin olanına odaklaşmadır. Geriye döndürememe ise olayı tersine düşünememe yani geriye doğru başlangıç yönüne doğru ele alamamadır. Bunun en iyi örneği sıvı korunumu probleminde dir.

Piaget'nin kuramı daha çok çocuğun dünyayı düşünme ve zihinde ve davranışlarında temsil yeteneğini gelişimsel olarak incelemeye ilgilidir. Diğer bir perspektif ise bilgi işleme yaklaşımıdır.

Bilgi İşleme Yaklaşımı: Bilgi işleme, çocuğun çevresindeki uyarılmalar içinde toplayabildiği bilginin bilişteki geçişinin doğasıyla ilgilenir. Bilginin toplanmasında çeşitli safhalar vardır.

S → Dikkat → Algı → Bellek → Düşünme → Problem Çözme → **R**

Bilişsel psikologlar aynı zamanda bilginin hangi mekanizmalarla temsil edilip işlendiği ve dönüştürüldüğüyle de ilgilenirler. Yukarıdaki bilgi akış şeması oldukça basittir; bu adımlar birbiriyle binişebilir ve geriye doğru gidiş de mümkündür.

Bilgi işleme sürecini incelemek için pek çok teknik ve işlem den yararlanılmıştır. Bunlar; Teknoloji, görev analizi ve işleme zamanını ölçme gibi önemli yollardır.

Yüksek hızdaki bilgisayarlar insan zihninin nasıl çalıştığı konusunda ipuçları verdikleri gibi bir deneyde çocuğa uyarıcıları sunmada, onları kaydetmede ve çocuğun tepkilerini değerlendirmede önemli kolaylıklar sağlamaktadır. Yine yüksek hızdaki hareketleri kaydeden fotoğraf makineleri sayesinde bebeklerin göz hareketlerini ve görsel tarama örüntülerini anlamak mümkün olmuştur. Bu sayede yine okuma sırasında gözün bir satırda kaç kere durduğu, aşına ve aşına olunmayan konulardaki fiksasyon süreleri belirlenebilmiştir.

Bilgi işleme psikologlarının kullandıkları ikinci yöntem Görev Analizi yöntemidir. Bir görevde çocuk yetişkinler açısından başarısız olursa bu başarısızlığı ortaya çıkaran problemin doğasını anlamak amacıyla görevin çözümü için yapılacak işler küçük adımlara bölünür.

Piaget'nin kuramında çocuğun herhangi bir bilişsel görevdeki başarısızlığı, çocuk yetişkinin vereceği tepkiyi vermediği zaman ortaya çıkmış kabul edilir ve bu başarısızlık çocuğun henüz yeterli bilişsel becerilere sahip olmadığı ve başka şekilde bir tepkiyi anlayamaması olarak yorumlanır. Öte yandan bilişsel psikologlar ise görevin neleri gerektirdiğine odaklanırlar ve çocuktan istenen şeyin karmaşıklık düzeyini hesaba katarlar. Görevin bileşenlerini anlayarak onları nasıl basitleştireceklerini keşfederler ve böylece küçük çocuklar bile probleme daha zekice tepki verebilirler.

Bunu “sınıfı dikkate alma” göreviyle yakından inceleyelim.

- - - - - □ □

Soru klasik biçimde sorulur “Burada mavi çubuklar mı çok bütün çubuklar mı?”

Piaget'ye göre bu soruya somut işlemler dönemindeki çocuk doğru tepki verirken işlemöncesi dönemdeki veremeyecektir. Çünkü aradaki fark bütün-parça karşılaştırmalarıyla uğraşmaktır. Bilgi işleme psikoloğuna göre ise çocuk önce sorunun anahtar elemanlarını kodlamalıdır. Bu soruda 3 anahtar kavram vardır.

- 1- Setlerden hangisi daha fazladır
- 2- renkli çubuklar mı
- 3- bütün çubuklar mı

Daha sonra cevap için bir plan oluşturmalıdır. İyi bir planda 1. kavram hedeftir; 2. ve 3. ise sayılmalı sonra da karşılaştırma yapılmalıdır. Göreceğiniz gibi böyle çok aşamalı bir süreçte

başarısızlık bunlardan sadece birindeki veya birkaçındaki başarısızlığa birden bağlı olabilir. Tarabasso (1976) genellikle problemin yanlış kodlandığını göstermiştir. Belki de çocuk soru biçimini alışılmadık veya umulmadık bulabilir. Çocuğun belki de bire bir saymayı yeni becerdiği bir durumda ondan farklı bir şey istemek yani ikili sayma yapması daha yeni yeni üstesinden geldiği bir başarıdır. Bütün bunların dışında çocuk, planlama, sayma ve karşılaştırmayı 5-10 sn için zihinde tutmada başarısız olmuş olabilir. Görev analizleri sayesinde çocukların bazı yönleri önemli ölçüde geliştirilebilmiş; anlamlı ve şaşırtıcı yeterlikler kazandırılabilmiştir. Piaget bu tür yeterliklerin kalıcı olmadığı konusunda ısrar etmektedir. Kalıcılığı anlamının bir yolu da izleme (follow-up) çalışmalarının gerçekleştirilmesidir.

Bilişsel süreçlerin zamana bağlı olduğu gerçeğinden yola çıkarak problem çözme sürecindeki ölçülebilir her adımda tepki süresi belirlenmeye çalışılır. Tepki süresi, bilişsel süreçlerde zamanın önemli olduğunu bilen zeka testi yaratıcıları tarafından da kullanılmıştır. Ancak bilişsel süreçlerde ölçülebilir bilgi işleme süreleri milisaniyelere kadar indirilmiştir. (Saniyenin 1/1000'i).

Dikkat, çevredeki bir uyarıcının bilgi işleme sistemine alınmasıdır. Çevremiz şaşırtıcı ölçüde uyarıcı zenginidir. Biz bunları seçici olarak algılarız. Çocukluktan itibaren varolan ve gelişen dikkat çocukların taklit davranışında bile önemli bir bilişsel süreçtir. Örneğin yeni yeni yürümeye başlayan bir çocuk çevresindeki her şeyi merak eder ve dikkati, sürekli biçimde bir aktiviteden diğerine kayar ve dikkatini uzun süre bir şey üstünde tutamaz. Fakat okulöncesindeki bir çocuk yarım saat süreyle bir oyun oynayabilir veya televizyon izleyebilir. Okul yıllarında ise dikkati yoğunlaştırma süresi gittikçe uzar.

Okulöncesindeki daha küçük çocuklar oyuna ve TV izlemeye harcadıkları dikkati, psikoloğun sunduğu problemleri öğrenmek için koruyamazlar. Bu nedenle 3 yaşındakinin dikkatini 10 dak., 2 yaşındakinin dikkatini 2 dak. tutabilen araştırmacılar kendilerini şanslı sayarlar. Çocuklarla çalışmanın zorluğundan dolayı 1-3 yaş arası çocukların dikkatlerindeki değişimler hakkında çok az bilimsel veri vardır. Anderson ve Levin (1976), 2-4 yaş arasındaki çocukların ev ortamında annesi ve diğer çocuklarla birlikte susam-sokağını izleme sürelerini araştırmışlar ve küçük çocukların sık sık oyuncakla oynamak ve çevredekilerle konuşmak için kalktıklarını görmüşlerdir. Daha büyük yaşlarda ise bu tür kesintiler azalmıştır.

Egosentrizm ve İletişim

Çocukların konuşmalarındaki egosentrizm herkesin dikkatini çekebilir. Çocuk bir şey üzerine devamlı konuşur ve bu arada dinleyenin gerçekten kendini dinleyip dinlemediğini dikkate almaz. Karşıdakinin neyi bilip bilmediğini, içsel duygularının ve konuştuklarına geri bildirim alıp almadığının farkında değildir.

Bunu gösteren en yaygın uygulamada, bir çocuğa isimlendirmesi zor anlamsız şekiller verilir ve çocuktan karşısında yüzünü görmediği başka bir çocuğa aynı resimli küpü bulması için yönergeler vermesi istenir. Çocuğun şekle ilişkin tanımlamalarının yaş ilerledikçe karşıdakine daha fazla bilgi verici nitelikte olduğu görülmüştür. 4 yaşındaki çocuklar bazen etkili biçimde mesajı değiştirebilmişlerdir. 7.sınıf öğrencileri yarısını, yetişkinler ise hatasız olarak hepsini bilmişlerdir. Bazı araştırmacılar görevlerin uygunsuzluğu nedeniyle çocukların egosentrik davrandıkları aslında benmerkezci olmadıklarını öne sürmektedirler.

Konuşmadaki egosentrizmin ise daha çok dinlemedeki egosentrizmle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Çocukların dinleme becerilerinin de araştırılması gerektiği ileri sürülmüştür. Etkili bir dinleyici karşıdakine geribildirim veren, göz temasını sürdüren, ilgisini ifade eden bir dinleyicidir ve çocukların bu açıdan da yeterli olmadıkları açıktır, o nedenle dinleme ve konuşma becerilerinin birbirine paralel olarak gitmesi akla yakındır ve araştırılmalıdır.

Küçük Çocuğun Zihin Kuramı

Zihinsel süreçlerin nasıl işlediğiyle ilgili olarak çocukların ne düşündükleridir. Çocukların zihnimiz nasıl çalışır sorusuna verdikleri yanıtlar "zihin kuramı"nın konusunu oluşturur. Zihin ve işleyişiyle ilgili bilgileri geliştikçe çocuklar şunları anlar:

- 1) Zihin vardır: Çocuklar 2-3 yaşına geldiklerinde ihtiyaç, duygu ve istemenin ne olduğunu anlamaya başlarlar. "Annemi istiyorum", "Ayşe üzgün" gibi ifadeleri kullanabilirler. Algısal ve duygusal olanlardan daha sonra bilişsel özellikleri kavramaya başlarlar. Bilmek, hatırlamak ve düşünmek gibi terimler 3 yaşında kullanılır. Bundan sonra da tahmin etme ile bilmeyi ve amaçlı olanla amaçlı olmayı ayırmaya başlarlar.
- 2) Zihnimiz fiziksel dünyayla bağlantılıdır: Yaklaşık 2-3 yaşlarındayken çocuklar zihnin dış dünyadaki nesne ve olaylarla bağlantı içinde olduğunu anlamaya başlarlar. İnsanlar bazı

şeyleri görebilir, işitebilir, sevebilir ya da bazı şeylerden korkabilir, hoşlanmayabiliriz. Uyarıcı, zihinsel durum ve davranış arasındaki ilişkileri kavramaya başlarlar. Uyarıcıyı anlama noktasında bazı şeyleri diğer insanlardan saklayabilir. Çıktı noktasında ise kurabiye isteyen bir çocuğun kurabiyeyi elde ettiğinde mutlu olacağını tahmin edebilir. Ancak bireyin inancına temellenmiş davranışların sonuçlarında yanılır. Örneğin; oyuncasını sepette arayan Ali'nin oyuncasını bulamazsa üzüleceğini bilir, onu başka yerde araması gerektiğini de anlar ancak Ali'nin hareketlerine yön verenin Ali'nin, oyuncanın yerine ilişkin inançları olduğunu anlayamaz. Ancak zihnin fiziksel dünyadan farklı bir şey olduğunu anlar. Zihnin kayalardan, başın kendisinden farklı olduğunu bilmektedir. Bir çocuğun kurabiyesi var, diğeri ise bir kurabiye düşünüyor hangisinin kurabiyesini görürsün, dokunabilirsin, yiyebilirsin, paylaşabilirsin ve sallayabilirsin gibi sorulara 3 yaş çocuğu doğru yanıt verebilmiştir.

- 3) Zihnimiz bazı şeyleri doğru, bazı şeyleri yanlış temsil edebilir: Küçük çocuklar temsilin yalnızca bir ve doğru şekli olduğunu düşünürler. 4 yaş ise uyarıcı temsil arasındaki ilişkinin yanlış olacağını bilir. "Bir çocuk mavi bir kaba bir çikolata koyar ve oynamaya gider. O yokken annesi çikolatayı oradan alır ve yeşil kaba kaldırır." Şimdi çocuk eve döndüğünde çikolatayı hangi kapta arayacaktır. 3 yaş çocuğu yeşil kap der oysa öyküdeki çocuk bu gerçeği bilmiyordur. Bu demektir ki 3 yaş çocuğu doğru olarak inandığına göre hareket ediyor öyküdeki çocuğun doğru bildiğine göre değil. 4-5 yaş çocuğu bir inancın niçin yanlış olabileceğini, gerçekten ziyade birinin inancının onun davranışına yön verdiğini bilir. İnancın nasıl bir şey olduğunu ve davranışla nasıl ilişkili olduğunu anlar.
- 4) Zihnimiz gerçeği yorumlar: Önceleri çocuk zihnin pasif olduğunu düşünür, aktif olduğu anlayışını sonra kazanır. Zihin gerçeğin ve deneyimlenen duygunun yorumlanmasına aracılık eder. İlkokul yılları boyunca çocuklar duygularımıza sadece dış uyarıcıların yön vermediğini, duygusal tepkilerimize içsel süreçlerin aracılık ettiğini anlarlar. Örneğin 6 yaşında bir çocuk, dinlediği bir öyküde kendisine bisikletle dolaşmanın önerildiği bir çocuğun niçin korkup çekindiğini anlayamaz. Oysa 8 yaşında bir çocuk bu çocuğun daha önce bisiklete binmeyle ilgili kötü bir deneyimi olduğunu anlayabilir.

Okulöncesi Eğitim

İyi bir okulöncesi programı, yaşayarak öğrenmeyi, deneyimlemeyi, keşfetmeyi, araştırmayı, yeniden yapılandırmayı, konuşmayı ve dinlemeyi içermelidir. Gelişime uygun uygulamalar,

okuma yazmaya hazırlık yerine bunun niçin faydalı olduğunu görmeye dayalıdır. Çocukların doğal merakı ve dünyayı anlama yönündeki istekleri onları öğrenme etkinliğine güdülemek için kullanılır. Öğrenme, duygular ve özsaygı geliştirilir. Yuvada çocuk pasif değil aktif tutulmaya çalışılır.

Önemli okulöncesi eğitim programlarından biri Maria Montessori yöntemidir. Maria Montessori sonradan eğitimci olan bir fizikçidir. 20.yy.'ın başında devrim yaparak yeni bir okulöncesi felsefesi geliştirmiştir. İşe zihinsel yönden geri çocuklarla başlamış ve onlara okuma yazma öğreterek normal çocuklar için hazırlanmış sınavlarda başarılı olmalarını sağlamıştır. O günden beri pek çok anaokulunda Montessori yöntemi kullanılmaktadır.

Montessori yaklaşımında çocuklara kendi sınıf çalışmalarını seçmede büyük bir özgürlük ve kendiliğinden davranma alışkanlığı kazandırılmaya çalışılır. Çocuk büyük bir özgürlük ve rahatlık içinde bir aktiviteden diğerine özgürce kaymaktadır. Her çocuk bağımsız çalışmaya cesaretlendirilir ve başlanılan işi bitirmesi istenir. Öğretmen, öğrenmeyi kontrol eden kişi değil kolaylaştıran kişidir; çeşitli eğitim ve oyun materyalleri keşfetmek için ilginç yollar gösterir ve soran her çocuğa yardım teklif eder. Montessori 4 ayrı hassas dönem belirler.

- 1- Duyusal yeteneklerin gelişimi
- 2- Düzene farkındalığın gelişimi
- 3- Dile hassasiyetin gelişimi
- 4- Harekete duyarlılığın gelişimi

Montessori sınıflarında duyuşal ve algısal gelişimi ileriye götürmek için farklı yetiştirmeler uygulanır. Montessori yaratıcı materyaller ve kendine özgü yollar kullanır.

Örneğin farklı dokunumdaki maddelerle kapladığı küp ve prizmalarla çocuk düz ve pürüzlü yüzeyleri ayırt etmeyi ve bunları sıraya koymayı öğrenir. Benzer şekilde çiçek ve çeşitli yiyeceklerle de tat ve koku almayı öğretmektedir. Zil, çekiç ve ses çıkartıcı diğer çeşitli materyallerle ses algısı geliştirilmektedir.

Bu tekniklerin pek çoğu çağdaş Montessori okullarında da kullanılmaktadır. Ancak bazı psikologlar bu yöntemde sosyal gelişmenin ihmal edildiği kanısındadır. Örneğin; Montessori bağımsızlığı ve bilişsel becerileri geliştirmeye çalışırken öğretmen çocuk ve akranlar

arasındaki sözel etkileşimi fazla vurgulamamaktadır. Aynı şekilde hayali oyunun da sınırlandırıldığı öne sürülmektedir.

Çocuk merkezli okulöncesi eğitim programlarının farklı noktalara odaklaştıkları görülmektedir. Bir kısmı da bilişsel büyümeyi hızlandırmaya çalışır. Ya günlük, yapılandırılmış aktiviteler önem kazanır ya da çocuk ne isterse onu yapar. Anaokullarının çocuğun gelişiminde önemli ve yararlı etkileri olduğu bilinmektedir; ancak bundan yararlananlar genellikle orta sınıfın çocuklarıdır. Düşük gelir grubu ve kırsal kesim çocukları ise bu tür eğitim programlarından yararlanamamaktadır. Bu grubu hedef alan önemli bir okulöncesi eğitim programı da Susam Sokağı programıdır. Bu programın kırsal kesim çocuklarının bilişsel ve sosyal gelişimlerine çarpıcı miktarda katkısı olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konmuştur. Bu programın başarısının sırrı CTW'nun başkanı tarafından şöyle açıklanmaktadır.

eğlence ve eğitim bir arada

dolaylı (sosyal) ve doğrudan (bilişsel) eğitim bir arada

dikkati sürekli tutma

var olan dünyayı, olması gerekenlerle birlikte gösterme.

Sosyal Duygusal Gelişim

Psikologlar çocuğun sosyalleşme sürecini incelerken artık sadece aileyi değil; bunun dışında biyolojik, genetik, bilişsel faktörler ile akranları ve kültürün diğer yönlerini de hesaba katan araştırmalarını yoğunlaştırmışlardır; ancak, aile hala çocuğun sosyal ve duygusal gelişiminde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Hartup'a göre aslında her çocuk iki tür etkileşime gereksinim duyar. Bunlardan biri dikey, diğeri yatay ilişkilerdir. Dikey ilişki; ebeveyn, öğretmen ve büyük kardeş gibi statü ve bilgi olarak çocuktan daha üst düzeyde biriyle kurulan ve bağlanmayı da içeren bir ilişkidir. İki taraf da birbirine güçlü bağlarla bağlıdır, fakat tarafların birbirlerine karşı davranışları farklıdır. Tamamlayıcı doğada bir ilişkidir. Yatay ilişki ise karşılıklıdır ve eşitliğe dayanır. Akranlarla ilişkiler böyledir. Eşit sosyal güce sahiptirler ve davranışları aynı davranış dağarcığından gelir. Dikey ilişki çocuğa koruma ve güvenlik sağlarken çocuk temel içsel işleme modellerini (internal working models) geliştirir ve sosyal becerileri edinir. Arkadaş ilişkileri içinde ise ancak eşitler arasındaki ilişkiyle öğrenilmesi mümkün olan işbirliği, yarışma ve yakınlık gibi sosyal becerileri öğrenir.

Anne-babayla ilişkiler, olgunlaşma ve sosyal davranış

Yıllardır ebeveynlerin çocuklarını nasıl yetiştirmeleri gerektiği konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Bazı çocuk gelişimcileri çocuğa büyük bir özgürlük tanınmalı ve onun karar alma sürecine karışmamalı derken diğer bir kısım araştırmacı sıkı kurallar koyma ve düzenlemelerin çocuk için gerekli olduğuna inanır. Bu kurallar çocukla da tartışılarak konur ve bir kere kabul edilirse onlara uyulması sağlanır. Diğer bir grup ana-baba da daha otoriter bir tutumun gereğine inanırlar. Çocuklarıyla “soğuk” bir şekilde ilgilenirler ve çocuklar yanlış bir şey yaptıklarında fiziksel disipline başvururlar. Bazen tüm bunların dışında bir çocuk yetiştirme stili olarak anne izin verici davranırken baba daha otoriter davranabilir. Ya da bir ebeveyn tutarsız davranabilir. Örneğin kitabını kaybettiği için çocuğunu bir seferinde azarlarken bir başka sefer ona bunu açıklamaya çalışır.

Maccoby (1980)’ye göre aslında anne-babalar çocuğa davranırken zihinsel ve fiziksel gelişimini dikkate almaktadırlar. Örneğin annenin bebekle ilişkisi önceleri sadece ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlıyken, daha sonra görsel ve sözel temasa ve oyuna dayanır. 2. 3. yaşlarda ise fiziksel manipülasyonla disiplin başlar ve mantıklı açıklamalar verilmeye başlanır anne-baba gittikçe daha az koruyucu olur ve çocukla daha az vakit geçirirler. Yaklaşık 4-5 yaşlarında çocuğun bağlanması niteliksel bir değişme daha görülür. İlk bağlanmada bebeğin, anne gözden kaybolursa bile varlığını sürdürdüğünü anlaması gerekir. 4-5 yaşlarında ise çocuklar bağlandıkları kişi ayrı da olsa ilişkinin sürdüğünü anlamaya başlarlar. Okulöncesi çocuğunun kurduğu bağlanma ilişkisi güçlü bir şekilde devam eder; ancak bilişsel yetenekleri geliştikçe biçimsel olarak değişir.

Çocuğun otorite hakkındaki anlayışı da ebeveyn-çocuk etkileşimini etkilemektedir. Damon (1977)’a göre okulöncesi çocuklar “otoriteyi” söz konusu bir olgu olarak teşhis edemezler. Onların kendi istekleriyle ebeveynlerinki asla çatışmaz. Daha sonra çatışmayı keşfeder ve ebeveynin otoritesinin ebeveynin gücünden geldiğini sanır. Bu noktada ebeveyne itaatin şart olduğuna inanır, çünkü anne-baba kuvvetli ve büyüktür. Fakat ana-baba yakalayamayacağı zaman itaat etmeyebilirler. İlkokula başlarken, anne-çocuk arasındaki ilişkinin karşılıklı doğasını keşfetmeye başlar; nezaket ve şükran duygusuyla itaat ederler. İlkokuldan sonra otorite karşılıklı tayin edilen kurallar ve düzenlemeler haline gelir.

Ebeveyn çocuk etkileşiminde önemli olan fakat gözden kaçan bir nokta da ebeveynlerin olgunlaşmasının çocuk yetiştirme tutumlarına yansımalarıdır. Ne yazık ki bu konuda çok az şey biliyoruz. Acemilik fazındayken yetişkinler düşlerini genelleştirme çabındadırlar, orta yaşta ölümü idrak etmeye başlarlar (Levinson, 1978).

Bunun dışında ebeveyn-çocuk etkileşimini etkileyen diğer değişimler boşanma ve annenin çalışması gibi olaylar da vardır.

Aile yapısındaki değişimler

Çocukların, ebeveynleriyle kardeşleriyle etkileşimleri yaşam boyu sürececek sosyalleşmenin başlangıcını oluşturur. Fakat çocuğun sosyal gelişiminden babalar ve kardeşler, anneler kadar sorumlu tutulmazlar.

Erkek çocuğun homoseksüel olması annenin aşırı koruyucu tutumuna, şizofren oluşu yetersiz sevgisine, okul başarısızlığı da çocuğa başarı-yönelimli bir ortam sağlanmamasına bağlanır. Anne-çocuk arasındaki bağlanma ilişkisi ilerdeki yaşamda sağlıklı kişilik gelişiminin temeli olarak görülür. Kagan'a göre anne-çocuk arasındaki yakınlık çocuğun aile değerlerini daha kolay benimsemesine yol açmaktadır. Eğer bu değerler toplumunkıyla uyum halindeyse sorun yoktur; uyumuyorsa bu yakın ilişki bir avantaj olmaktan çıkar; çocuk için gelecekte önemli çatışmaların temelini oluşturabilir.

Çalışan anneler

Annenin çalışması, çalışan annelerin çocuklarına önceki çalışmayan gruba göre daha az zaman ayırdıkları ve dikkat ettikleri anlamına mı gelir?

Çocuğuna tam zamanlı olarak annelik edenlerin erkek çocuklarının, zihinsel olarak daha yeterli; ancak uymaya daha hazır, korkulu ve ketlenmiş ergenler oldukları görülmüştür. Üstelik bu anneler yüksek öğrenim görmüş ve çalışmıyorsa çocuk üstünde daha aşırı bir incelemeye ve bütün enerjilerini çocuğa vermeye başlamaktadırlar. Bu durumda çocuklarda bağımsızlaşma yönünde cesaretsizlik ve endişe artmaktadır.

Çalışan annenin çocuklarıyla birebir harcadıkları zamanın çalışmayan annenin harcadığından daha az olmadığı bulunmuştur. Başka bir araştırmada da 4 yaşında olup annesi çalışan çocukların sosyal uyumlarının aynı yaştaki çalışmayanlardan daha iyi olduğu görülmüştür. Yalnız bir araştırmada iki yaşında ve annesi evde olan çocukların gelişimsel testlerde daha iyi puanlar aldıkları bulunmuştur.

Bugünün çocukları geçmiştekinden daha çeşitli aile ortamlarında büyümektedirler. Örneğin son yıllarda özellikle batıda tek ebeveynle büyüyen çocukların sayısı hızla artmaktadır.

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi :

Boşanmanın çocuklar üstündeki etkisi başka birçok aracı faktörün durumuna göre değişmektedir. Bu aracı faktörlere , çocuğa bakan ebeveynle çocuk arasındaki ilişki, akranlar, yakınlar ve diğer aile büyükleri gibi başka duygusal destek sistemlerinin olup olmaması gibi örnekler vermek mümkündür.

Boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerine ilişkin söylenenler tek ebeveynli aile yapısını dikkate almayan ve kalıpyargılar içeren açıklamalardır. Santrock ve Traoy (1978) 30 öğretmene bir erkek çocuğunun etkileşimlerini gösteren bir film izletmişler ve öğretmenlerin yarısına bu çocuğun boşanmış bir aileden geldiğini söylemişlerdir. Daha sonra bu gruptaki öğretmenler, mutluluk, duygusal uyum ve stresle başa çıkma açısından çocuğu daha negatif olarak değerlendirmişlerdir. Kuşkusuz babanın olmadığı bir evde stres, çatışma ve problemler ile sosyal-bilişsel gelişim açısından daha yetersiz çocuklar olabilir; ancak bazen böyle olmasa da çevre, boşanmış ailelerden gelen çocukların problemlili olmasını bekler.

Aile fonksiyonlarında çatışmanın önemli bir yeri vardır. Tek ebeveynli aileler belki de çatışmaya dayalı bir aile ortamından daha iyidir ve çatışmadan kaçma belki de boşanmanın en iyi yönüdür. Ancak, boşanmayı izleyen yılda çatışma azalmaz artar. Bu da daha çok erkek çocuklarının uyumsuzluğu şeklinde kendini gösterir.

Boşanmadan sonraki ilk yılda ebeveynler çocuklarla uğraşmak yerine daha çok kendi ihtiyaçları, uyumları, öfkeleri, depresyonları ve duygusal sorunlarıyla ilgilidirler ve bu da onları yetkin bir anne baba olmaktan alıkoyar. Çocuğa verilmek istenen disiplin genellikle

tutarsızdır. İkinci yılda ise önemli çocuk yetiştirme görevlerinde anne veya baba daha etkili hale gelir.

Boşanmış aileler üzerinde vurgu daha çok babanın yokluğu veya velayeti üstlenen ebeveynle çocuğun ilişkisi üzerine yoğunlaşmakla birlikte son yıllarda araştırmacılar daha çok diğer destek sistemleri ve bunun önemi üzerinde durmaktadırlar. Çünkü boşanmış anne çalışmak zorunda olduğundan bebek veya okul öncesi çocuk için yakın akrabalar önemli bir destek sistemi oluştururlar.

Boşanmada çocuğun yaşı da boşanmadan etkilenip etkilenmemesi açısından önemlidir. Genellikle okulöncesindeki çocuklar boşanmanın nedenlerini, boşanmada kendilerinin rolünü ilkökul çağındakiler ve ergenler kadar iyi değerlendiremezler ve daha çok kendilerini suçlarlar, tekrar büyük bir çatışma ve acı yaşarlar.

Ebeveyn – Çocuk İlişkileri

Çocuk yetiştirme denilince genellikle anlaşılan ana-babanın çocuk üzerindeki kontrolüdür ve çocuk yetiştirme stilleri tanımlanırken genellikle iki farklı boyut üzerine odaklaşır. Bunlar: kontrol-özerklik ve yakınlık (sıcaklık)-uzaklık (düşmanlık) boyutlarıdır.

Kontrol-özerklik boyutunda ebeveynler çocuğun bağımsızlığının gelişimini ya ketleyici ya da geliştirici kurallar ve teknikler kullanırlar. Kontrol-otonomi boyutu aslında psikolojik kontrol-psikolojik otonomi ve sıkı kontrol-gevşek kontrol olarak ayrılabilir.

Psikolojik kontrolü, ebeveynin, çocuğu kendisine yakından bağlayan davranışları oluşturur. Psikolojik özerklik ise ebeveynin, çocuğun daha bağımsız gelişmesine izin veren davranışlarından oluşur. Sıkı kontrol ebeveynin kurallar ve düzenlemeler getirip çocuğun buna uyması gerektiği durumlarda ortaya çıkar. Gevşek kontrolde ebeveyn kurallar koyar fakat çocuğu buna uymak için zorlamaz veya çocuğun davranışları için açık ve seçik standartlar geliştirmez.

Bu tür ebeveyn davranışları çocuğun sosyal gelişimini nasıl etkilemektedir? Yüksek derecede bir psikolojik kontrol bağımlı ve gerileyici davranışı (ağlama, parmak emme) artırır. Akranlarla ilişkiler kurmayı zorlaştırır. Çocuğun aktivitelerinin aşırı kontrolü ve itaat

bekleme, çocuklarda ketlenmiş davranışlarla ve utanma davranışıyla sonuçlanır. Çok az kontrol veya kontrolün hiç olmaması ise çocuklarda içtepisel (aceleci, düşünmeden hareket eden) davranışla ilişkilidir.

Yeterli bir ebeveyn davranışı ne aşırı yüksek ne de düşük kontrol kurmaya yönelik olmalıdır. Baumrind'in (1972) araştırma bulgularına göre, ebeveyn davranışı, ne cezalandırıcı ne de çocuktan uzak durucu davranışlar olmalıdır. Bunun yerine, ebeveynler kurallar ve düzenlemeler koyup çocukları bunlara uymaya cesaretlendirmelidirler.

Sıcaklık-düşmanlık (Kabul-red,) boyutu: Çocukla sözel-alışveriş ebeveyn yakınlığının önemli belirtisidir. Bu boyuta bazen kabul-reddetme boyutu da denir. Açıkça düşman tavırlı ebeveynler çocuklarına çok az sevgi gösterirler; onların çocukları da düşmanca davranış örüntüleri ve saldırgan davranış gösterirler. Çocuklarına yakın; kabul, sevgi ve sıcaklık gösteren ebeveynler ise öz-saygıları (self-esteem) yüksek, diğergam davranışlı çocuklara sahip olurlar. Ayrıca bu gruptaki ebeveynlerin diğerlerine göre çocuklarına karşı açıklama ve akıl yürütmeyi daha fazla kullandıkları görülmüştür. Çocukları üzerinde denetim sağlarken akıl yürütme ve açıklamayı kullanma sayesinde çocuklar kuralları ve düzenlemeleri daha kolay içselleştirmektedirler. Ebeveynin çocuğa karşı besleyici tutumu çocuğu ebeveyninden uzaklaştırmak yerine ona yaklaştırır ve ikisi arasındaki iletişimi artırır. Ebeveynin düşmanca değil de sıcak yaklaşımı çocukta kaygıyı azaltır ve ebeveyn-çocuk ilişkisini daha az korku dolu ve daha az güç yönelimli bir ilişki haline koyar.

Baumrind'in 3 ebeveyn tipi:

Yetkeci ebeveyn : Sınırlayıcı, cezalandırıcı, çocuğu kurallara uymaya zorlayıcı, iş ve çabaya saygı gösteren, sınırlamalar getiren, kontrol kuran, çok az sözel alış verişte bulunan ebeveyn tipidir. Bu tür bir yetiştirme sonucu çocukta görülen sosyal davranışlar: sosyal karşılaştırmalardan kaygı duyma, bir faaliyeti başlatmakta başarısızlık, etkili olmayan sosyal etkileşimdir. Erkeklerde saldırganlık, kızlarda bağımlılık ve genelde çocuklarda mutsuzluk görülür.

Yetkin/Yetkili (demokratik) ebeveyn : Çocuğu bağımsız olmaya cesaretlendirir; fakat sınırlar koymaya ve taleplerde bulunmaya devam eder. Hareketleri üzerinde kontrolü vardır. Sözel alışveriş fazladır. Yakınlık ve besleyici tavır vardır. Bunların çocuklarında sosyal yeterlik, kendine güven ve sosyal sorumluluk görülür.

İzin verici ebeveyn: Talepleri, koydukları sınırlar ve kontrol çok azdır. Çocuğa kendi davranışlarını düzenlemek için önemli özgürlük tanınır. Cezalandırıcı değildir; fakat çocuklarıyla da çok iç içe değildir. Bu tür bir tutum da şu çocuk davranışlarıyla bağlantılıdır: Olgunlaşmamış, gerileyici davranışlar gösteren, kendini sınırlamada (zaptetmede) zayıflık, liderlik rolünde başarısızlık görülür.

Dördüncü bir tip olan ilgisiz ebeveynlerin çocuklarında; düşük öz saygı, yüksek saldırganlık, tepkisel davranışları kontrol edememe görülür.

Akranlar

Çocukla aynı yaşta olan ve hatta aynı olgunlaşma düzeyinde olan diğer çocuklar akran grubunu oluşturur. Çocuklar bazen sadece akranlarıyla değil kendilerinden 3-4 yaş büyük veya küçük çocukların da bulunduğu topluluklar içinde oynarlar. Böyle bir ortamda baskın ve diğergam davranışın daha sıklıkla ortaya çıktığı görülmüştür. Sosyal temas ve saldırganlık ise aynı yaş grubundan oluşan çocuklar arasında daha fazla görülmektedir. Akran grubu çocuğa bilgi kaynağı ve aile dışında karşılaştırılacak bir dünya sağlar. Çocuk, yetenekleri hakkında akran grubundan geribildirimler alır. Çocuk kendi yaptıklarını diğerleri kadar iyi, onlarınkinden daha iyi veya daha kötü olarak değerlendirme fırsatı bulur. Aynı şeyi kardeşlerle yapmak zordur, çünkü onlar daha büyük veya daha küçüktürler.

Gelişimde akran gruplarının rolü üzerine çalışmalar daha çok hayvanlar üzerinde yapılmıştır. Bir arada büyüyen maymunlar birbirinden ayrıldıkları zaman depresyon ve sosyal gelişimde gerilik gözlenmiştir. Sosyal izolasyonun etkilerini ortadan kaldıracılamak için aynı maymunlar tekrar daha genç akranlarla bir araya konulduğunda maymunlarda daha fazla iyileşme gözlenmiştir.

İnsan gelişimiyle ilgili literatürde akranların önemini gösteren klasik örnek Freud ve Dann'ın (1951) çalışmasıdır. İkinci dünya savaşında ebeveynlerini kaybeden farklı ailelerden 6 çocuk bir araya getirilmiştir. Yoğun bir bağlılık oluştuğu gözlenmiş ve çocuklar birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Ebeveyn bakımından yoksun olarak büyümelerine rağmen bu çocuklarda ne suç davranışı ne de psikotik davranış görülmüştür.

Akran etkileşimi hem olumlu hem de olumsuz olarak okulöncesi dönemde artmaktadır. Saldırgan davranış yer almakla birlikte çocuklar büyüdükçe özellikle orta sınıf oğlan çocukları arasında olumlu sosyal davranışların saldırgan davranışlara oranı artmaktadır. Okulöncesi dönemin sonunda kaba bir akran sistemi ortaya çıkmış olur.

Oyun

Çocukların oyunlardaki gelişimsel değişimler yıllar önce 1930'larda, bir araştırmacının gözlemlerine dayanmaktadır.

İlgisiz oyun: Çocuk bir oyunun içinde değildir. Fakat kendini bir şekilde olanı seyrederek meşgul eder. Bir yerde durabilir etrafta amaçsızca yürüyebilir veya rasgele hareketlerde bulunabilir. Anaokullarında bu tür oyunlar en azdır.

Yalnız oyun: Çocuk bağımsız olarak oynar. Kendinin ne yaptığıyla ilgilidir. Çevrede olup bitenler ve başkalarının ne yaptığı onun için önemli değildir. Genellikle 2-3 yaş çocuklarının tercih ettiği oyundur.

Seyirci oyun: Oynayan diğer çocukları seyreder. Onlarla konuşur sorular sorar önerilerde bulunur fakat kendisi oyunun içine girmez. İlgisiz oyundan farklıdır; çünkü tesadüfen olanları değil, belli bir grup çocuğu izler.

Paralel oyun: Çocuk oyuncaklarla yalnız oynar fakat başka çocukların oyunlarını taklit eder. Çocuk okul yaşına yaklaştıkça bu türden oyunları daha az oynar. Oyuncaklar canlıymış gibi oynar. Diğer çocuklarla birlikte değil onların yanında oynar. Yanındaki çocukların hareketini değiştirmeye çalışmaz.

Birlikte oyun: Sosyal etkileşim vardır; fakat organizasyon zayıftır. Bir oyun içinde başkalarıyla birlikte olmaktan zevk duyarlar. Oyuncak veya materyalleri ödünç alıp verme bir diğerini takip etme veya ona yol gösterme gibi oyunlar önem kazanır. Çocuk kendi isteğine göre oynar önce grubu kurup sonra kendini yerleştirmez. Genellikle 2-3 çocuk birbirlerinin dikkatini çekecek şeyler yaparlar.

İşbirliği: Grup içinde sosyal etkileşim vardır. Bir grup kimliği hissedilir ve aktiviteler organize edilir. Bir şey kazanmaya yönelik yarışmalar, öğretmenin birlikte bir şey yapmak için grup oluşturması buna girer. Ancak bu tür oyunlar okul yıllarına ait olduğu için okulöncesi dönemde nadiren görülür. İş bölümü, rollerin paylaşımı ve aktivitenin organizasyonu söz konusudur.

1971’de Barnes okulöncesi çocukların oyunlarını tekrar gözlemiş ve 1930’lardaki kadar sıklıkla birlikte ve işbirliği içinde oyunlara rastlamamıştır. Bu fark bazı faktörlere bağlanmıştır:

- 1) TV izleme yüzünden çocuklar daha pasiftir.
- 2) Bugün oyuncaklar daha çoktur ve birlikte oynamaktansa yalnız oynamak daha eğlencelidir.
- 3) Yıllar öncesine göre bugünün ebeveynleri çocuklarını birlikte oynamak için daha az cesaretlendirmektedir.

Okulöncesi yıllarda oyun daha çok sosyal bir etkileşim içinde sözel alışveriştir. Örneğin 3 yaş çocukları arasında şu konuşma birkaç dakika sürebilir -Sen bir kızsın- -hayır değilim evet kızsın-hayır değilim....

Uydurma (taklit etme, -mış gibi yapma) oyunlar: Çocuklar sembolik bir fiziksel çevre yaratır ve sanki gerçekmiş gibi oynarlar. Bu tarz oyun 1,5 yaşında başlayıp 3-4 yaşta gelişir 5-6 yaşta zirve yapar ve sonra azalır. Bu tür oyunlarda çocuklar pek çok farklı rolleri denerler. Anne, baba, öğretmen, komşu vb. olurlar. Oyunun önemli yararlarından biri akranlarla birlikteliği sağlamak, çocuğa çatışma ve kaygılarını görmesi için fırsat vermek, bilişsel gelişimi ileri götürmek ve ilerdeki rolleri uygulamak ve dünyayı keşfetmek için zemin hazırlamaktır.

Çocuğun sosyal-duygusal gelişiminde hem ana-baba hem de akranlar birlikte önemlidir ve farklı rolleri paylaşırlar. Bebek hem yetişkine hem de çocuğa gülerek yaklaşır ve ses çıkarır. Fakat itme-çekişme şeklindeki oyunları çocuklar genellikle sadece arkadaşlarıyla oynarlar. Fakat kaygı ve korku verici durumlarda akranlarına değil; ebeveynlerine koşarlar. Çocuk için anne “güvenli” bir yerdir. Buraya döndüğünde kaygısı azalır ve dünyayı yeniden keşfetmek için kendinde güç bulur. Ebeveynler çocuklarla oynamada başarılı değildirler; fakat oyunları planlarlar ve çocukların oyun arkadaşlarını seçmelerinde aktif rol üstlenirler. Son araştırmalar anneleriyle güvenli bağlanma kuran çocukların akranlarıyla da daha olumlu ilişkiler

kurduklarını göstermiştir. Anneyle “güvenli” ve “kaygılı” bağlanma kuran iki tip çocuğun arkadaşlarıyla sosyal olarak daha aktif, diğer çocuklar tarafından aranan, sempatik ve popüler çocuklar olduklarını ve genellikle de lider rolünü üstlendiklerini görmüşlerdir. Çocukların sosyal çevresi genişledikçe sosyalleşmeye katkısı olan diğer ajanlar da işin içine girmektedir. Örneğin, kitle iletişim araçlarından özellikle TV.

Kişilik Gelişimi

Kohlberg’e göre kendilik bilişsel yapının önemli kısımlarından biridir ve kişilik gelişimi dönemlerine paraleldir. Kişilik gelişiminin çeşitli yönleri yani cinsiyet rollerinin gelişimi, ahlak gelişimi, kimlik gelişimi; çocuğun kendilik algısının gelişiminde birbirine bağlanmış ve iç içe olarak gelişmektedir. Flavell’a göre 3 yaşındaki çocuk bile başkalarının değerlendiremeyeceği özel bir kendiliği olduğu hakkında genel bir fikre sahiptir.

- Senin düşündüğünü görebilir miyim?
- Hayır
- Senin gözlerinin içine baksam düşündüğünü görebilir miyim?
- Hayır
- Niçin ?
- Çünkü başımda büyük delikler yok.
- Yani böyle bir delik olsaydı görebilirdim öyle mi?
- (çocuk başını sallar) Bir başka çocuk da “Göremezsin; çünkü kafam deriyle kaplı.”

cevabını vermiştir.

Küçük çocuklar iç ve dış kendiliği ayırt etmeye başlarlar. Kendilerinin, başkalarının göremeyeceği bir kendiliğe sahip oldukları fikrini edinince bu özel kendiliği tanımlayıcı nitelikler üzerinde düşünürler.

Maccoby (1980), çocukların başlangıçta kendilerini dış özelliklerle tanımladıklarını (nerede otururlar, nasıl görünürler, neler yaparlar vb.) 6-7 yaşından sonra psikolojik özelliklere (ne hissederler, başkalarıyla ilişkileri nasıldır vb.) dayalı olarak tanımlamaya başlarlar.

Cinsiyet Roller

Kız veya erkek olduğu için bir çocuktan beklenen farklı rollere cinsiyet rolleri diyoruz. Cinsiyetine iyi uyum sağlamış bir çocuk, cinsiyetine uygun rolleri benimsemiş çocuktur. Ancak son yıllarda çocukların cinsiyet rollerinin gelişiminde yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Kadınlık ve erkeklik rollerinin birbirine zıt roller olduğu fikri 1970'lerde reddedildikten sonra bir insanın cinsiyeti önemli olmaksızın bu iki uçtan da bir takım rollere sahip olabileceği ve bunun sağlamlılığı üzerinde durulup bu yeni role androjen denmiştir. Bir birey androjen ise bu ne demektir?

Androjen birey davranışında hem erkeğe hem de kadına ait rolleri bir arada içeren bireydir. Bem'e göre cinsiyet rollerine iki uçlu olarak bakmak hatalıdır. Bunun yerine her cinsiyet için iki yönü olan bir boyut üzerinde bakmak daha uygundur. Yani bir erkek çocuk da kadın cinsiyet rollerine sahiptir ve olmalıdır da. Bir kız çocuk için de bunun tam tersi söz konusudur.

Örneğin çocuklarda erkek ve kadın cinsiyet rollerini ölçen bir ölçekte bazı erkek rolleri olarak bağımsızlık, yarışmacılık, kolay karar alma, kendine güven ve üstünlük duygusu; kadın rolleri olarak da incelik, yardım severlik, naziklik ve diğerlerinin duygularının farkında olma belirlenmiştir. Bir birey hem erkek hem de kadın rolleri ölçeğinde yüksek puan alırsa bu androjen bireye işaret etmektedir. Cinsiyet rollerine ilişkin bilgi ilk gelişim dönemlerinden itibaren başlar ve biyoloji ve kültürden etkilenir. 18 ay ile 3 yaş arasında cinsiyete uygun oyun ve etkinliklerle daha çok ilgilenirler. 3-7 yaş arasında toplumsal cinsiyetin değişmezliğini keşfetmeye başlarlar ve aynı cinsiyetten akranlarla bir arada olmaktan hoşlanırlar. Çocuğun cinsiyet rollerinin gelişiminde anne baba dışında pek çok sosyal ajan sorumlu tutulmaktadır.

Bunlar, ebeveynin koyduğu standartlar, öğretmen çocuk ilişkileri, akran ilişkileri ve kitle iletişim araçlarıdır.

Ahlak Gelişimi

Bu konu tarihin çok eski zamanlarından beri felsefecileri özellikle ilgilendirmiş, din adamları ve felsefeciler çocuğun statüsünü tartışmışlar ve ona nasıl muamele edilmesi gerektiği konusunda doğurguları olan ahlak anlayışları geliştirmişlerdir. Bugün bile insanlar yapılabilir ve yapılamaz davranışlar hakkında nötr davranmakta zorlanmaktadır.

Ahlak gelişimi, çocuğun diğer insanlarla etkileşiminde neler yapması konusundaki kural ve geleneklerle ilgilidir.

Piaget'nin ahlak gelişiminde ahlaki akıl yürütme dönemleri:

(4 - 7 yaş) moral gerçekçilik

(10 yaş ve sonrası) moral otonomi

7-10 yaş arası geçiş dönemi.

Moral Gerçekçilik

Kurallar değişmez

Kurallar güçlü olan otorite tarafından konur

bir kural ihlal edilmişse ihlal eden

kişi derhal cezalandırılmalıdır.

Moral Otonomi

kurallar değişebilir

sosyal olarak üzerinde görüş birliğine varılmış genellemelerdir

Anlaşmalarla değiştirilebilir

Ceza kaçınılmaz değildir.

Piaget'nin ahlaki akıl yürütme görevlerinde, moral gerçekçilikten moral otonomiye geçişin hemen hemen bütün dünya çocuklarında evrensel olarak bu sırada gerçekleştiği gözlenmiştir. Bu ahlaki akıl yürütmenin ahlaki olmayan yani IQ ile bağlantılı ikilemlere çözüm bulmadaki başarıyla da ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Ahlaki davranışın ortaya çıkmasında da ceza, pekiştirme ve taklidin önemli olduğu görülmüştür. Ödül ve cezanın etkililiği onun tutarlılığına, taklidin etkililiği de taklit edilen kişinin (modelin) özelliklerine bağlıdır.

Ahlaki gelişimde duygularla ilgili açıklamalar Psikanalizm'den gelmiştir. Ebeveynle özdeşim kuran çocuklar, ebeveynin disiplin amaçlı olarak sevgiyi esirgemesi sonucu düşmanlıklarını içe döndürmekte suçluluk yaşamaktadırlar. Bu suçluluk bilinçsizdir ve superego denilen kişilik yapısını yansıtır.

OKUL YILLARI

Fiziksel Gelişim

İlkokul yılları fiziksel gelişimin görece olarak yavaşladığı yıllar olduğu için çocukluk çağıyla ilgili çalışmalar daha azdır. Her yıl boy uzunluğu 5-8 cm ve ağırlık da 2-3 kg kadar artar. Büyük kasların koordinasyonu artmaya devam ettiği için çocuklar bisiklete binme gibi becerilerde ustalaşırlar. Hem güçleri hem de hızları artar. Daha anlamlı bir gelişme ince motor hareketlerdedir; yazı yazabilirler, bir müzik aleti çalabilirler, daha ustalıkla çizebilir ve kesebilirler. Genel olarak bu yaş grubundaki olgunlaşma hızı kızlarda erkektekinden daha yüksektir. Kızlarda yağ dokusu daha fazla kas dokusu daha azdır. Erkeklerdeki kombinasyon tersine olduğu için erkekler bir parça daha güçlü ve hızlıdır; ancak aradaki fark büyük değildir. Bu dönemde fiziksel gelişim içinde ele alınabilecek diğer bir gelişme çocuğu buluş dönemindeki değişimlere hazırlayan hormonal değişimlerdir. Bu değişimler kızlar da 8 yaşında erkeklerde ise 9-10 yaşlarında başlayabilir.

Çocukların spor yapmalarının hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Bir şeyi nasıl başaracaklarını öğrenirler, yeterli duyguları gelişir, özgüvenleri artar, akran ilişkilerinin ve arkadaşlığın gelişmesi için ortam sağlar. Sporun çocuklar için olumsuz etkileri ise başarmak ve kazanmak konusundaki baskı, fiziksel yaralanmalar, okul görevlerinin ve akademik başarının bozulması, başarı konusunda gerçekçi olmayan beklentiler geliştirme olarak sıralanabilir. Bazı uzmanlar, oldukça yarışmacı, sadece kazanmanın önemli görüldüğü takım oyunculuğunun çocuklar için zararlarına dikkat çekmektedirler.

Normal gelişimde sağlıkla ilgili riskler:

Kaza ve yaralanmalar: Bisikletli, yaya veya motorlu araçların içinde olarak çocuklar kazaya en çok uğrayan gruptur.

Şişmanlık: Okul çağında obez olan çocukların %25'i, 12 yaşındayken obez olanların da %75'i yetişkinlikte de obezite sorunları yaşamaktadır. Obez çocuklarda uyku apnesi gelişebilir. Kan basıncı ve kolesterol düzeyi yüksektir. Özsayıları düşük, depresyon riski yüksektir. Sık sık akran grubu dışında bırakılırlar.

Çocukluk kanserleri: 5-14 yaş grubundaki çocuk ölümlerinin %13'ü kansere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yetişkin kanserlerinden farklı bir profil gösteren çocuk kanserleri içinde lösemi, beyin, kemik, lenf sistemi, kas, böbrek ve sinir sistemi kanserleri en yaygın olanlarıdır.

Bilişsel Gelişim

ZEKA: Herkes zeka'nın ne olduğunu bilir; fakat kimse aynı şekilde tanımlamaz. Bir tanım zeka'nın bütüncül doğasıyla ilgilidir; zeka, bireyin amaçlı olarak davranma, mantıklı düşünme ve çevreyle etkili biçimde uğraşabilmedeki genel kapasitesidir. Diğer bir tanım da hem bütüncüdür hem de kalıtsal yönünü vurgular. Buna göre zeka, doğuştan gelen genel bilişsel yetenektir. Diğer bazı tanımlar da bireyin spesifik yetenekleri ve öğrenmeye ağırlık vermektedir. En basit şekliyle zeka, zeka testleriyle ölçülen neyse odur.

Zeka konusunun en önemli kısımlarından biri zekanın nasıl ölçüldüğüdür. Bu konuda geliştirilen iki önemli zeka testi Stanford-Binet ve Wechsler zeka testleridir.

1905 yılında Paris'teki okullarda okuyup normal eğitimden faydalanamayan çocukları saptamak amacıyla Binet ve Simon deneme-yanılma yöntemiyle bellek, dikkat ve kavrama gibi yüksek bilişsel faaliyetlerin, tepki süresi gibi daha düşük zihinsel yeteneklere göre çocukları ayırt etmede daha etkili olduğunu buldular.

Binet'nin geliştirdiği test, farklı zihinsel kapasiteleri ölçse bile o daha çok genel zekayla ilgilenmiş ve “zeka yaşı” kavramını geliştirmiştir. Bu kavram bir çocuğun, ortalama bir çocuğa göre testte doğru olarak cevapladığı soru sayısına karşılık gelen bir değerdir. Binet'nin testi yıllar sonra Stanford Üniversitesinde geliştirilmiş, standardize edilmiş ve 1972'de gözden geçirilmiştir. Stanford-Binet Zeka Testi iki yaşından başlayarak yetişkinliğe kadar uygulanabilir. Sözel ve sözel olmayan bölümleri vardır.

Wechsler ölçekleri :

WISC (5 - 18 yaşları arası)

WPPSI (4 - 6 yaş)

Wechsler testleri de çocuğun genel zeka düzeyi hakkında bilgi verir. Ancak pek çok alt testin bir araya gelmesiyle oluşur. Binet'nin testi yaşa göre ilerlerken Wechsler alt testlere göre ilerler ve bu nedenle pek çok psikolog tarafından daha çok tercih edilir. Çünkü çocuğun zekasının bileşenlerinin hangilerinin zayıf hangilerinin güçlü olduğunu anlamaya fırsat tanır.

Zekayı gelişimsel olarak anlamaya çalışan Binet ve Wechsler'in yanında zekayı faktör-analitik yaklaşımla ele alan Spearman, Thurstone ve Guilford gibi araştırmacılar da vardır. Örneğin Spearman iki faktörlü bir zeka modeli önermiştir. Buna göre bir genel bir de özel zeka faktörü yani özel yetenekler vardır. Thurstone ise 7 spesifik yetenek ölçtüğünü iddia eder. Bunlar; sözel kavrama, sayı yeteneği, akıl yürütme, sözel akıcılık, mekansal görselleştirme, çağrışımsal bellek ve algısal hızdır. Guilford ise ürünler, içerik ve işlem adı verilen üç boyutlu bir zekanın yapısal modelini geliştirmiştir. Her boyutun altında bazı altbölümler vardır. Pek çok uzman kişi faktör analitik zeka kuramlarının zeka anlayışına çok fazla bir şey katmadıkları fikrini paylaşmaktadır. Ancak zekayı bileşenlerine ayırma ve belli zeka türlerini belirleme yönündeki araştırmalar hız kazanmıştır.

Sternberg'ün Üçlü Zeka Kuramı:

Analitik zeka: Analiz etme, yargılama, değerlendirme, karşılaştırma vb. yetenekler.

Yaratıcı zeka: Düzenleme, icat etme, yaratma ve imgeleme becerileri.

Pratik zeka: Kullanma, uygulama, yerleştirme ve uygulamaya koyma.

Gardner'ın 8 Boyutlu Zihin Kuramı:

Sözel beceriler: kelimelerle düşünme becerisi(yazar, gazeteci, spiker)

Matematik beceriler: matematiksel işlemlerdeki yetenek (mühendis, muhasebeci)

Mekansal beceriler: üç boyutlu düşünebilme (mimar, sanatçı)

Beden-kas becerileri: fiziksel yetenek ve nesneleri manipüle etme becerisi (cerrah, dansçı, atlet)

Müzik yeteneği: melodi ve ritme duyarlık (besteci, müzisyen)

Kişilerarası beceriler: diğerlerini anlama ve etkili iletişim(öğretmen)

İçsel beceriler: bireyin kendini anlama ve yaşamını yönlendirme becerisi (din adamı, psikolog)

Doğaya dönük beceriler: Doğadaki düzeni gözleme yeteneği (çiftçi, botanikçi)

Kültürden bağımsız ve kültüre bağımlı zeka testleri:

Zeka testlerinde düşük gelir gruplarından gelen çocukların ve farklı alt kültürden gelenlerin düşük puan alması, zeka testlerinin büyük ölçüde içinde yaşanılan kültüre bağımlı olarak üretildiği fikrini doğrulamıştır. Özellikle sözel testlerde yani dil işin içine girdiğinde çevrenin daha etkili olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine kültürden bağımsız olacağı düşünülerek sözel olmayan testler geliştirilmiştir. Ancak bunların da çok ince kültürel farklar içerdiği ve bir kültürden diğerine uyarlanmasının daha zor olduğu görülmüştür. Bu tür testlerin en yaygın olarak kullanılanı Raven'in Progressif Matrisler Testi'dir. Bu testin de aslında kültürden bağımsız olmadığı çünkü eğitim düzeyi düşük bireylerin yüksek olanlara göre bu testten daha fazla puan aldığı görülmüştür. Bazı uzmanlar kültüre bağımlı testlerin performansı, kültürden bağımsız testlerin de yeterli ölçütünü kabul etmektedirler.

Zeka testlerinin uygulanmasıyla ilgili bir başka problem de zeka testi sonuçlarının bireylerde bir kültürel beklenti yaratması ve daha sonra bu sonuca göre "kendini doğrulayan kehanet" in gerçekleşmesidir.

Farklı kültürlerin çocuklarına uygulanan zeka testi sonuçları karşılaştırıldığında kültürlerarası farklar olduğu görülmüştür. Örneğin beyaz çocukların sözel becerileri daha yüksek mekansal alt testlerdeki başarıları ise daha düşük çıkmıştır. Ancak burada çocukların doğuştan mı farklı oldukları yoksa sosyal sınıf ve kültür farklarının mı çocukların zekasını etkilediği açık değildir. Bazıları bu genetik farklılığı dikkate alarak farklı SED'lere farklı eğitim verilmesini savunurlar. Alt SED'den çocuklar çağrışımsal, üst SED'dekilere ise bilişsel yönelimli öğretim sağlanması fikrini bazı araştırmacılar reddetmektedir.

Zeka'da genetik farkların yarattığı değişimlerin olduğu görülmüştür. Eş yumurta ikizlerinin zekaları arasında .82'lik bir korelasyon elde edilirken, kardeşler arasında bu rakam .50'ye düşmektedir.

Birlikte yetişen ikizler için .89 ayrı yetişenler için .78

Birlikte yetişen kardeşler için .55 ayrı yetişenler için .45

Zekanın durağanlığını belirlemek söz konusu olduğunda ise 2, 3 ve 4 yaşlarındaki bir ölçümle 10, 18 yaşlarındaki ölçüm arasında anlamlı olmakla birlikte yüksek bir korelasyon elde edilmez. Oysa 6, 8 ve 9 ila 10 arasında .88'lik bir ilişki vardır. 10 ile 18 yaş arasında da

anamlı olmakla birlikte düşük (.70) korelasyon vardır. Zeka üzerinde, aynı bireyi uzun yıllar izleyen çalışmalar yapıldığında zekanın, testi geliştirenlerin yordadığı kadar durağan bir özellik olmadığı görülmektedir.

Piaget ve Psikometrik Yaklaşım

Binet, Wechsler ve Thurstone gibi araştırmacıların zekaya yaklaşımları ölçmeye temellenmiş olduğu için Psikometrik yaklaşımlar olarak adlandırılmaktadır. Piaget çalışmalarına Binet'nin laboratuvarında başlamış ancak, çocukların doğru cevaplarından çok yaptıkları hatalarla ilgilenmiştir. Piaget de Psikometristler de zeka'nın genetik bir bileşeni olduğuna inanırlar ve zekayı anlamak için olgunlaşma sürecinin kritik önemine değinirler. Fakat ikisi arasında bazı farklar vardır:

1) Psikometristler zihinsel büyümeyi niceliksel olarak ölçmekle ilgilenirken, zekayı yordamaya çalışır ve onun durağan özelliğine dayanırlar. Bireysel farklılıkları büyütürler ve ölçerler. Piaget ise niteliksel değişmelerle, zekanın dinamik doğasıyla ilgilenir ve bireysel farkları göz ardı eder.

2) İki yaklaşım da genetiğe önem vermekle birlikte, psikometristler bireysel farklarla, Piaget ise birey içi (zekanın organizasyonundaki) değişmelerle ilgilenir.

Yaratıcılık

Pek çok tarihi yaratıcı kişilik çocukluğunda pek de parlak olmayan bir görünüm sergilemiştir. Edison, Disney, Einstein (4 yaşından önce konuşamayıp, 7 yaşından önce okuyamamış). Yaratıcılığı tanımlamak zekayı tanımlamak kadar kolay değildir. Guilford yaratıcılığı Diverjan Düşünce olarak tanımlar. Bir soruya farklı cevaplar üretebilen bir düşünce modudur ve bazı sorular diverjan düşünmeyi gerektirir. Örneğin; belli bir harfle başlayan sözcükler üretmedeki akıcılık, belli bir sınıfa ait nesneleri sayma, bir nesneye farklı işlevler bulma veya farklı biçimde tanımlama gibi.

Torrance ise yaratıcılığı daha geniş olarak tanımlar ve akıcılık, esneklik, orijinallik ve zenginleştirme gibi bilişsel beceriler çerçevesinde okul çocuklarında yaratıcılığı ölçmeye çalışır. Guilford iki düşünme biçimi ayırtetmiştir. Bunlar Yakınsak düşünme (convergent

thinking) ve iraksak/diverjan düşünme (divergant thinking). Yakınsak düşünme, geleneksel zeka testlerinde yer alan soruların çözümü için gereken düşünme biçimidir. Genellikle üretilebilecek tek bir doğru yanıt vardır (100 lirada kaç çeyrek vardır?). Iraksak düşünmede aynı soruya verilebilecek çok farklı tarzda yanıtlar vardır (Bir kağıt atasını kaç farklı amaçla kullanabilirsin?). Bu tür düşünme yaratıcı düşünmenin özelliğidir.

Wallach ve Kogan 1960'lı yıllarda zeka ve yaratıcılığın düşük ve yüksek olduğu kombinasyonlardaki duruma bakmışlardır.

Yüksek yaratıcılık-yüksek zeka: Üstün, popüler güvenli, yaptıkları işe konsantre olan ve içgörü sahibi çocuklardır. Bazen geleneksel okul görevlerine uyum sağlamada zorlanırlar.

Yüksek yaratıcılık-düşük zeka: Stres altındadırlar, sınıfta bozgunculuk yapıp öğretmene sorun olabilirler. Üzerlerinde baskı hissetmediklerinde daha iyi performans verirler.

Düşük yaratıcılık-yüksek zeka: Uyguya yönelik çocuklardır. Okulda en iyisini yaparlar; fakat güçlü bir başarısızlık korkuları vardır.

Düşük yaratıcılık-düşük zeka: Okul hoş bir yer değildir. Okuldaki başarısızlıkta savunucudurlar. Sosyal durumlarda da sıklıkla başarısızdırlar.

Yaratıcılıkta Gelişimsel Değişmeler: İnanılanın aksine 9 yaş civarında yaratıcılıkta düşme yoktur; fakat çocuğun ifade biçimi değişir. Çocuk daha ayrıştırılmış bir gerçekliğe sahip olur. Algısal baskınlıktan kurtulur ve somut işlemsel döneme girer. Örneğin çocukların resminde gerçek, duygulardan daha önemlidir. Düşüncede ayrıntıcılık, cin fikirlik artar ve hayal gücü de artar. Sanatta daha az yaratıcı ve daha az hayalci olmaları sürprizlerin ve canlılığın (vividness) kaybolmasına bağlıdır.

Çocuk formel işlemler dönemine geçtiğinde 12 yaş civarında yaratıcılıkta azalma görülür. Bu dönemde çocuk hipotez geliştirmeyi, fikirleri kompleks bir şekilde birleştirmeyi ve daha soyut biçimde düşünmeyi öğrenmektedir. Çocuk bu yeni becerileri geliştirirken uygu konusunda büyük baskı altındadır. Becerilerin üstesinden geldikçe yaratıcılığı artar.

Bilişsel Gelişim

Piaget'nin somut işlemler dönemi

Egosentrizm - görelilik

Oyuncağını kaybeden üzgün çocuk ve ödül alan mutlu çocuk hikayesi. Hikayenin tekrarında 7 yaş çocukları duyguları anlamada başarısız 10-11 yaş başarılı

Geriye doğru düşünebilme

Zihinsel aritmetik, pin pon oyununu zihinde canlandırma, sıvı korunumu problemleri.

Sınıflamadaki başarı

Kümeler ve kümelerin özellikleri; birleşme özelliği özdeş küme, kesişme vb.)

Piaget'nin katkıları

- 1) Parlak bir gözlemci
- 2) Gelişimde neyin aranacağına öncülük
- 3) Zihinsel yaşamın doğasına yani niteliksele odaklaşma
- 4) Değişmeye ilişkin asimilasyon ve akomodasyon gibi açıklayıcı kavramlar

Eleştiriyeye uğradığı noktalar:

Kavramların deneysel olarak test edilemeyişi.

Öğrenme Güçlüğü

Siegel, araştırmaları sonucunda öğrenme güçlüğü'nün tanımlanması için üç ölçütün sağlanması gerektiğini öne sürmektedir. Bunlar;

1. Minimum ZB
2. Okulla ilgili alanlarda, özellikle okuma ve matematikte belirgin bir güçlük
3. Duygusal bozukluk, ikinci dilde eğitim alma, duygusal güçlükler ve spesifik nörolojik bozukluklar dışarıda bırakılmış olmalıdır.

Öğrenme güçlüğü erkeklerde kızlara göre 3 kat daha fazla teşhis edilmektedir. Bu fark hem biyolojiye hem de öğretmenlerin erkeklerde bu bozukluğu daha kolay belirlemelerine

bağlanmıştır. Son 20 yıldır öğrenme güçlüğü tanısı alan çocukların sayısında önemli bir artış olmuş ve bu çocuklara özel programlar uygulanmaya başlanmıştır. Bazı uzmanlar bu artışı klinisyenlerin tanıyı abartmalarına ya da tanı kriterlerinin çok iyi belirlenmemiş olmasına bağlamaktadırlar. Bazı öğretmenler de etkili öğrenme stratejileri uygulayamadıkları için güçlük çeken çocukları da bu kategoriye koymaktadırlar. En yaygın olan öğrenme güçlüğü, heceleme ve okumada güçlük çekmedir. Bu gruptaki çocuklara Disleksi tanısı konmaktadır. Öğrenme güçlüğü çeken çocuklar okumada, yazmada yavaşlırlar; elyazısında zorlanırlar; yazdıkları okunmaz. Okurken sesleri ve harfleri bir araya getirmede zorlanırlar.

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (ADHD):

Bu tanıyı almış çocuklar aşağıdaki özelliklerin birden fazlasını zaman içinde tutarlı olarak gösterirler. Bunlar;

1. Dikkat eksikliği (odaklanmada zorlanır; 1-2 dakikadan fazla odaklanamaz)
2. Hiperaktivite
3. İçtepisellik

ADHD’li bir çocukta dikkatsizlik daha baskın, hiperaktivite ve içtepisellik daha baskın ya da her ikisi birden daha baskın olabilir. Erkeklerde, kızlarda olduğundan 4-9 kat arası daha fazla teşhis edilmektedir. Hastalığa farkındalık arttığı için tanı alan çocuk sayısı da artmakta ancak bunun yanı sıra yeterli bir inceleme yapılmadan kabaca konulan tanıların da arttığı vurgulanmaktadır. Bu çocuklar genellikle durdukları yerde duramazlar ve sizi dinlemiyormuş gibi görünürler. Genelde olgunlaşmamış ve beceriksiz, sakar olmaları da önemli özellikleridir. İlk işaretler okulöncesi dönemde görülmekle birlikte genellikle teşhis okula başlayınca konur.

ADHD’nin nedenleri tam olarak bilinmemekle birlikte, belli bazı nörotransmitter maddelerin azlığı, prenatal ve postnatal anomaliler, kurşun gibi çevresel toksinler nedenler arasında sayılmaktadır. ADHD’li çocukların %85-90’ı davranışlarını kontrol altında tutabilmek için ilaç almaktadırlar (Ritalin, Adderall). İlaç tedavisi çocuğu yavaşlatır ve dikkatini odaklamasına yol açar.

Bilgi İşleme Yaklaşımı

Piaget çocuğun nasıl düşündüğü ve dünyayı nasıl temsil ettiğiyle ilgilenir ve bu gizilgücün gelişimsel olarak nasıl değiştiğine bakar. Bilgi işleme ise bilginin geçişini inceler. Örneğin 11 yaşında bir çocuk için:

$2x + 10 = 34$ eşitliğinde x 'i bulun probleminde

algı - $2x + 10 = 34$

bellek - akılda kısa bir süre tutup not defterine yazar.

bellek+düşünce- bu bir denklik x 'i bulmalıyım.

problem çözme- Çözmek için iki tarafı 10'dan kurtarmalı
ve x 'i yalnız bırakmalıyım.

sonuç- $X = 12$

Çocuklar bu sürecin herhangi bir aşamasındaki başarısızlıktan dolayı başarısızlığa uğrayabilirler.

Algı :

Algı duyu yoluyla gelen bilginin yorumlanmasıdır. Çocuklukta algının değişen önemli bir yönü, bir olayı algılamak için gereken bilginin miktarındaki değişimdir. Daha büyük çocuklar ve yetişkinler daha az bilgiyle bir olayı veya nesneyi tanıyabilirler. Işık ve iki gözle bakış gibi çeşitli ipuçlarının olmadığı durumlarda derinliği algılamada zorlanırlar.

Algısal değişimlerdeki diğer bir boyut hangi özelliklerin daha dikkat çekici olduğuyla ilgilidir. Bunlardan biri boyutların belirginliğiyle ilgilidir. Bu, renk, büyüklük ve şekil olabilir. Her çocuğun bir nesne veya olayda farklı boyuta dikkat ettiği ve çocukların boyut tercihinde bireysel farklar olduğu bulunmuştur. Çocukların tercihleri de hiyerarşik bir sırada organize olmuştur. Diğeri ise küçük çocukların nesne algılarının farklılaşmamış, büyük çocukların ise farklılaşmış olduğu yolundadır. Küçük çocuklardan nesneleri sınıflamaları istendiğinde genel bir izlenimle benzer olanları grupladıkları görülmüştür.

Kemler'e göre küçük çocuklar boyutlara daha bütüncül olarak bakarken büyükler boyutları daha ayrılabilir olarak algılamaktadırlar. Algısal değişimleri yaratan bir başka faktör de algının anlamlılığı ve organizasyonudur.

Biz üç boyutlu bir dünyada yaşıyoruz fakat çevremiz onların 2 boyutlu görüntüleriyle dolu (fotoğraf, TV. Filmi vb.), Acaba 2 boyutlu gösterimlerle karşılaşmayan çocuklar resimsel ipuçlarını nasıl algılamaktadırlar?

Beyaz ve siyah, okula giden ve gitmeyen çocuklarla yapılan çalışmalar resimsel derinliğin algılanmasında yalnızca okula giden ve gitmeyenler arasında değil, beyaz ve siyah öğrenciler arasında da fark bulmuştur. Yine farklı kültürler bu 3 boyutlu resmi farklı içerikte olarak yorumlamışlardır. Kimine göre dans kimine göre de dövüş sahnesi olarak yorumlanmıştır.

Dikkat'in Gelişimi

Okul çağındaki çocuklar bir etkinlikle saatler harcarken okulöncesi çocuğu birinden diğerine kayar. Boyama renklendirme gibi görevlerin bile çok kısa sürmesi gerekir. Dikkat, bir kısım uyarıcıya karşı uyarılma ve hazır olmanın sürdürülmesidir. Dikkatin varlığı bilginin geçişi için esastır. Bilgi, bilgi işleme sistemine girmezse de öğrenme olmaz. O nedenle zayıf dikkat kapasitesi olan okulöncesi çocuklar öğrenmede güçlük çeker. 4 - 5 yaşları arasında daha geniş dikkat uzamı olan deneklerin 2. sınıfa geldiklerinde daha yüksek zeka puanı ve okul başarısı elde ettikleri bulunmuştur. (Pollisin, 1988).

1 - 6 yaşları arasında dikkatte dramatik gelişme bir uyancı seti veya aktivite üzerinde çocuğun dikkatini yoğunlaştırma yeteneğidir. 6 oyuncaklı bir düzenele oynayan 1, 2 ve 3 yaş çocukları gözlemlendiğinde bireysel olarak oyuncaklara verilen dikkatte yaşla doğrusal bir artma gözlenmiştir (3.33 → 5.36 → 8.17 sn.).

Dikkat uzamı ilkokul yılları ve ergenlik boyunca artmaya devam eder. Bu artıştan kısmen MSS sorumludur. İkinci olarak çocuğun ilgilerinde artma ve karmaşıklaşmadır. Örneğin çocuklar önceleri bir nesneyle sadece bakma ve dokunma şeklinde ilgilenirken sonraları onları farklı biçimlerde kullanmaya ve yaratıcı olmaya başlarlar. Okulöncesindeki çocukların TV izlerken 15. sn.'den sonra çeldirilmeleri oldukça kolaylaşır.

İkinci önemli gelişimsel değişme **dikkatin kontrolüdür**. Örneğin, iki karmaşık uyarıcının karşılaştırılmasında yaş ilerledikçe daha etkili stratejiler kullanmaya başlarlar. 2x6'lık bir matraste hayvanlar ve ev eşyaları çizilmiştir. Fakat üstleri kapılarla örtülüdür. Kapılarda içerdekine karşılık olarak değişen şekilde ev veya kafes çizilidir. Çocuktan istenen bu matrisle çalışması ve 6 hayvanın yerini saptamasıdır. Çünkü daha sonra kendisine bunların yeri sorulacaktır. Okulöncesi çocuklar kapıları açarken seçici olmamıştır. 30 sn.'lik çalışma

periyodunda sıra sıra kapıları açmaya çalışmışlardır. Oysa geçiş döneminde olanlar kısmen seçici davranabilmişlerdir.

Dikkatin diğer bir yönü de **seçici dikkattir** ve büyük ölçüde ilkokul yıllarında gelişir. Bir olayın içerdiği uygun olmayan fazladan bilgiyi göz ardı edip uygun bilgiyi işleme, ona dikkat etmedir. Bunu yapabilmek için çocuğun dikkat kapasitesinin sınırlılığı konusunda bir ölçüde anlayış geliştirmiş olması gerekir. Yani bilişötesi bir farkındalık kazanması gerekir. Okulöncesinde az da olsa bilişsel süreçlere bir farkındalık gelişmeye başlamıştır. 3-4 yaşlarındaki çocuklara hikayenin parçalarını hep birden mi yoksa birer birer mi dinlemek istedikleri sorulduğunda 3 yaş çocukları iki teybi aynı anda dinlemeyi tercih ederken 4 yaşındakiler teker teker dinlemeyi yeğlemişlerdir.

Bellek Gelişimi :

Bellek üzerinde en çok çalışma hatırlama ve tanıma ile ilgili olarak yapılmıştır. Okul yılları boyunca hatırlama testlerinden elde edilen performansta belli ilerleme kaydedilirken, tanımada yaşlar arasında önemli bir fark elde edilmemiştir. Bilgi akışı içinde duyuşal kayıt, K.S.B. ve U.S.B. ile ilgili çalışmalar: Duyusal kayıttan bilginin geri getirilmesinde çocuklarda yaşa bağılı farklar bulunamamıştır. K.S.B. çalışmalarında sonralık etkisi bütün çocuklarda görülmüş ve Kısa Süreli Belleğin de çok az gelişim gösterdiği saptanmıştır.

Tanım Belleği, daha önceden bilinen bazı uyarıcı ya da nesnelerin diğerleri arasından bulunup çıkarılmasıdır. Hatırlama belleği ise daha önceden bilinenlerin tümünün ya da bir kısmının yeniden üretilmesi yani hatırlanmasıdır.

Okulöncesindeki çocuklarda tanım belleği oldukça iyidir. 1,5 - 3 yaş arası çocukların bilinen nesnelerden 40'ına ait resmi tanıyabildiği bulunmuştur. Araya giren 50 kadar diğer nesne resminden sonra yeni ve eski resimler çiftler halinde sunulduğunda yeni olana 1 yaşındakiler daha fazla dikkat ederken sözel tepki verebilenler eskileri tanıyabilmişlerdir. 3-5 yaşları arasındakiler 100 resmin 3/4'ünü 28 gün sonra tanıyabilmişlerdir. Aşına olanın yeni olandan ayrılmasında biyolojik bir temelden kuşulanılmaktadır.

Hatırlamayı ise sadece bellek kapasitesinin gelişmesi etkilemez; aynı zamanda kodlama ve bilgiyi geri getirme sırasında kullanılan stratejiler de önem kazanır ve bu da yaşla gelişir. 7 yaş ve üzerindeki anlamlı materyalde, hatırlama için tekrarı daha fazla kullanmaktadırlar.

KSB'deki gelişme, bilgiyi etkili biçimde işlemeye de bağlantılı bulunmuştur. 3 ve 6 yaşlarındaki çocuklardan bir kelime listesini mümkün olduğunca hızlı tekrarlamaları ve sonra hatırlamaları istenmiş hızlı tekrar yapanların yavaş tekrar yapanlara göre daha çok sözcük hatırladıkları bulunmuştur. Bu, hem biyolojik olgunlaşmayla hem de hatırlanacak materyalle aktif olarak uğraşmayla ilgilidir.

Serbest hatırlamada ise başarının ancak ilköğretim yıllarında elde edildiği bulunmuştur. Hatırlama içten veya yüksek sesle tekrarı gerektirir. Böyle tekrar gerektiren bir görevde 5. sınıf öğrencilerinin % 80'i okulöncesindekilerin ise (ana sınıfın) % 10'u tekrarı kullanmıştır.

Çocukluk yıllarında asıl değişim U.S.B. performansında ve bilginin K.S.B.'den U.S.B.'ye aktarılmasında ortaya çıkmaktadır. Tekrar, özümleme ve organizasyon gibi bellek süreçleri açısından yapılan gelişimsel çalışmalar, çocuğun, tekrarı bir bellek stratejisi olarak kullanıp kullanmayacağını görevin doğasına ve tekrar tekniğine bağlı olarak değiştiğini göstermiştir. Özümleme ise okul çocukları tarafından basit tekrar kadar yaygınlıkla kullanılmamaktadır. Ancak farklı özümleme teknikleri farklı gelişim örüntüleri göstermektedir.

4-10 yaşları arasındaki çocuklar bellek stratejisi olarak kategorilemeyi başlangıçta çok az kullanmaktadırlar; ancak yaş ilerledikçe düzenli bir artma görülmektedir. Eğer bir görevdeki uyarıcıların kategorileri çok belirginse kategorileme küçük yaşta bile artmakta, eğer kategoriler açık değilse büyük yaşta bile başarısız olabilmektedir.

Eğitimde önemli stratejilerden biri, çocuklara daha yaratıcı olmayı öğretmektir. Bunun için;

1. Çocuklar beyin fırtınası uygulamaları yapmalı ve mümkün olduğunca farklı düşüncelerle karşılaşmalı.
2. Yaratıcılığı destekleyen ortamlar yaratılmalıdır (çocukların doğal merakına güvenilerek bu tür ortamlar hazırlanabilir).
3. Aşırı kontrol olmamalıdır. Çocuklara her şeyi nasıl yapacakları anlatılmamalı; bazıları için kendilerinin çözüm üretmesi sağlanmalıdır.
4. İçsel güdülenme desteklenmelidir.

5. Esnek ve oyun tarzındaki düşünme desteklenmelidir.
6. Çocuklar yaratıcı kişiliklerle tanıştırılmalıdır.

Eleştirel Düşünme: Eleştirel düşünmenin okullarda öğretilmesine olan ilgi artmakla birlikte bu düşünce ilk kez J.Dewey tarafından 1933'de dile getirilmiştir. Eleştirel düşünme, fikirlerin daha derin anlamlarını yakalamayı, farklı yaklaşım ve düşüncelere karşı açık fikirli olmayı, ve birinin neye inanıp neye inanmayacağına kendisinin karar vermesini içerir. Okullarda çocuklara genellikle tek bir doğru yanıtı öğretmek için çok fazla zaman harcadığı, çocukların Hamlet'i okudukları fakat üzerinde düşünmedikleri savunulmaktadır.

Öğretmenler çocukları çıkarsama yapmaya, analiz etmeye, senteze, eleştiriye, yaratıcılığa, değerlendirmeye, düşünmeye ve yeniden düşünmeye cesaretlendirmekten çok tekrarlamaya, tanımlamaya, yeniden ifade etmeye, listelemeye ve ezberlemeye yönlendirmektedirler.

Bilişötesi: Biliş hakkındaki biliş ya da bilme hakkındaki bilmedir. Kuhn'a göre ilköğretim ve lise yıllarında iyi bir eleştirel düşünür olmaları için çocukların bilişötesi güçlendirilmelidir. Bellek ötesi, bellekle ilgili genel bilgi, yani tanımanın, hatırlamadan daha kolay olduğunu bilme ve bireyin kendi belleğiyle ilgili bilgidir. Öğrencinin sınava yeteri kadar çalışmış olup olmadığını bilmesi gibi. 5-6 yaşında çocuklar uzun listelerin, kısa listeleri öğrenmekten daha zor olduğunu, aşına terimleri öğrenmenin aşına olunmayanları öğrenmekten daha kolay olduğunu, bilgilerin zamanla unutulduğunu bilirler. Ancak, bazı açılardan belleköteleri sınırlıdır. Örneğin bir şeyin ana fikrini öğrenme metnin kendisini öğrenmekten daha kolaydır ve bunu ancak 5. sınıf öğrencileri anlayabilir. Küçük çocuklar 10 sözcüklü bir listenin hepsini hatırlayabileceklerini tahmin etmişler; ancak hiç biri hatırlayamamıştır. Okul yılları boyunca çocuklar bellekleriyle ilgili daha gerçekçi tahminlerde bulunmuşlardır.

Çocuklukta Sosyal Duygusal Gelişim(7 – 11 Yaş)

Çocukluk döneminde çocuğun ailesi dışındaki sosyal ajanlar önem kazanır. İlkokul yıllarında çocuklar kendileri ve kendi dünyaları hakkında karmaşık sorular sorarlar, Anne baba her şeyi bilen insanlar olmaktan çıkıp her sorunun cevabını bilemeyen birileri olurlar. Çocuklar artık daha fazla özgürlük isterler ve yetkin bir ana-baba da bunu sağlıyor olmalıdır. 8 yaşındaki bir çocuk artık 2-3 yaşında olduğu gibi anne-babasının ilgisini aramaz, fakat hala rehberlik ve

izlenmeye muhtaçtır ve anne-baba bunu artık daha geriden yapmalıdır. Ana-baba hala önemlidir. Fakat çocuk için anlamlı tek yetişkin figür değildir. Çocuklukta önemli olan çalışma ve başarılı olma gibi temalar da anne-babanın rehberliğine ihtiyaç gösterir. Anne baba çocukta çalışma ve başarılı olma duygusunu geliştirmelidir. Bu zorlama, çok erken yaşta olursa ve akranlarla karşılaştırma şeklinde olursa ya da ilgi hiç olmazsa da doğru değildir.

Ailede artık baba da sosyalleştirici bir ajan olarak anneden sonra devreye giren biri olur fakat artık çocuk için öğretmenler ve akranlar gibi diğer önemli ajanlar da vardır. Annesi çalışan çocukların bağımsızlaşmasının daha kolay olduğu ve alt SED'den ya da tek ebeveynli ailelerde anne çalışıyorsa çocuğa ev işlerinde de sorumluluk düşmesi bunların bir kural çerçevesinde paylaşılmasının bağımsız davranışı daha da artırdığı görülmüştür. Bir araştırma da annesi çalışan kız çocuklarının annesi çalışmayanlara göre annelerine daha fazla hayranlık duydukları ve kadınsı rolleri daha kolay benimsedikleri görülmüştür.

Duygusal gelişim:

1. Gurur ve utanma gibi karmaşık duyguları anlama yeteneği gelişir.
2. Belli bir durumda birden fazla duygunun yaşanabileceğini anlamaya başlar.
3. Duygusal tepkilere yol açan olayları tümüyle açıklama eğilimine girer.
4. Olumsuz duygusal tepkileri bastırma yeteneği gelişir.
5. Duygularını yeniden kendi kendine başka bir yöne yönlendirebilir.

Kendilik – Benlik Gelişimi

Maccoby'ye göre kendilik kavramının gelişimindeki en önemli adım, kendinin diğerleri tarafından nasıl görüldüğünü anlama yeteneğindeki artıştır. Küçük yaştaki çocuklar kendi davranışlarının başkalarında yarattığı etkiden habersizdirler. Fakat sonraları görünmesini istedikleri sosyal kendilikleri doğrultusunda hareket ederler ve bu kez de kendilerini açma konusunda daha tedbirlidirler.

Çocukluk boyunca kendilik gelişimi farklılaşır:

- 1) Başlangıçta çocuklar kendileri için farklılaştırılmış bir görüş sahibi olmaya başlarlar. Kendilerini “iyi” veya “kötü” olarak algırlarlar. Çocukluğun sonlarına doğru ise tanımlama daha ayrıntılı hal alır. “Zamanın büyük bir kısmında iyiyim, sadece kardeşim kitaplarımı aldığımda kötü oluyorum.” gibi.

2) Büyük çocuklar kendileri hakkında daha bireysel bir bakış geliştirirler ve özgün kişiler olarak kendilerini farklılaştırırlar. Küçük çocuklar akranlarına ne kadar benzer olduklarına bağlı olarak kendilerini değerlendirirken ergenliğe yaklaştıkça başkalarından nasıl ne kadar farklı olduklarını düşünürler.

3) Büyük çocukların kendilik kavramı küçük çocuklarınkine göre daha durağandır. Bu, kendiliğin değişmeyeceği anlamında değildir. Kuşkusuz çocuğun bilişsel düzeyi arttıkça kendinin kim olduğu ve nereye gittiği konusunda durağan bir duyguya yeni gelen bilgileri de değerlendirerek ulaşacaktır.

Kendilik gelişimiyle ilgili yeni görüşlerden biri de Montemayor ve Eisen (1977)'e aittir. Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını temel alarak geliştirdikleri görüşlerini test etmek için öğrencilere 20 cevap istenen bir soru sorulmuş ve cevapları boşluklara yazmaları istenmiştir. Soru; “ben kimim?” sorusudur. Cevaplar 30 farklı kategoriye göre değerlendirilmiştir. Bunlar; cinsiyet, yaş, ilgiler, meslek tercihleri, fiziksel kendilik vücut imgesi vb. gibidir.

Küçük çocukların kendilerini daha somut, büyüklerin de daha soyut özellikler temelinde değerlendirdikleri görülmüştür. Küçükler, adres, fiziksel görünüş, sahip oldukları ve oyunları çerçevesinde kendilerini tanımlamışlardır. Ergenler ise kişisel inançlar, güdüler ve kişilerarası ilişkiler temelinde kendilerini tanımlamışlardır.

Çocukların kendilikleri ve diğerleri hakkındaki görüşleri son yıllarda yükleme kuramı çerçevesinde de incelenmektedir.

Çocuklar günlük algılarında insanları basit olarak anlayabilmek için davranışları tek bir nedene bağlama eğilimi göstermektedirler. Bir erkek çocuğu şikayet eder, çünkü spor onun için zordur. Atlet yarışır çünkü başarmak istemektedir. Kız matematik sınavında başarısızdır, çünkü o gün şanssızdır. Heider'a göre bunlar hareketin basit analizleridir. Çocuklar davranışın nedenini ya içsel ya da dışsal bir faktöre bağlamaktadırlar.

Bunlar da iki alt kategoriye ayrılır.

İçsel		Dışsal	
↙	↘	↙	↘
durağan	geçici	durağan	geçici
şarkıcının yeteneği	atletin güdüsü	sporun güçlüğü	sınavdaki şanssızlık

Aile ve Sosyal Çevre

Kardeşler:

Aile ilişkileriyle akran ilişkileri arasında bir köprü kurmaya yarayan ilişkiler kardeş ilişkileridir. Kardeşler arasındaki yarışma ve ebeveynin tavrı kardeş ilişkilerinin en kalıcı yanını oluşturmaktadır.

Annelerin kardeşlerle etkileşimi incelenirken, annelerin doğum sırasına göre çocuklarına farklı davrandığı bunun da onların davranışlarını ve kişiliğini etkilediği görülmüştür. Büyük çocukların daha fazla başarı yönelimli, başkalarıyla birlikte olmaktan daha çok hoşlanan ve sonraki çocuklara göre daha uysal oldukları görülmüştür. Ortanca çocukların ise ebeveynler tarafından ihmal edildiği inancı vardır. Oysa ebeveyn birinci çocukta aslında olması gerekenden daha ilgili ve kaygılıdır, ikinci çocukta bilinmeyenler ve yenilik olabilecek şeyler azalmıştır. Anne ve birinci çocuk arasındaki etkileşim 2. doğunca daha azalmaktadır.

Kardeşler arası etkileşim de önemlidir. 4 yaşında bir çocuk 2-3 yaşındakine veya 7-8 yaşındakine göre yeni gelen kardeştan daha fazla tehdit olacaktır. Küçük çocuğun bilişsel olgunluğu az olduğu için büyük de artık akranlarla ilişkiyi daha yoğunlaştırdığı için en az etkileneceklerdir. Kuşkusuz bu konuda bireysel ayrılıklar da vardır.

19 aylık bir bebek ve 4 yaşındaki kardeşi arasındaki ilişkide, küçük olan daha fazla ilgi gösterip büyüğü taklit etmeye çalışırken büyük olanın kardeşine çok fazla ilgi göstermediği gözlenmiştir. İşbirliği gerektiren, yapılandırılmamış ve yarışmacı görevlerde daha büyük kardeşler arasındaki ilişki incelendiğinde; bütün durumlarda 1.lerin 2.ciye göre daha baskın olduğu; bunun da aradaki yaş farkına (fark arttıkça daha baskın) cinsiyete (kızlar daha baskın) göre değiştiği bulunmuştur. Yaşları yakın olan kardeşlerin ise genellikle aynı akranlara sahip oldukları, aynı zamanda bunun yarışmayı güçlendirdiği gözlenmiştir. Yaşları yakın erkeklerin

daha az uyumlu kardeş ilişkisi gösterdikleri; yaşları yakın kızların ise bunun aksine daha uyumlu oldukları bulunmuştur. Fakat birbirlerine karşı daha az cana yakındırlar. Küçük kız kardeşler (4-8 yaş) arasında olumsuz sosyal davranışlar daha seyrek görülürken, daha büyük kız kardeşler (8-10 yaş) arasında olumsuz sosyal davranışlar daha fazla, olumlu sosyal davranışlar ise daha seyrek görülmüştür.

Aralarında olumsuz ilişkiler olan kardeşlerin ebeveynleriyle ilişkilerinin daha olumlu olduğu görülmüştür. Yine çocuklar, kardeşlerinin değil de ebeveynlerinin yol göstermelerine daha çok uymaktadırlar. Bazı durumlarda da kardeşlerin ebeveyne göre daha güçlü bir sosyalleşme ajanı olduğu görülmüştür. Yaşça daha yakın bir kardeş anne babaya göre çocuğun durumunu daha iyi anlamakta ve daha kısa sürede olumlu ve gerekli tepkiyi ve geri bildirimi vermektedir. Örneğin; akranlarla ilişkiler, zor öğretmenlerle baş etme ve tabu konularda konuşma gibi alanlarda kardeşler ebeveynlerden daha güçlüdürler. Cinsel davranış, fiziksel görünüş ve kimlikle ilgili problemlerde de daha büyük kardeşler genellikle yol gösterici olmaktadır.

Akranlar:

Eğitim sisteminde “akranı model alma” sık kullanılan bir yol değildir. Yapılan bir çalışmada öğrenme güçlüğü olan 5. sınıf öğrencileri öğretmen rolüne sokulduklarında önemli kazançlar edinmişlerdir. 3. sınıflarda ise öğretmen rolündekilerin kazançları yalnız çalışanlardan (kontrol grubu) fazla olmamıştır. Bu durum; öğretmenlik rolü için seçilecek öğrencilerin daha büyük sınıftan olmasının daha uygun olduğunu göstermektedir. Belki de 5. sınıftakiler bu arada kendi kendilerine öğrenmişlerdir.

Akran modeller ile onları gözleyenler arasındaki ilişkiyi araştıran bir başka çalışmada modelle pozitif ilişki ve aradaki benzerlik durumunda modelin daha etkili olduğu bulunmuştur. Orta SED yine orta SED’den öğrencilerden daha fazla yarar görmektedir. Bir başka araştırma da akranlar arası ilişkinin “karşılıklı” doğasını ortaya koymaktadır. Daha çok pekiştirmenin verildiği ortamda yine daha fazla pekiştirmenin alındığı görülmüştür.

Bağımlılık, ilişkiyi karşılıklı olarak besleme ve yakınlık açısından farklı kültürlerdeki akranlar arasında önemli farklar olduğu görülmüştür. Bu bulgular yetişkin-çocuk ve akran ilişkilerinin evrensel farklar içerdiğine işaret etmektedir.

İlkokul yıllarında akranlar arasında önemli bir konunun popülerlik olduğu görülmektedir. Çocukların hepsi diğerleri tarafından sevilen aranan çocuklar olmak istemektedirler. Çocukları popüler yapan faktörlerin; akranlarını dinlemek, iletişimi sürdürmek, kendi olmak; mutlu olmak, diğerlerine merak ve ilgi göstermek ve kendine güvenmek olduğu anlaşılmıştır. Bu davranışların tersi akranlar tarafından reddedilme sonucunu doğurmaktadır. Fiziksel ve kültürel faktörlerin de popüler olmayı etkilediği görülmüştür. Fiziksel açıdan çekici olan ya da parlak ve zeki çocukların daha popüler olduğu görülmektedir. Fakat bazen de tersi doğru olabilmektedir. Ayrıca, her çocuk popülerliğini sürdürme konusunda devamlı bir kaygı yaşamaktadır.

Akran Grupları:

Şerif ve arkadaşları bir yaz kampında çocukların nasıl grup oluşturduklarını incelemişlerdir. 3 aşamalı bir deney yapılmıştır. Birinci aşamada, birbirini birkaç gündür tanıyan çocuklardan 2 grup oluşturulmuştur. 2. aşamada, iki grup arasında gerginlik yaratacak bir olay oluşturulmuştur. 3. aşamada ise bu gerginlik ve çatışmayı çözecek bir durum yaratılmıştır. Bu durum için ya ortak bir düşman ya da daha üst hedefler konmuştur. Öyle ki durumu iki grup birlikte çözebilmektedir.

Önemli bulgular şunlardır:

- 1) Grupta üst ve alt statüler ve hiyerarşi kaçınılmaz olarak belirmiştir.
- 2) Bütün gruplarda normlar gelişmiştir. Konuşmaların konusu en çok “bizler, onlar” şeklindedir.
- 3) Engellenme ve yarışma, gruplar arasında düşmanlık duyguları yaratmıştır.
- 4) Gruplar arası düşmanlık ortak hedefle azaltılmıştır.

Arkadaş gruplarında kültürlerarası farklar da vardır. Alt SED’den çocuklar grup içinde alt statüdekine daha saldırgan davranmakta ve grubun başkanına da daha az saldırganlık göstermektedir. Orta SED’de ise böyle değildir. Pek çok okulda da akran grupları ırk ve sosyal sınıfa göre idare tarafından ayrılmaktadır. Orta SED’den çocuklara daha fazla liderlik rolü verilmektedir.

Okul, sosyal gelişimi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen bir kurumdur. Geleneksel okulların 2 özelliği; standart sınıf büyüklüğü ve oldukça organize sınıf yapısıdır. Yapılandırılmış sınıf ortamları temel becerilerin geliştirilmesinde etkili olurken, esnek ortam öğrenme tutumunun gelişmesine ve sosyal becerilerin kazanılmasına yol açar.

Akran Statüleri:

Popüler çocuklar: Arkadaşları tarafından "en iyi arkadaş" olarak sıkça tercih edilen çocuklar.

İhmal edilmiş çocuklar: Nadiren en iyi arkadaş olarak seçilirler, fakat diğer çocukların sevmediği çocuklar da değildirler.

Reddedilmiş çocuklar: En iyi arkadaş olarak seçilmedikleri gibi akranlarının da hoşlanmadığı çocuklardır.

Tartışmalı çocuklar: Hem en iyi arkadaş hem de seilmeyen olarak bildirilen çocuklardır.

Moral Gelişim

Kohlberg, Piaget'nin iki dönemli ahlaki düşünce gelişimini geliştirmiş ve 6 dönemde gelişen ahlaki düşünce modelini ortaya koymuştur. 6 yaş civarında başlayan ahlaki düşünce yetişkinlikte de gelişmeye devam etmektedir. Kohlberg bu ahlaki gelişim dönemlerini, deneklere sunduğu ahlaki ikilemlerin çözümü için onların verdikleri tepkilere dayanarak saptamaktadır. Kohlberg'e göre 9 yaşın altındaki çocukların çoğu gelenek öncesi düzeydedir. Bazı suçlu ergenlerin de bu ahlaki gelişim döneminde olduğu saptanmıştır. İlkokul yıllarında ise çocukların çoğu geleneksel düzeydedir. Ergenlerin ise çok küçük bir grubu gelenekötesi düzeye geçebilmektedir. Genellikle 6. döneme 20 yaşından önce ulaşamamaktadır. Geleneksel'in anlamı toplumun kurallarını ve geleneklerini korumaya yönelik tutum karşılığıdır. Gelenekötesi bireye göre toplumun kuralları önemlidir, ancak evrensel ahlak ilkeleriyle veya bireysel ilkelerle çeliştiğinde birey kendininkini tercih etmektedir.

Piaget ve Kohlberg'in ahlak gelişimine ilişkin açıklamaları oldukça benzerdir.

- 1) Bilişsel gelişime paraleldir.
- 2) Genetik oluşum ve sosyal deneyimin etkileşimi vardır.

- 3) Ahlaki gelişim dönemlerinden değişmez bir sırada geçilir.
- 4) Dönemden döneme geçişte kültürel normları pasif olarak kabul etmek yerine, yapılandırma vardır.
- 5) Çocuğun moral yöneliminin değişmesinde akranlarla etkileşim temel bir öneme sahiptir.
- 6) Yetişkinler, kuralları dayatmak yerine, karşılıklı bir doğada ve çocuğa rol alma fırsatları tanıyarak ve anlayamayacağı açıklamalarda bulunmayarak ve daha az sınırlama koyarak çocuğun moral gelişimine daha anlamlı katkıda bulunabilirler.
- 7) Her ikisi de sosyal deneyime önem verirler ancak bilişsel kapasitedeki olgunlaşma temel belirleyicidir.

Piaget'ye göre moral gerçekçilikten moral otonomiye geçişte asıl engel benmerkezcilik ve gerçekçiliktir. Gerçekçilik; çocuğun bir deneyimdeki nesnel ve öznel yanları ayırt edememesidir. Benmerkezcilik ise kendi bakış açısından kurtulamama ve başkalarının bakış açısını anlamamadır. Kohlberg'e göre de dikkat, bellek, çıkarsama yapma yeteneği gibi bilişsel becerilerin gelişimi önemlidir. Ayrıca Kohlberg'e göre 4. ve 5. sınıf öğrencileri arasında lider rolü olanların ve çeşitli gruplarda ya da spor takımlarında yer alan öğrencilerin diğerlerine göre daha ileri ahlaki gelişim aşamasında yer aldıkları görülmektedir.

Kohlberg ve arkadaşları boylamsal çalışmaları sonunda şu karara vardılar: Moral yargılama, yaş, sosyometrik durum, zeka ve eğitim ile yakından bağlantılıdır.

Kohlberg'in kuramına eleştiriler:

- 1) Kültüre temellenmiş bir kuramdır. Kültürlerarası doğrulanmamıştır.
- 2) Bireyin ihtiyaç ve duyguları göz ardı edilmiştir.
- 3) Hikayeler çocukların ve gençlerin ahlaki problemleriyle ilgili değildir.
- 4) Hikayelerin puanlanması zordur.
- 5) Ahlaki ikilem durumlarında bireyin ne düşündüğüyle nasıl davrandığı arasında genellikle fark vardır.

Sosyal öğrenme kuramcılarına göre, çocuğun belli bir ahlaki davranışı, davranışın yer aldığı durum ile bireyin geçmiş öğrenmelerine bağlı olarak değişmektedir. Davranışçı sosyal öğrenmeciler suça teşvike direnen bir modeli izleyen çocukların aynı şekilde davrandıklarını bulgularken, bilişsel sosyal öğrenmeciler, sözel bir dersi veya bir modeli izleyen çocukların hediyeleri bağışladıklarını, oysa bu duruma çok benzeyen başka bir durumda aynı şekilde

davranmadıklarını bulgulamışlardır. Bunun üzerine, çocuğun moral davranışı üretme yeteneği (ahlaki yeterlik) ve spesifik durumlardaki gerçek davranışı (ahlaki performans) arasında bir ayırma gidilmiştir.

Okul Çağı Sorunları

Okula başlamak demek uzun saatler süren rutinlere alışmak ve ailenin ve okulun beklentilerine uyum sağlamaktır. Bu durumda bazı çocuklar okul fobisi geliştirebilirler. Okul ortamında bulunmuş olmakla bağlantılı olan korkular çocuğu okula devamdan alı koyar. Okul fobisi pek çok nevrotik rahatsızlıktan biridir. Kaygı, depresyon, obsesyon veya kompulsiyon gibi semptomları içerir. Kaygı en çok görülenlerden biridir. Okulöncesi döneme göre ilkökul döneminde çocuk ruh sağlığı kliniklerine başvuru 3 kat daha fazla olmaktadır (Achenbach, 1978) ve erkek çocukları daha sıklıkla başvurmaktadır. İlkokul döneminde rutinlere uyma ve çocuklar arası karşılaştırmalara dayanma çocuk için güçtür. 6-11 yaşları arasındaki çocuklar (hastaneye başvuranlar ve normaller) çeşitli problemler açısından karşılaştırıldıklarında erkek çocukları arasında en büyük farkın okul çalışmalarında zayıflık olduğu görülürken kız çocuklarında mutsuzluk ve sinirliliktir. Ve kızlar erkeklerden daha fazla içselleştirilmiş problemlere sahiptirler. Örneğin daha az öfke nöbetleri ve daha az tepkisel davranış gösterirler. Bu yaş çocuklarının problemlerinin çoğu okulla ilişkilidir.

Achenbach ve Edelbrock'a göre (1981) alt SED'den anneler, orta SED'den annelere göre çocuklarında daha fazla problem ve daha az yeterlik bildirmişlerdir. Şikayetlerin çoğu; alt SED erkek çocuklarında davranışın kontrolünde zayıflık ve dışsal davranışlar olarak belirlenirken, orta SED kız çocuklarında aşırı kontrol, içselleştirilmiş davranışlar veya kontrol eğiliminde (aşırı veya az) sınıflanamayan çocuklar görülmüştür. Örneğin; hayvan fobisi, yer fobisi, yatak ıslatma gibi bazı problemler ise klinik veya klinik olmayan vakalarda ayırt edilmemektedir.

Derslerde zayıflık ve mutsuzluk ise klinik ve klinik olmayan vakalar arasındaki en önemli farktır.

Nevrotik Rahatsızlıklar

Kaygı, duruma göre çocuğun davranışı üzerinde olumlu veya bozucu etki yapabilir. Orta düzeyde bir kaygıda, huzursuzlukla birlikte bir endişe, yorgunluk ve baş ağrısı midede boşluk hissi ve göğüste daralma gibi bazı beden tepkileri vardır. Akut kaygı ataklarında ise çocuğun endişesi yoğunlaşır, korkunç bir şeyin olacağına inanır veya soluk alamadığından şikayet eder. Aşırı kaygılı çocuk, diğerlerini suçlayabilir, bazen düşmanca ve saldırgan davranabilir, yakındaki güvenli birine bağlanır.

Kaygı, tanımlanması zor psikolojik rahatsızlıklardan biridir. Rahatsızlık ve acı verici bir uyarılma yaratır ve genellikle bir dağılma durumu olarak tanımlanır, çünkü çocuk, sinirliliğinin spesifik nedenlerini bilemez. Korkuda ise sebep bellidir.

Çocuklar çeşitli fobiler geliştirebilirler. Okul fobisi, sınavlar, akran problemleri, öğretmen problemleri ve gerçek veya hayali olan ebeveynin evi terk edeceği korkularıyla ilgili olabilir. 11-12 yaş civarında zirve yapar. Okul fobisinde şöyle bir tablo belirgindir. Çocuk kahvaltı zamanlarında belirsiz bir şekilde şikayete başlar, mide bulantısı veya baş ağrısı hissedebilir. Eğer okula gitmeye zorlanırsa sınıfa girmek istemez, sınıfta hasta olabilir. Okuldayken evde neler olup bittiğini merak eder. Yatma zamanı geldiğinde ertesi sabah için meraklanmaya başlar.

Vakaların çoğunda çocuk okula gitmeyi reddeder. Evde kalması teklif edilebilir ancak bu da giderek artan şekilde kendini dış dünyadan izole etmesine yol açar. Ebeveynler bu duruma sinirlenip çocuğa düşmanca tavır koyabilirler. Bu durumda bir çocuk kliniğe getirildiğinde kaygılı, depresif, öfkeli veya özsaygısı düşük görülebilir.

Bazı durumlarda da yüksek kaygı obsessif-kompulsif davranışla bağlantılıdır. Dış bir neden olmaksızın çocuğu tehdit eden korku ve düşünceler obsesyon, yine hayali bir tehdit'ten dolayı sürekli tekrarlanan hareketler de kompulsiyondur. Obsesif-kompulsif kişilik problemiyle gelen çocuk katı olma eğiliminde, aşırı düzenli ve çok fazla mükemmeldir. Bu problem en çok 6-10 yaşları arasında görülür. Bu çocuklar kompulsif davranışlarını sürdürmezse aşırı kaygı duyarlar. Suçluluk ve başarısızlık korkusu da bu çocukların tipik özelliğidir. Ebeveynin mükemmel davranış beklentisi bu davranışın ortaya çıkma olasılığını artırır.

Çocukluktaki kaygı reaksiyonlarının nedenleri değişiktir. Biyolojik nedenlerden, akran, öğretmen ve aile ilişkilerine kadar çeşitlenebilir. Çocukların büyük kısmı akut kaygı

reaksiyonları veya fobiler geliştirmeksizin günlük problemlerle baş edebilirler. Orta derecede bir stres tam tersine çocukların dünyayla baş etmelerinde onlara enerji sağlayabilir.

Cinsiyet Roller

İlkokul yıllarında hem kadınlara hem de erkeklere ait rol bilgileri artmasına rağmen erkekler erkeksi davranış ve tutumları hızla benimserken; kızlar, aynı şekilde kadınsı aktivitelere ilgi göstermezler. Gerçekte kızlar da erkeksi faaliyet ve ilgileri tercih ederler; fakat diğer yandan cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılarda daha esnek olurlar. Kalıpyargılar mutlak değildir ve alternatifleri olabilir. Cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargılar kültürde çok yaygındır. Yalnızca televizyonda değil, ebeveynler, öğretmenler ve akranlar tarafından da kullanılır.

Toplumlar endüstrileştikçe kadın-erkek arasındaki ayrımı yaratan kalıpyargıların azalacağı düşünülmektedir. Kadın ve erkek için kültürel standartlar gevşemekte ve kadınlar, erkek mesleği olarak bilinen meslekleri düşünmeden tercih etmektedirler.

Kendilik (Benlik) Algısında Gelişimsel Model (S. Harter, 1982)

Harter, benlik algısının yapı ve içeriğini ayırarak yeni bir model geliştirmiş ve bu model içinde ikisinin etkileşimine bakmıştır.

İçerik boyutları; fiziksel yüklemeler (atıflar) davranışlar ve psikolojik boyutları içerir. Bu içeriklerin çocuk geliştikçe nasıl organize olduklarına yapısal değişimler adı altında bakar. Yapısal değişimler; basit tanımlamalar, durum etiketleri, tek soyutlamalar ve daha yüksek düzeydeki soyutlamalardır. İlk yapısal değişim kabaca işlemöncesi düşünceye karşılık gelir. İkinci yapısal düzey, somut işlemsel düşünceye ve üçüncüsü de formel işlemsel düzeye karşılıktır. Dördüncü dönem ise yetişkinlikteki daha ileri değişmeyi gösterir. Modelin anlaşılması için gelişim, davranışsal içerik alanından bir örnekle açıklanmıştır ve beceri ile yeterlik üzerine odaklanmıştır:

Dönem I :Birinci düzeyde, bir yetenekte (çizim) iyi olan çocuk diğerlerinde de iyi olduğunu düşünür (bulmacalar, sayılar vb.). Düzey II’de bu

- yargılar daha farklılaşır. Çocuk bir yetenekte iyi olduğunu fakat diğerinde iyi olmadığını bilir.
- Dönem II** :Düzey I'de davranışların ve durum etkilerinin bütünleştirilmesi vardır. (Örn. zeki ve kafasız bir arada). Bu çift içindeki sıfatlardan çocuk yalnızca birini kendine ait bulur. Bir veya iki beceriye veya becerinin olmamasına dayanarak bu karara varır. Ya hep ya hiç kanunu işler. Düzey 2'de özellikler farklılaşır. Çocuk bir şeyde (matematik) kötü, diğerinde (sanat) iyi olduğunu kavrar.
- Dönem III** : Ergen bir konuda iyi diğerinde kötüyse kendisini ortalama zekaya sahip biri olarak düşünür. Bu, farklı özelliklerin bütünleştirilmesine dayalı tek bir soyutlamadır. Düzey 2'deki soyutlama daha ayrıştırılmış hale gelir. Yazı ve resimde başarılı bir ergen bu iki algıyı birleştirerek kendini sanatçı ve yaratıcı biri olarak algılar.
- Dönem IV** : Tek soyutlamalar gittikçe bütünleşir ve artık görünürdeki zıtlıklar kalkar. Örneğin bir genç kendini Bohem olarak tanımlar ve bu, toplumun geleneksel değerlerinin kendi sanatçı gayreti lehine reddedilmesini içerir.

Bu modelde birey alanların yani boyutların herhangi birinde bir düzeyde iken diğerinde bir başka düzeyde olabilir. Modelin diğer boyutları: Fiziksel atıflar, davranışlar gibi gözlenebilir boyutlar ile duygular, güdüler ve tutumlar gibi psikolojik boyutlardır.

Çocukların kişilik tanımları da bu yüklemeler çerçevesinde olmaktadır. Oldukça genel olan diğerleri hakkındaki bu tür tanımlamalar çocuğun başkalarının davranışlarını anlamlandırmasına ve organizasyona katkıda bulunur; ancak spesifik durumlarda yetersiz kalmakta hatta yanlış olmaktadır.

Kendilerine olumlu olarak bakan çocukların, kendilerine olumsuz olarak bakanlardan farklı yüklemeler yaptıkları görülmektedir. Bunu sınavan bir araştırmada kendilik kavramı, yüksek ve düşük olan çocuklar başarı ve başarısızlık durumlarına sokulmuştur.

Yüksek kendilikte başarı yeteneğe yüklenmiştir. Kendilik kavramının kendilik değeriyle yakından ilgili olduğu da bilinmektedir.

Benlik Saygısı/ÖZDEĞER:

Pek çok araştırmacı kendilik kavramı ve kendilik saygısını birbirinin yerine kullansa bile bu iki kavram birbirinden farklıdır. Kendilik saygısı çocuğun kendine ve davranışlarına verdiği değerdir. Coopersmith çocuklarda ve yetişkinlerde özsaygıyı ölçmek için bir envanter geliştirmiştir. Bu envantere çocuk, ifadelerle benim gibi veya benim gibi değil diyerek cevap vermektedir.

Bazı ebeveyn özelliklerinin erkek çocuklarda yüksek benlik saygısıyla ilişkili olduğu bulunmuştur.

- 1) duyguların ifadesi
- 2) gencin problemlerine ilgi
- 3) evde uyum
- 4) arkadaşça yapılan etkinliklere katılma
- 5) ihtiyaçları olduğunda yeterli ve organize yardım verme
- 6) temiz ve dürüst kurallar koyma
- 7) önceden belirlenmiş sınırlar dahilinde özgürlük tanıma

Özsaygı ve Okul Başarısı

Pek çok araştırmada öz saygıyla okul başarısı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yapılan gözlemler okulda başarılı olmanın yüksek özsaygıya yol açtığına işaret etmektedir. Okumayı öğrenmede güçlüğü olan bir çocuğun temel probleminin olumsuz kendilik değeri olduğunu düşünen bir öğretmen sadece özsaygıyı geliştirmeye değil okuma alıştırmalarına da devam etmelidir.

Özdeğeri Arttırmanın Yolları:

1. Düşük özdeğerin nedenlerini saptama
2. Bireyin önemli bulduğu yetenek alanlarını saptama
3. Duygusal destek ve sosyal onay
4. Başarı (özyeterliği arttırarak özdeğeri arttırır)
5. Başetme

Boşanmış ailelerde çocuğun boşanma stresiyle başa çıkmasında ana ya da babadan hangisiyle kalıyorsa onların psikolojik iyiliğinin ve çocuk yetiştirme yeteneğinin büyük rolü olduğu

görülmüştür. Boşanmış annenin, kız çocuğuyla değil de erkek çocuğuyla daha fazla problem yaşadığı, kız çocukların annede, erkek çocukların da baba da daha fazla bağımsız davranış kazandığı bulunmuş. Erkeklerin saldırgan ve hareketli davranışlarının anne tarafından baskı altına alındığı bunun da çocuk için annenin daha katı olduğu bir ilişki örüntüsüne yol açtığı bulunmuştur.

Üvey anne ya da babanın bulunduğu aile ortamlarında çocukların sosyal davranışları araştırılmıştır. Hem kız hem de erkek çocuğun olduğu boşanmış ve yeniden evlenmiş anneler, boşanmış evlenmemiş anneler ve boşanmamış anneler karşılaştırılmıştır. Üvey babalı ailelerde erkek çocuklar, boşanmamış ailelere göre daha iyi bir sosyal gelişim göstermişlerdir. Kızlar ise üvey babanın olduğu durumda daha kaygılı olmuşlar ve annelerine erkeklere göre daha fazla kızgınlık göstermişlerdir. Boşanmış evlere göre üvey babalı evlerde erkek çocukları daha olgun davranışlar kazanmışlardır. Üvey ebeveynli ailelerde çocukların zorunlu olarak daha az yeterli çocuklar olarak yetişmeyecekleri açıktır.

ERGENLİK DÖNEMİ

Bakan (1971)'a göre ergenlik kavramı endüstrileşmiş kent yaşamıyla büyük ölçüde bağlantılı bir kavramdır. Özellikle Amerika başta olmak üzere ülkeler geliştikçe ortaya çıkan 3 önemli hareket ergenlik kavramını güçlendirmiştir. Bunlar;

- 6-18 yaşlar arasında eğitimin zorunlu hale getirilmesi,
- Çalışan çocukları koruma amacıyla çıkartılan çocuk işçi çalıştırma kanunları ki bu kanunlar daha çok ergeni tanımlayıcı kanunlardır.
- Daha genç suçluları yetişkin suçlulardan ve yetişkin suçluluğunun yarattığı sonuçlardan uzak tutmak için çıkartılan yasal bir kategori olarak “çocuk suçluluğu”.

Bakan'a göre bütün bu olaylar ergenliği bir kavram olmaktan çıkarıp sosyal bir olguya dönüştürdü. Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemi olarak kabul edilmiş ve üzerindeki araştırmalar yoğunlaşmıştır. Ergenliği çeşitli disiplinler farklı açılardan incelemesine rağmen 2 ana tema esastır. “Ergenlik, fırtına ve stresle dolu kendine özgü travmatik bir dönemdir.” ve “ergenlik bireysel kimlik için bir arayış dönemidir”. Stanley Hall birinci temaya ağırlık vermiş ve evrim kuramı çerçevesinde ergenliği, insanın türü boyunca ve her bireyde ortaya çıkan tekrarlayıcı davranışlarla açıklamaya çalışmıştır. İnsanda yaşa bağlı olarak ortaya çıkan dönem ve değişimleri evrimleşme süreciyle paralel görmüş ve ergenliği

de çevresel etkinin özellikle güçlü olduğu bir dönem olarak kabul etmiştir. Ergenlikteki aşırı fırtına ve stresi de güdüler arasındaki çatışmaya bağlamıştır. Duyarlı olmaya karşı kabalık, radikalizme karşı tutuculuk gibi. Hall'ın kuramı eskimiş fakat onun fırtınalı ve stresli bir dönem fikri pek çok kuramcı ve sokaktaki insan tarafından benimsenmiştir.

Psikanalitik görüşe göre de ergenlik ani ve büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Gizil dönem görece olarak en sakin dönemlerden biridir. Fakat buluşla birlikte cinsellikteki patlama, karmaşa ve üzüntüyü yaratır. Karmaşanın olmaması normal büyümenin olmadığını gösterir.

Bütün araştırmacılar bu fırtına ve stres fikrine katılmamaktadır. Bandura'ya göre karmaşadan kaçınılmazlık büyük ölçüde abartılmaktadır. O'na göre bazı eğilimler ergenin yaşamında karmaşanın rolünün aşırı vurgulanmasına yol açmıştır. Bu eğilimler:

1. Ergenlikteki uyumsuzluk ve geçici heveslerin aşırılaştırılması
2. Kamuoyunun döneme duyarlı hale gelmesi
3. Kamuoyunda daha çok sapkın gençliğe dayalı haberler ve aşırı genellemelerin yer alması.
4. Cinsel davranışın biyolojik belirleyicilerinin aşırı vurgulanması.

Bandura'ya göre ergenin asi, yabani ve ne yapacağı, nasıl davranacağı belli olmayan biri olarak görülmesi onun gerçekten böyle biri olarak yetişmesiyle sonuçlanmaktadır. Böylece ergen, tamamen problemsiz biri olmamakla beraber, ergenliğin fırtınalı ve stresli bir dönem olduğu hipotezi kendi kendini doğrulayan bir kehanet olmaktadır.

ANTROPOLOGLARIN GÖRÜŞÜ: Mead ve Benedict.

Benedict'e göre insanlar, kültürlerine bağlı olarak bebeklikten yetişkinliğe farklı şekillerde ulaşırlar. Bazı kültürlerde süreklilik vardır; bazıları ise süreksizdir; çünkü çocuk ve yetişkinden farklı roller bekler. Mead, Samoa adalarında ergenlerle yaptığı bir gözlemlerde davranışın ve rollerin sürekliliğini görmüştür. Cinselliğin ifadesinde çocuklukta da büyük bir özgürlük vardır. İtaatten otoriteye geçiş görece olarak süreklidir. Mead de Benedict gibi süreksiz kültürel koşulların ergenlikte rahatsızlığa yol açtığını savunmaktadır. Antropologlar bazı kültürlerde buluşla ilgili sosyal törenlerin yetişkinliğe geçişi ve yetişkin rollerini

benimsemeyi kolaylaştırdığını oysa bizim gibi kültürlerde bazen ergenliğin yetişkinliğe kadar uzayan bir dönem haline geldiğini savunmaktadırlar.

Ergenin Sorunları

Ebeveynler, ergenlerin sadece % 4'ünü çok sinirli; % 46'sını bir parça sinirli % 50'sini de sinirli olmayan ergenler olarak tanımlamışlardır. Ayrıca gençlerin % 82'si kolay arkadaş edinen gençler olarak tanımlanmıştır. Bu araştırmanın bir kusuru anne ve babaların sosyal beğenirlik yönünde tepki vermiş olma olasılıklarıdır.

Bir başka boylamsal çalışmada ergenlerin % 21'i dikkate değer bir kriz yaşadıklarını ifade etmektedirler. % 55'i ise inişler ve çıkışlara rağmen sonuç olarak gelişmeyi bozmayan engellerle büyümeyi tamamladıklarını söylemişlerdir.

Bandura, genel kanının aksine ergenliğin daha durağan ve süreklilik içeren bir dönem olduğu fikrindedir. Ergenlik bir gecede ortaya çıkmamakta; anne babanın dışında diğer sosyal ajanlar da çocuğu farklı rollere, ilgilere, davranışlara ve statülere hazırlamaktadır. Böyle pek çok geçiş yaşanırken gençlerin kendilerini bir ölçüde rahatsız hissetmeleri doğaldır. 240 lise öğrencisi üzerinde yapılmış bir çalışmada problem alanları belirlenmiştir. Bunlar içinde fiziksel görünüş, notlar, gelecekteki eğitim konularının kızlar için erkeklere göre daha fazla problem yaratan alanlar olduğu görülmüştür. Diğer ortak problemler: meslek, ebeveynler, bağımsızlık, cinsel dürtüler, kardeşler, sigara içme v.b. davranışlardır.

Fiziksel Gelişim

Ergenliğin başladığına işaret eden önemli fiziksel değişimler boy ve ağırlığın artması ve cinsiyet özelliklerindeki değişimlerdir. Bunun dışında fiziksel gelişme içinde erken ve geç olgunlaşma, mizaç ve ilgilerde genetiğin rolü gibi konulara da değinilecektir.

Boy ve Ağırlık :

Kız ve erkek ergenler boy ve kiloda hızlı kazançlar elde ederler; fakat büyüme kızlarda erkeklerden iki yıl kadar önce başlar. Büyümede sıçrama kızlarda yaklaşık 10-10.5 yaşlarında başlar iki yıl sürer. Erkeklerde ise 12-12,5 yaşında başlayıp yine 2 yıl kadar sürer. Kızlarda büyümenin sıçraması 7-11 yaş ranjı arasında, erkeklerde de 13-16 yaşları arasında olabilir. Ergenlikten önce akranlarından uzun ya da kısa boylu olanlar ergenlik süresince de bunu korurlar. Ergenliğin başında da kızlar erkeklerden daha uzundur ancak dönem sona erdiğinde erkeklerin çoğu kızların boyuna ulaşır veya geçer. İlkokul dönemindeki boy uzunluğu ergenlik için iyi bir yordayıcı olmakla birlikte, boy uzunluğunun %30'u ilkokul yıllarındaki uzunlukla açıklanamamaktadır.

Ağırlıktaki artma da benzer şekilde olmaktadır. Kızlar başlangıçta yine erkeklerden daha hızlı olarak kilo alırlar ancak yaklaşık 14 yaşında erkekler kızların vücut ağırlığını yakalar ve geçer. Ergenlikteki ağırlık artışı iskelet yapısındaki değişimle bağlantılıdır. Ancak ağırlıktaki artışı etkileyen başka faktörler de vardır. Ergenliğin başında olan gençlerin yalnızca %5'i obes iken ergenliğin sonuna doğru bu oran % 15'e çıkar. Obesite, normal iskelet gelişimi ve fiziksel ihtiyaç dışında % 20'den fazla ağırlık artışı olarak tanımlanmaktadır. Obesite, diyet, hormonlar ve egzersiz gibi pek çok faktörden etkilenir. Bir kural olarak yağsız vücut ağırlığı 10-12 yaşları arasında artar fakat yağsız vücut kütleini karakterize eden ölçü (miktar) enerji alımı (beslenme) ve enerji çıkışından (fiziksel aktivite, egzersiz) etkilenmektedir.

Bir araştırmada, ergenlik süresince yiyecek alımının zirveye ulaştığı yaşı kızlar için 13-15 arası, erkekler için ise 18 yaş olduğu bulunmuştur. Karbonhidratlar kaloringin % 47-48'ini, yağlar 38-39'unu, protein de yaklaşık %14'ünü sağlar. Unutulmamalıdır ki bu rakamlar ortalama rakamlardır ve enerji akışı değıştikçe önemli oranda değışirler.

Beslenme ve enerji çıkışını düzenleyen biyolojik mekanizma **bazal metobolizma hızıdır (BMH)**. Bu, dinlenme halindeki bireyin kullandığı minimum enerji miktarı olarak tanımlanmaktadır. Önemli derecede genetik olarak tayin edilmesine rağmen BMH belli sınırlar içinde egzersiz veya ilaçlarla düzenlenebilir.

Ergenlerde büyümedeki artışa pek çok organ ve vücut sistemlerinin büyümesi de eşlik eder. Kalp, ciğerler, pankreas, mide, bağırsaklar ve üreme sistemi. Beyin ise bir istisna olarak büyüklüğünün % 90'ına 8 yaşında ulaşır. Lenf ve tymus dokusu da öyledir. Vücut yapısında cinsiyet farkları da ortaya çıkar. Erkeklerde kalp, ciğerler ve kaslar daha gelişmiş ve omuzlar geniş iken kızlarda yağ dokusu gelişir ve kalçalar geniştir. Omuzlar testosterona, kalçalar da östrojene bağlı olarak genişler. Erkek çocuklarının ergenliğe kadar olan dönemde de zaten kasları daha gelişmiştir. Fakat buluş sırasında kızlar 1 yıl için erkekleri geçerler, daha sonra da erkekler kızları yakalar ve gelişmeleri daha ileri düzeyde tamamlanır. Doğumda kızlar biraz daha fazla yağ dokusuna sahiptir. Çocuklukta her iki cins de ağırlık kaybeder fakat erkeklerin kaybı daha fazladır. Ergenliğin hemen başında yağ dokusu tekrar hızla artar. Ergenlik sırasında da tekrar azalır ve bu kayıp yine erkeklerde daha fazladır.

Bu değişimler ve doku uyumları ile vücut oranlarındaki değişme hoş olmayan bir görüntü verir. Kollar ve bacaklar görel olarak daha uzundur ve çenenin alt kısmı da yüze göre daha geniştir.

Birincil ve İkincil Cinsiyet Özellikleri:

Erkeklerde buluş yaklaşık olarak testislerin büyümesiyle başlar ve bunu kıllanma izler ve bir yıl içinde penis büyür. Sonraki yılda da ilk ejakülasyon görülür. Büyüme zirveye ulaştığında koltuk altı kıllanması ve yüzde kıllanma görülür. Yüzdeki kıllanma sabit bir örüntü izler. Önce üst dudakta kıllar görünür (öncelikle de dudak köşelerinde) sonra da yanaklarda ve en son olarak da çene kıllanır. Larinks yani ses tellerindeki değişme daha geç ortaya çıkar. Göğüsler genişler.

Kızlarda, göğüslerin gelişmesi ve kıllanma buluşun ilk işaretleridir. Menarche (ilk adet) yaklaşık 13 yaşında ve normalde genel büyüme zirve yaptıktan sonra ortaya çıkar. Bu, üreme olgunluğunun kesin bir işareti değildir. Çünkü kısırlık tıpkı erkeklerde koltuk altı kıllanmanın genel kıllanmadan 2 yıl sonra ortaya çıkması gibi sonraki 12 - 18 ay içinde ortaya çıkabilir. Kızlarda da ses değişikliği vardır fakat erkeklerdeki kadar belirgin değildir. Kızlar üreme olgunluğuna ise adet görmeye başladıktan 4-6 yıl sonra yaklaşık 20 yaşında ulaşırlar.

Endokrine Bağlı Değişmeler

Ergenlik süresince çeşitli fizyolojik değişmeler ortaya çıkar. Bunlar: metabolizma hızında değişmeler; kan basıncı, solunum hızı ve ter bezlerinin aktivasyonundaki hızlanmadır. Bu değişmeler endokrin salgı bezlerine bağlı değişmelerdir.

Endokrin salgı bezlerinin önemlileri hipofiz bezi ve cinsiyet salgı bezleri (yumurtalık ve testis) dir. Yumurtalık, östrojeni, testistler de testosteronu salgılar. Erkeklerde androjen ve kızlarda östrojen cinsel olgunlaşmada en önemli rolü oynarlar. Progesteron da ergen genç kızın doğurganlık yeteneğini sağlayan önemli bir hormondur.

Olgunlaşma yani buluğa erme zamanı bireysel farklılıklar da göstermektedir. Erkekler için erken olgunlaşma bir avantajdır. Daha çekici, daha atletik olarak algılanırlar ve kendilerine daha yetişkin muamelesi yapılır; okulda da pek çok görev verilir. Çocuksu, konuşkan ve huzursuz olarak tanımlanmaları daha zordur. Diğer yandan geç olgunlaşanlar olumsuz bir kendilik kavramı oluştururlar. Erken ve geç olgunlaşanlar arasındaki fark fiziksel görünüş açısından gittikçe kaybolur. Ancak, yetişkin olduklarında erken olgunlaşan gençler daha dengeli, sorumlu ve geleneksel görevlerde daha başarılıdırlar. Geç olgunlaşanlar ise 30 yaşlarına geldiklerinde görece olarak daha aktif, daha keşfedici, içgörü sahibi, kavrayışlı ve bağımsız olmaktadır. Öyle görünmektedir ki geç olgunlaşan ergenler akranlardan geride olmayla baş edebilmek için toplumda değerli olan bazı davranışlar edinmektedirler. Olaya bütün olarak bakıldığında erken olgunlaşanların daha avantajlı oldukları görülmektedir.

Erken olgunlaşan gence daha fazla sorumluluk ve öncelik verilmektedir. Fiziksel güçlerinin daha fazla olması sayesinde erkeksi olarak algılanırlar. Fiziksel kapasitenin ve gücün gençlerin kendilik kavramını etkilediği görülmüştür. Bir sportif faaliyetten sonra gençlerin bir kısmına fiziksel gelişmelerinin iyi olduğu ve başarılı bulundukları yönünde geribildirim verilirken, diğer gruba negatif geri bildirim verilmiştir. Geribildirimden önce ve sonra kendilik kavramları ölçülmüştür. Negatif geribildirim alanların kendilik kavramında düşme görülmüş ve bu gençler daha sonra fiziksel aktivitelere katılma yönünde bir tercihte bulunmamışlardır.

Kızlarda erken ve geç olgunlaşmanın etkileri bu kadar net değildir. Geç olgunlaşan kızlar okulda daha iyi ve önemli rollere sahiptir ve daha dengeli, sosyal, lider ve kendini ifade eden

ergenlerdir. 17 yaş grubundaki ergenlerde geç ve erken olgunlaşanlar arasındaki farkın çok azaldığı görülmektedir. Bir başka çalışmada da geç olgunlaşan kızların başarı ve yetenek testlerinde düşük puanlar aldıkları, daha fazla kaygı gösterdikleri ve akranları arasında daha az popüler oldukları görülmüştür. Bir başka araştırmada da 6.sınıf kız öğrencileri buluğa ermemiş kız arkadaşlarını buluğa girenlere göre daha pozitif olarak değerlendirmişlerdir.

Erken olgunlaşan ergenler kimlikleri konusunda daha erken karar vermek zorundadırlar. Çünkü fiziksel görünüşleri yetişkininkine daha yaklaşımıştır. Öte yandan geç olgunlaşanların ise fiziksel değişimlerle baş etmek için daha fazla zamanları vardır ve bu yüzden kimlik oluşturmada daha esnek olabilirler. Bir araştırmacıya göre, geç olgunlaşan ergenler 30'lu yaşlarında daha az ailesel, mesleki ve evlilikle ilgili bağlantılara girmişlerdir. Geç olgunlaşanlar aynı zamanda bir kimlik bulmada güçlükle karşılaşmaktadırlar. Erken olgunlaşanların daha erken yaşta “yanlış” da olsa bir kimlik edindikleri, ancak geç olgunlaşanların 30-35 yaşında bile herhangi bir kimliğe tutunamadıkları ileri sürülmüştür. Bu tür bulguların erken, geç ve zamanında olgunlaşan ergen gruplarıyla yapılan çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Ergenin psikolojik gelişimi için biyolojik gelişim, bunun içinde de özellikle cinsel gelişme önemlidir. Tüm dünyada, özellikle gelişmiş ülkelerde buluğa erme yaşı gittikçe küçülmemekte ve ergenlikteki gelişme genlerinin olası ranjı içinde maksimuma yükselmektedir.

Buluğdaki fiziksel değişimler kızlar için daha stres vericidir. Çünkü adet, hem olgunlaşmanın reddedilemez ve sosyal olarak tanınan bir işarettir hem de bu olaya fiziksel rahatsızlıklar eşlik edebilir. Erken yaşta adet görmeye başlayan kız çocukları, psikosomatik stres belirtilerini daha fazla göstermektedir. Adetin başlama yaşı genel sosyal koşulların bir fonksiyonu olarak da değişmektedir. Örneğin beslenme ve bir spor dalında etkin olma gibi.

Aile içinde süre giden bir stres içinde yetişen kızlar davranışsal ve psikolojik problemleri daha fazla göstermekte ve aile içi çatışma ve boşanma gibi stres yaratıcı faktörler somatik sonuçlar yaratabilmektedir. Kızlar sorunları içselleştirebilir ve bu yüzden de metabolizmaları yavaşlayabilir. Metabolizma yavaşlayınca kilo alınmaya başlanır ve yağlanma arttıkça erken adet görme olasılığı da artar. Yeni Zelanda da, aile içi çatışma ve babanın yokluğunun erken adet görmeyle bağlantılı olduğu bulunmuştur.

Erken adet gören kızların flörte, sigara içmeye ve alkole daha erken başladıkları bulunmuş. Geç olgunlaşan kızların ise daha sosyal, lider, konuşkan ve kendini daha iyi ifade eden kızlar olduğu görülmüş. Esasen erken veya geç adet görmenin her ikisi de kızlarda olumsuz duygusal tepkiler yaratabilmektedir. Önemli olanın ergen tarafından "zamanında" olarak algılanma olduğu öne sürülmüştür. Kızlarda lise yıllarından önce hızlı gelişme istenen ve prestiji sarsan bir durum iken lise yıllarında hızlı gelişme, kızları istenir ve olumlu bir sosyal pozisyona getirmektedir. Erken olgunlaşmanın zayıf beden imgesi ve kendini olumsuz değerlendirmeye ilişkili olduğu bulunmuştur. Beşinci veya altıncı sınıfta olgunlaşan kızların uzun boylu ve cinsel açıdan daha gelişmiş oldukları ve kendilerini daha sakar ve hantal hissettikleri, lise yıllarında ise kendilerini genç kız olarak hissettikleri ve diğer kızlar tarafından kıskanıldıkları bulunmuştur. Bu yıllarda kendilik kavramları daha olumlu olmakta ve genel uyum ve aile içi uyumları yükselmektedir. Kızlarda erken olgunlaşma başlangıçta bir dezavantaj iken geç olgunlaşma da lise yıllarında bir dezavantaj olmaktadır. Kız ve erkeklerden oluşan grup arkadaşlıklarına çok fazla katılamamaktadırlar. Öte yandan geç olgunlaşan kızlar ana babalarının sınırlama ve eleştirilerine erken olgunlaşanlar kadar sıkça maruz kalmamaktadırlar.

Cinsel Davranış ve Tutumlar

Bugün pek çok kültürde ergenlerin cinsel davranışlarına pek kolay izin verilmemektedir. Bu da ergenleri farklı cinsel doyumlar aramaya itmektir. Kız ergenler, erkek ergenlere göre bu konuda daha fazla ketlenmişlerdir. Kızlar cinsel dürtülerini gelecek hakkındaki fantezilere yöneltirler (Gelin olma, aşık olma v.b.) Öte yandan erkeklerin cinsel fantezileri ise daha çok cinsel aktivitenin kendisine yönelmektedir. Masturbasyonun, erkek ergenlerde kızlara göre daha sıklıkla görüldüğü bildirilmiştir. Örneğin 15 yaşında bu oran % 82'ye % 25'dir. Ergenliğin sonlarına doğru yaklaşık 25 yaşında, ergenlerin fantezilerle yetinmeyip ilk cinsel deneyimi yaşadıkları görülmektedir.

Mizaç:Çocukların aktif veya sakin olmalarının insanlara sıcak veya soğuk yaklaşımlarının güçlü bir genetik temeli vardır. Çeşitli günlük davranışlarda (yeme, TV izleme, oynama v.b.) aktivite düzeyleri belirlenen ikizler arasında mizaca ilişkin bu korelasyon .62-.77 arasındadır. Orta SED'den 138 ailenin çocuğuyla yapılan ve bebeklikten ergenliğin sonuna kadar devam eden boylamsal çalışmada mizaçtaki kalıcılığın, çocuğun gelişimindeki ve çevredeki tutarlığa

bağlı olarak değiştiği görülmüştür. Ergendeki ve çevredeki büyük değişiklikler gelişimde de mizaçta da değişimler yaratmıştır.

İlgiler: Ergenler kalıtsal ön yatkınlıkla bazı ilgilere doğuştan mı sahiptirler? Yapılan araştırmalar, evlat edinenlere göre biyolojik ana-baba ile ergenin ilgileri arasında daha yüksek korelasyon göstermiştir. Ne var ki yalnızca genetik ortaklık olduğu için ilgiler benzememekte, aynı zamanda ortak bir çevre de ilgileri ortak kılmaya katkıda bulunmaktadır. Ana-babanın görevi ergenin ilgilerini belirleyebilmek için ona çeşitli fırsatlar tanımaktır. Yoksa hiçbir çocuk, besteci, ressam veya tenisçi olmak üzere donanmış olarak doğmaz. Anne-babaların çoğu, çocuğun yeteneklerini çok fazla düşünmeksizin kendi istedikleri şeyi yapmalarını isterler. Ergenlerin ilgileriyle ebeveynlerin ilgilerinin araştırıldığı bir çalışmada ergenlerin bir grubu kendi biyolojik ebeveynleriyle bir kısmı da evlatlık verildikleri ailelerde yaşamaktadırlar. Aileler, gelir ve eğitim düzeyi gibi önemli açılardan farklı değildirler. Soru formları, ebeveynler ve ergenlerin *tehlikeli*, *yaratıcı* ve *bilimsel* yaşam yönelimlerinden hangisine sahip olduklarını belirlemeye yöneliktir. Bulgular, ergenlerin ilgileri ile biyolojik ebeveynin ilgileri arasında önemli binişmeler göstermiştir. Bazı ergenler ilgilerini anneden bazıları da babadan almaktadır. Fakat bu, yalnızca genetik geçişle mi olmaktadır? Burada daha çok çevre kalıtım etkileşimi söz konusudur. Yani ergenler, aktif olma, sosyal olma ve strese dayanıklılık açısından bir yatkınlıkla doğarlar ve bu yatkınlıklar onları belli ilgi ve uğraşlara yöneltir. Ebeveynin rolü ergene bir ilgi çeşitliliği içinde seçme şansı ve ortam yaratmaktır.

Bilişsel Gelişim

Formel İşlemler Dönemi: 11 - 14 yaş arasındaki çocuk ergenlikle birlikte formel işlemsel düşünceye geçer. Bazılarına göre yetişkinliğe ulaşma anlamlı bilişsel değişimlere yol açar. Ergenliğe ya da yetişkinliğe geçiş formel işlemlerin kullanılması için bir garanti değildir. Berzonsky (1978)'ye göre Piaget'nin gelişim dönemlerinin ilk üçü evrenseldir ve formel düşünce ise yetişkinin seçebileceği birkaç düşünce tarzından biridir. Genellikle bu seçimi de eğitimin şekli ve diğer çevresel deneyimler belirler

Okul yıllarında, sınıflama, serileme ve korunumdaki başarılarla formel işlemlere varılır. Bu süreç içinde, egosentrizm aşılar, bir seferde tek bir boyuta odaklaşma yoktur, sezgisel yargılar kullanılmaz ve artık somut durumlarla baş edilebilir. Formel düşüncenin bir başka özelliği de

metaforik (mecazi) anlamların çıkarılmasıdır. Bu nedenle pek çok İlkokul öğrencisi ata sözlerini ve fabl türü hikayeleri anlamada zorlanırken ergenlerin sembol sistemleri genişlemiş olmaktadır. Soyut karşılaştırmalar mümkün olur. Ergenlerde, sosyal, politik ve dini olaylar üzerine görüş edinme ve düşünme de yaygındır. Bu, SED, ailenin ideolojisi ve tarihsel dönem ile ilişkilidir. Konu önemli olmaksızın düşüncenin nasıl ortaya çıktığı ise bilişsel düzey ile ilgilidir ve düşüncede soyutlama ön plana çıkar.

Buluğ dönemi 11-12 yaş çocuğu için somut gösterimlerin olmadığı durumlarda soyutlamalar hakkında akıl yürütme kapasitesinin gelişimidir. Formel düşüncenin 4 yönü vardır. Bunlar;

1) önermeler mantığı, 2) orantısal akıl yürütme, 3) değişkenlerin izolasyonu, 4) kombinasyonel akıl yürütme.

Formel düşünce yalnız gerçek olana değil olası olana odaklanır. Bununla ilgili bir örnek bir ergenin tamamen sözel bir ifadeyi nasıl temsil ettiğidir. “elimdeki şey yeşil midir değil midir?” ifadesi gerçek yaşamdaki hiç bir ilişkiye dayanmaz ve somut düşünceye sahip çocuklar bunu anlamakta güçlük çekerler, özellikle elimdeki şey GLİP midir, değil midir diye bir soru öncekiyle aynı mantığı paylaşır, fakat anlaşılması daha zordur; çünkü formel düşünce öncesindeki bir çocuk GLİP’e somut bir anlam bulmaya çalışacak veya ifadeyi anlamayacaktır.

Tamamen soyut konularla ve ilişkilerle uğraşma formel düşünce kapasitesinin dışında zaten ergenin tercih ettiği düşünce biçimidir. En azından Piaget’ye göre tipik ergenler, zamanın ve mekanın sonsuzluğunun doğurguları üzerine düşünürler, bazen radikal, bazen hayalci, bazen idealist bazen de ütopya peşinde olurlar ve her birinin dünyayı kurtarmak için bir planı vardır.

Önermeler Mantığı

Önermeler, basit ifadeler veya ideallerdir. Örneğin: “bütün insanlar eşit yaratılmıştır”. Önermeler çeşitli mantık tartışmalarında kullanılır. Önermeler mantığı çeşitli soyutlamalar arasındaki ilişkinin gerçek değerini yargılar.

Soğan yemediğine memnunum, eğer sevseydim her zaman yerdim ve hoş olmayan şeyleri yemekten nefret ederim. Somut düşünen biri bu cümlelerin mantığına itiraz etmeyecektir. Oysa soyut düşünen “hoş olmayan şeyleri yemekten nefret ederim” diye sonlanan bir tartışmanın

“eğer soğan sevseydim..” diye başlamasındaki uyuşmazlığı görür. Önergeler mantığına bir başka örnek yalancılar ve doğrucular problemlerinin çözümüdür.

“Nelson’lar bir akşam dışarı çıkacaklardır ve 4 çocukları için bir bakıcı tutarlar. Bayan Nelson evden çıkarken bakıcıya çocuklardan 3’ünün devamlı yalan söylediğini sadece birinin devamlı doğruyu söylediğini iletir ve doğrucunun kim olduğunu da söyler. Bakıcı mutfaktayken çocuklar bir vazoy kırarlar ve bakıcı hemen koşup vazoyu kimin kıldığını sorar. Ancak doğrucunun kim olduğunu unutmuştur. Çocukların ifadelerinden doğrucuyu yakalamalıdır.

Betty : Vazoyu Steve kıldı

Steve : John kıldı

Laura : Ben kırmadım

John : Steve yalan söylüyor ben kırmadım

Somut akıl yürüten biri vazoyu Laura kıldı çünkü suçlu insan suçunu inkar eder derken formel düşünce sahibi olan çocuklardan 3’ünün yalancı olduğunu dikkate alarak problemi düşünür ve John doğruyu söylüyor der.

Araştırmalar tutarlı olarak göstermiştir ki; çocuklar ergenliğe kadar formel düşünce işaretleri göstermezler. Ancak ergenlikte bunun ilk işaretleri başlar. Kuhn (1977) enlemesine kesitsel bir araştırmada 2. ve 8. sınıflar arasındaki çocukları test etmiştir.

Mr. Jones bahçesindeki çiçeklere bazı böceklerin zarar verdiğini düşünür. Bir gün bahçede inceleme yapar ve 3 cins böcek görür. Büyük çizgili böcek, küçük çizgili böcek ve küçük siyah böcek. Daha sonra bir arkadaşına bahçede gördüğü böcekleri anlatır. Mr.Jones’un kullandığı cümlelerden hangisi doğrudur.

- 1) Bahçemdeki böcek eğer büyükse çizgiliydi
- 2) “ “ “ büyükse siyahtı
- 3) “ “ “ küçükse çizgiliydi
- 4) “ “ “ küçükse siyahtı
- 5) “ “ “ çizgiliyse büyüktü
- 6) “ “ “ çizgiliyse küçüktü
- 7) “ “ “ siyahsa büyüktü
- 8) “ “ “ siyahsa küçüktü

1 ve 8 doğru diğerleri yanlıştır. 13-15 yaşları arasındaki ergenlerin ancak % 44'ü buna doğru cevap verebilmişlerdir. Diğer sınıf düzeyleri ise problemin çözümünü başaramamışlardır. Çocuklar koşullu cümlelerin mantıksal sonuçlarını anlayamamaktadırlar. Çocuklar akıl yürütme yerine tahmin etmeyi mi tercih etmektedirler. Bu yanlıştır. Çocuklar akıl yürütmektedirler ancak somut düzeydedir. “Böcek küçükse çizgilidir” cümlesini okuyan çocuklar böcek resimlerine bakıp küçük çizgili böcek görürse cümleye doğru demek, bakmazsa yanlış olduğunu düşünmektedir. Bu stratejiyle 8 cümleden 4'üne doğru demek mümkündür. Nitekim 2. sınıfın % 83'ü, 4.sınıfın % 85'i 6. sınıfın da % 72'si 8 cümlelerin 4'ünü veya fazlasını yanlış yargılamışlardır.

Orantısal (Proportional) Akılyürütme

Niceliksel oranlar: Çocuklar somut işlemsel düşünceye ulaştıklarında olayların ve nesnelerin somut özelliklerinin mutlak eşitliğini veya eşitsizliğini yargılama yeteneği geliştirirler. Örneğin, korunum denilen akıl yürütme formunda 8 bozuk paranın nasıl yerleştirilirse yerleştirilsin diğer 8 bozuk paraya eşit olduğunu somut işlemsel düzeydeki bir çocuk anlar. Formel işlemsel düşünceye geçişte ise çocuklar bu sayısal eşitlik yargılamalarının ötesine geçerler ve göreceli veya nispi eşitlik kavramını kazanırlar. Piaget ve Inhelder'da buna nispi/orantısal akıl yürütme demektir. $\frac{1}{2}$ 'nin $\frac{2}{4}$ ile doğru orantılı $\frac{4}{2}$ ile ters orantılı olduğunu bulmadır. Bunun ilköğretim yıllarındaki bölme ve kesirler konusunda verilecek eğitimle öğretilebileceği düşünülebilir. Fakat orantısal akıl yürütme, oranların anlaşılmasına dayanır ve basit kesir işlemlerinin mekanik olarak anlaşılmasından bağımsızdır. Tıpkı bir sayının anlaşılmasının mekanik olarak saymadan bağımsız olması gibi. Orantısal mantığı kullanarak eşitlikleri belirleme, korunumu kullanarak eşitlikleri belirlemeden iki nedenden dolayı farklıdır.

1) Orantısal akıl yürütme, daha fazla faktörün koordinasyonuna ihtiyaç gösterir. Korunumda olduğu gibi yalnızca mutlak niceliklere (uzunluk, ağırlık, sayı v.b.) değil, mutlak nicelikler arasındaki ilişkiye temellenmiş göreceli niceliklere (uzunluk, ağırlık ve sayı oranları gibi) de dikkati gerektirir. Bir çocuğa iki grup bilyeden hangisinden kırmızı bilye seçme şansının daha fazla olduğu sorulduğunda, eğer çocuk hangi tarafta kırmızılardan çok olduğunu sayıp karar verirse başarılı olamaz. Başarmak için her iki grupta kırmızı bilyelerin diğerlerine oranı dikkate alınmalıdır.

2) Orantısal akıl yürütme korunumdan daha ileridir. Çünkü orantısal akıl yürütmede kavramların doğası farklıdır. Korunumda miktarın, sayının, uzunluğun, ağırlığın vb.'nin eşitliği yargılanır ki bunların hepsi doğrudan denenebilen nesne özellikleridir. Bütün bu özellikler, görsel, tensel ve kas duyumları ile hissedilebilir. Orantısal akıl yürütmede ise denekler nesne veya olayların olasılık, yoğunluk gibi doğrudan hissedilmesi mümkün olmayan özellikleriyle ilgilenirler. Örneğin yoğunluk, nesnenin ağırlığının hacmine olan oranıdır. Bu türden daha yüksek düzeydeki özellikler, gözlenebilir özelliklerin zihinsel manipülasyonu ile elde edilir. Somut özelliklerin tersine bunlar soyuttur. Piaget ve İnhelder çocukları, olasılıkları karşılaştırma ve fiziğin kanunlarını keşfetme problemleriyle karşı karşıya getirdiklerinde, orana temellenmiş akıl yürütmenin ergenliğe kadar gelişmediğini gördüler. 8 - 10 yaş arasındaki çocukların oran ilişkilerini keşfedemedikleri 11 - 12 yaşına doğru ise oranlar hakkında bir anlayışa çabucak ulaştıklarını görmüşlerdir. Piaget'ye göre çocuklar bu sırada okulda oran ve olasılık hakkında hiçbir şey öğrenmemektedirler.

Noelting (1980) Kanada'da orantısal akıl yürütmenin ergenliğe kadar kendiliğinden ortaya çıkmadığını göstermiştir. 6-16 yaşları arasındaki çocuklara portakal suyu ve su ile yapılacak farklı su-portakal oranları içeren karışımlardan hangisinde portakal lezzetinin daha fazla olacağını sormuştur.

Bu problemde başarı ancak oransal akıl yürütme ile mümkündür. Nitekim başarı yaşı 12 yıl 2 aydır. Oransal akıl yürütmeye götüren gelişimsel sırada, yalnızca tek bir boyut üzerinde akıl yürütme birinci sırada gelir. Falk ve arkadaşlarının (1980) deneyinde bu açıkça görülmüştür. Çocuklara "Sol elimde 6 mavi 12 sarı boncuk, sağ elimde 1 mavi 5 sarı boncuk var. Hangisinden sarı boncuğu alma şansın daha fazla diye sorulunca, çocuk sol el çünkü orda daha fazla sarı boncuk var demiştir. Çocuğa, fakat aynı zamanda mavi boncuk da fazla denilince "olsun fark etmez" cevabını almışlardır.

Sonraki aşamada çocuklar, tek bir boyut üzerinde akıl yürütmenin yetmeyeceğini anlarlar ve iki boyutun değerleri arasında bir ilişki kurmaya kalkışır. Fakat bu bir oran ilişkisi değil, toplama ilişkisidir. 12 yaşındaki bir çocuğa hangi sürahide daha fazla portakal lezzetinin olacağı sorulduğunda (2 bardak portakal suyu+3 su) ile (1 portakal suyu+2 su) eşit lezzette der. Çünkü her ikisinde de portakal suyundan sadece bir bardak fazla su vardır. Son aşamada

ise çocuklar bu ilave etme veya çıkarma stratejilerinin yetmediğini anlarlar ve orantı değerleriyle ilgilenirler.

Anlamsal orantılar (Kıyaslama/Anoloji Mantığı) :

Orantısal akıl yürütmeye yakından ilgili diğer yetenek analogilerin kavranmasıdır. Portakal suyu, ve renk seçme problemlerinde niceliksel ilişkilerin eşitliği kurulmaya ve anlaşılmaya çalışılır; analogilerde ise anlamsal ilişkilerin eşitliği dikkate alınmalıdır. Örneğin bir sözcüğün eş anlamlısının, zıt anlamlısının ya da kategori üyeliğinin kavranıp uygulanmasıdır. Sternberg ve Nigro'ye göre bütün kıyaslamalar kuşkusuz eşit zorlukta değildir. Ancak, performans yaşa göre iki farklı düzeyde ortaya çıkmaktadır. Birinci düzeyde çocuklar genellikle çağrışımsal bir stratejiyi tercih ederler. Yani verilen sözcük ile ilgili olarak akıllarına gelen ilk sözcüğü söylerler. Ya da verilen örnek sözcükler arasındaki ilişkiyi tüm yönleriyle dikkate almazlar. İkinci düzeyde ise birinci kıyaslama kesinlikle ikinciyle aynı olur. Çünkü sözel çağrışım değil sözel akıl yürütme kullanılır. Kıyaslama, orantısal akıl yürütme ile aynı bilişsel gerekliliği taşır ve bu yetenekler ergenliğe kadar tamamen gelişmez.

Değişkenlerin izolasyonu :

Formel işlemsel düşüncenin bir diğer yönü de değişkenlerin ayrıştırılmasıdır ve aslında nedenselliğin tayini yöntemidir. Bir faktörün sonuç üzerinde değişiklik yaratıp yaratmayacağını görmek için diğerlerini sabit tutarak o faktörü değiştirmek esastır. Eğer bir etki yaparsa o faktör “neden” dir. Değilse onu dışarıda bırakıp diğer bir faktörü deneriz. Piaget ve Inhelder'ın bu amaçla kullandıkları problemler sarkaç problemi, bir nesnenin suda batmasının nedenine ilişkin problem ya da bir çubuğun eğilip eğilmeyeceğini belirleme problemidir.

Sarkaç probleminde sorulan: Bir sarkacın salınımını belirleyen faktör nedir? sorusudur. Bu sorunun gerçek cevabı sezgisel olarak verilebilecek cevaptan çok farklı olarak sadece sarkacın uzunluğudur. Deneğe verilen malzemeler : farklı uzunlukta ipler, farklı ağırlıklar ve sarkacın asılacağı bir düzendir.

İşlem öncesi dönemdeki bir çocuğa bu malzemeleri verip soruyu sorduğumuzda aynı anda pek çok şeyi değişimleyerek sonuca bakacak “neden” olarak pek çok değişken sayacaktır. Bir durumda hafif ağırlık ve uzun ipe sarkacı iter, ikinci durumda kısa ip, ağır ağırlık kullanır; fakat sarkacı kendi halinde bırakır. Tabi ki ikinci durumda sarkaç daha hızlı salınır ve çocuk sarkacı itip itmemenin fark yarattığını söyler. Oysa ne yaptığı denemeler ne de mantıksal çıkarım bunu söylemektedir.

Somut işlemleri kullanan çocuk ise daha faydalı bir yol izleyerek bir seferde yalnız bir değişkeni değiştirir fakat bu stratejiyi sürdüremez. Örneğin farklı uzunluktaki ipleri denerken diğerlerini (ağırlık, güç ve düşme noktası) sabit tutar; fakat sonra bir yerde bunları karıştırır ve ağırlık ve uzunluğu bir arada değişimler. Sonuçta ya yanlış iki değişkeni ileri sürer ya da değişkenlerin yanlış olanını ileri sürüp diğerlerini bırakır.

Formel-işlemsel düşüncedeki çocuk ise önce gözlemleri için bir plan yapar. Bu gözlemler, hipotezi için bilgi sağlayacak onu ya doğrulayacak ya da yanlışlayacak gözlemlerdir. Gözlemlerden bir sonuç çıkarır.

Değişkenlerin izolasyonu için gerekli akıl yürütmeye ergenlik dönemine kadar denekler kendiliklerinden ulaşmamaktadırlar. Kuhn’un bitki problemini üniversite öğrencilerinin % 60’ı işe yarayan değişkeni izole edip gerisinin dışarıda kalmasını mantıksal olarak açıklayabilmişlerdir. Bu grupta başarısız olanlar ile ergenlik öncesi dönemde olup başarısız olanlar arasında verilen yetiştirme eğitimi sonunda da fark çıkmıştır. İlk grup anında bir formel düşünceye geçiş gösterirken diğer grupta orta derecede bir ilerleme olmuştur.

Kombinasyonlar Üzerine Akıl Yürütme :

Bu düşünce biçimi çocuğun bir elemanlar setinde elemanları kaç farklı şekilde kombine edebileceği ile ilgilidir. Örneğin A, B, C elemanları AB, AC, BC şeklinde ikili veya ABC olarak üçlü biçimde bir araya getirilebilirler. Kombinasyonel akıl yürütmeyi ölçmek için Piaget kimyasal bir problem kullanır.

Birbirinden farklı fakat renksiz sıvılar

Denekten istenen sarı bir sıvı elde etmesi ve bu sonuca varmak için bütün olası kombinasyonları denemesidir. Ergenlerin tümü olası 15 durumu da dikkate alıp problemi çözerken ergenlik öncesindekiler deneme yanılma stratejisini kullanmışlardır.

Ergenlikte Sosyal – Duygusal Gelişim: Kimlik Kazanma

Erikson'a göre kimlik sosyal gerçeklik içinde halen tutulmakta olan fakat her zaman gözden geçirilmeye ve değiştirilmeye müsait kendiliğe ait bir gerçekliktir. Öznel bir süreklilik ve aynılık duygusudur. Erikson ergenlikteki krizi kimliğe karşı rol karmaşası olarak ortaya koymaktadır. Sadece yetişkin çevrenin talepleri değil; aynı zamanda ergenin süratle değişen fiziksel görünüşü de ergeni böyle bir çatışma içine sokar. Erikson'a göre bizim gibi toplumlar bunun için ergene oldukça izin verici davranır. Ergen çeşitli bağları ve kimlikleri dener ve sonunda kendine en uygun olanı bulur. Bu denemeler gerçek yaşamdaki insanlarla etkileşim şeklinde olabileceği gibi, roman kahramanlarıyla, hayali kişilerle ve ideolojilerle de olabilir. Erikson'ın kimlik gelişimi konusunda daha ayrıntılı çalışmalar Marcia tarafından yapılmıştır. Marcia yarı yapılandırılmış görüşmelerle ergenlerin, 4 farklı statü içinde bulunduklarını belirlemiştir. Bunlar; başarılı kimlik, kararsız (askıya alınmış) kimlik, erken bağlanmış ve kargaşalı kimliktir. Başarılı kimlikte kimlik krizi yaşanmış ve bir kimliğe bağlanma gerçekleşmiştir. Bu gençlerin, başarı yönelimli, sosyal olarak uyumlu, yakın ilişkiler kurabilen ve ahlaki gelişimde daha ileri düzeyde ergenler olduğu bulunmuştur. Kararsız statüdeki ergenler için ise kriz devam etmektedir, alternatifler arasında gidip gelme ve kararsızlık vardır. Bu ergenlerin özellikleri ise, yüksek kaygı, otoriteyle çatışma, ebeveyne karşı ambivalan (birbirine zıt) duygular ve suçluluk duymadır. Bir kimliğe erken bağlanmış ergenler ise yetişkin kimliği ile ilgili değerleri krizsiz biçimde kabul eden ve bir anlamda çocukluğu sürdürerek kendilerine durağan bir pozisyon sağlayan ergenlerdir. Bu ergenlerin otoriteyle çatışma yaşamayan, ebeveyne yakın, sosyal kabul ihtiyacı içinde olan, özerkliği ve kaygısı düşük ergenler oldukları görülmüştür. Kargaşalı kimlik statüsündeki ergenler ise bir kimliğe bağlanmak için çaba harcamayan ergenlerdir. Kriz yaşayabilir ya da yaşamayabilirler. Kimlik arama mücadelesinden geri çekilme, yakın ilişkiler kuramama ve bir ölçüde uyma davranışı bu ergenlerin özellikleri olarak saptanmıştır.

Erkekler arasında başarılı ve askıya alınmış kimlik statüsünün daha yaygın olduğu bulunmuştur. Başarılı ve erken bağlanma statülerindeki kızların ise birbirlerine çok benzedikleri görülmektedir.

Yapılan bir çalışmada 12 - 24 yaşları arası gençler alınmış ve yaş ilerledikçe başarılı statüde bir artma, erken bağlanmış ve askıya alma statüsünde ise azalma görülmüştür. Fakat aynı bireyleri 3 yıldan daha fazla izleyen başka bir çalışmada da bir kimlik statüsünün zorunlu olarak durağan olmadığı gösterilmiştir.

Ergen ve Ailesi

Bowerman ve Kinch (1969) sosyal ilişkilerdeki geçişi incelemişlerdir. 4.-10. sınıf öğrencilerine, aileyle mi akranlarla mı özdeşleştikleri, hangisiyle birlikte olmak istedikleri ve değerleri ile normları kendininkine en çok benzeyen grubun hangisi olduğu konusunda sorular sormuşlardır.

- 1- Özdeşim : Aileler mi arkadaşlar mı kendilerini daha iyi anlıyor.
- 2- Birlik yönelimi : Hangi grupla birlikte olmak ve bir şeyler yapmaktan hoşlanıyorlar.
- 3- Normatif yönelim: Kimin fikirleri kendininkine benzer? Doğru ve yanlış hangisini referans alarak karar verir.
- 4- Yukarıdaki üçünden alınan oranlar birleştirilerek birleştirilmiş yönelim elde edilmiş.

Yaşla birlikte yönelimlerde önemli değişimler görülmüş. Aileyle birlikte olma ve birleştirilmiş yönelim dikkate alındığında ailesiyle birlikte olmak isteyenlerin oranı 4. sınıfta % 87.1 iken 10. sınıfta % 31.6 olmuştur. Özdeşim kurmada ise böyle dramatik bir değişme gözlenmemiştir.

Ergenlerde arkadaş grubunun etkisi dönemin başında güçlüyken gittikçe etki azalmaktadır. Bununla birlikte bir gençlik kültürünün olması ergenlikteki problemleri azaltmada önemli rol oynamaktadır.

Çünkü,

1) Karmaşık bir toplumda aile gibi göreceli olarak basit bir yapı diğer ilişkiler için yeterli bir deneyim sağlamamaktadır. Akran grubu içinde bulunma ergeni sorumluluk ve otorite ile ilgili olarak hazırlar.

2) Akran grubu hem gencin başarıları için bir standart sağlar hem de aynı yaş grubunun değerlendirmeleri aileye göre daha objektif olur. Bu açıdan ergene bağımsız bir statü sağlar.

3) Alternatif rolleri, davranışları ve kimlikleri tartışmaya ve alıştırmaya yapmaya fırsat tanır.

4) Bazen ergeni yetişkinlerin zorlama ve baskılarından korur.

5) Bütün ergenler aynı deneyimleri yaşadıkları için, sosyal, akademik ve mesleki konularda karar almada akran grubu destekleyici olur.

6) Akran grubu kurumlaşmış bir davranış biçimi sağlayarak sapkın davranış olasılıklarını azaltabilir.

Ergenlikte Sosyal-Biliş

Sosyal biliş alanına göre bireyler sosyal olmayan olaylar hakkında olduğu gibi sosyal olaylarda da akıl yürütürler. Sosyalbiliş, bilişsel yapısal perspektifin bir alt disiplini. Sosyal bilişsel düşünce içinde, bireyin kendisi veya diğerleriyle ilgili herhangi bir algı, duygu, güdü, yetenek, niyet, amaç, ilgi, tutum, inanç, kişilik yapısı veya herhangi bir süreç veya özellik olabilir. Önemli sosyal-bilişsel gelişim alanlarından biri, izlenim oluşturma (impression formation) diğeri de rol almaz.

İzlenim oluşturmada 3 boyut vardır: ayrıştırma, çıkarsama ve organizasyon. Bireyin kendi ve diğerlerini tanımlarken kullandığı tanımlarda ayrıştırma ilköğretim yıllarında hızlı bir artış gösterir. İzlenim oluşturma ergenlikte en hızla gelişen boyutu organizasyondur. Somut işlemsel dönemin ürünleri daha yeni ve soyut sistemler içinde organize edilir ve ergen örtük bir kişilik kuramı geliştirmeye başlar. Öncelikle bir birey hakkında şimdiki gözlem ve bilgileri öncekilerle bütünleştirir. İkinci olarak bağlamsal değişkenlere daha dikkat eder hale gelir. Son olarak kişilik hakkında yüzeysel özellikleri neden olarak görmek yerine daha derin ve karmaşık yapıları araştırmaya başlar.

Rol Alma

Diğerleriyle empati kurma ve diğerlerinin duygularını anlama yeteneği de ergenlikte süratle gelişir (Senin beni düşündüğünü düşünüyorum). Elkind, Formel işlemsel dönemde ergenin değişik bir benmerkezcilik gösterdiğini savunur. Ergen diğerleri kendi duygu, düşünce ve davranışlarıyla ilgileniyormuş gibi davranır. Ergenler kendi zihinlerinde olanın başkaları tarafından da görüldüğüne inanır. Bu nedenle kendileri hakkında özgünlüklerini kaybetme kaygısıyla çok fazla ipucu vermezler. Hayali bir izleyici kitlesi varmış gibi hareket ederler ve yaş ilerledikçe bu egosentrik kendilik bilincinin azalması beklenir.

Elkind (Elkind & Bowen, 1980) hayali izleyici durumunda iki yönün olduğunu savunur. Zaman içinde oldukça durağan olan bir kendilik vardır (Zeka düzeyi, kişilik özellikleri v.b.). Diğer kendilikte ise zaman içinde değiştiğine inanılan özellikler vardır (uygun olmayan giysiyle görünmek, kötü saç biçimi v.b.). Bunlar sırasıyla kalıcı ve geçici kendilik olarak adlandırılır. Bunlardan birincinin bireyin özsaygısıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bulgular kalıcı ve geçici kendiliğin birbirinden bağımsız olduğunu ve bu ayrışmanın somut işlemler döneminin sonuna kadar gerçekleşmediğini göstermektedir. Diğer önemli bulgu da genç ergenlerin kendi kendiliklerini açıklamada çocuklar ve daha büyük ergenler kadar istekli olmadıklarıdır. Ayrıca genç ergenlerin kendilik bilincinin geçici kendilik bilincinden biraz daha fazla olduğu gösterilmiştir.

YETİŞKİNLİK

Yetişkinliğin gerçekten bir dönem olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bazıları yetişkinliğin oldukça durağan bir dönem olduğunu savunurken diğerleri tam tersine değişme üzerine odaklanır. Klasik gelişim kuramlarının yetişkin gelişimiyle ilgili bazı görüşleri olmakla birlikte yetişkinlikle özel olarak ilgilenen kuramcılar yetişkin gelişimini dönem-kriz kuramları çerçevesinde değerlendirmektedirler. Bu tür değerlendirmelere alternatif değerlendirmeler de vardır.

Gelişim Kuramcılarının Yetişkinliğe İlişkin Açıklamaları

Erikson: Dönem kuramını yetişkinliği de içerecek şekilde genişleten ilk kuramcıdır. Erikson'a göre yetişkinliğin ilk yıllarındaki temel çatışma yakınlığa karşı yalıtılmışlıktır. Bu yıllardaki ana gelişimsel tema diğer bir bireyle doyum sağlayıcı yakın ilişkiler kurabilmedir. Bunu başaramayan yetişkinler yalnızlık ve yalıtılmışlık içinde olma tehlikesindedirler. İleri yetişkinlik dönemindeki çatışma ise üretkenliğe karşı durgunluktur. Bir sonraki kuşağı yetiştirme ve onların gelişimine katkıda bulunup onlara yol gösterme bu dönemin doyum sağlayıcı önemli bir görevidir. Bu dönemdeki üretkenlik, bir sonraki kuşağın gelişimini pozitif yönde biçimlendirmenin verdiği duygudur.

Piaget: Piaget yetişkinlikteki bilişsel gelişimle ilgili olarak pek bir şey söylememiştir. Formel işlemlerin yetişkin düşüncesinin bir özelliği olduğunu ve ergenlik döneminde formel düşüncenin çoğunun kazanılmış olduğunu ileri sürmektedir. Ancak formel düşüncenin tüm yetişkinler tarafından kullanılmadığı ve aslında 5. bir gelişim döneminin var olduğundan söz edilmektedir.

Öğrenme yaklaşımı ve insancıl (hümanistik) görüş: Dönem kuramı olmayan bu her iki yaklaşım da tıpkı önceki dönemlerde olduğu gibi, yetişkinlikte de sürekli bir değişmeden söz etmektedirler. Oysa hatırlanacağı üzere Freud gibi kişilik kuramcıları çocukluktaki değişmeyi vurgulamışlar, yetişkinliği oldukça durağan bir dönem olarak değerlendirmişlerdir. Sosyal öğrenme yaklaşımına göre yetişkinlikteki değişme, yetişkinin çevreyle ve çevredeki diğer insanlarla etkileşimiyle yaratılır. Hümanistik bakışa göre yetişkinlikteki gelişim, kendiliğin gelişimi ve kendini gerçekleştirmedir. Birey bu dönemde kendine ve kendi özelliklerine tam bir farkındalık kazanır.

Havighurst ve Neugarten, yetişkinlik konusundaki kuram ve araştırmaların öncüsü olmuşlardır. Havighurst (1952) tüm yaşam döngüsü içinde 3 tanesi yetişkinlikle ilgili olmak üzere 7 dönem belirlemiştir. İlk yetişkinlik dönemi 18 yaşında başlamakta ve 30'lu yıllara kadar süren bu dönemde gencin gelişimsel görevleri aşağıdaki şekilde belirlenmektedir.

- ❑ Eş seçme
- ❑ Evlilik ilişkisi içinde yaşamayı öğrenme
- ❑ Bir aile olma
- ❑ Çocuklara bakma
- ❑ Evi idare etme
- ❑ Bir meslek edinmiş olma

- ❑ Yurttaş olmanın sorumluluğunu alma
- ❑ Uygun bir sosyal grup bulma

Yetişkinliğin başlangıcını en zor kılan şey bütün bu gelişimsel görevleri başarırken gencin çok az yardım almasıdır. Orta yetişkinlik dönemi olarak adlandırdığı 30-55 yaşları arasında ise erkek ve kadınlar üretkenliklerinin zirvesine çıkarlar ve toplum üzerindeki en önemli etkileri bu yaşlardadır. Aynı zamanda toplumun bireyden talepleri de bu dönemde en fazladır.

- ❑ Yetişkin bir yurttaş olarak sosyal sorumlulukların üstesinden gelme
- ❑ Ekonomik açıdan bir yaşam standardı sağlama ve sürdürme
- ❑ Gençlere sorumlu yetişkinler olmada yardımcı olma
- ❑ Serbest zamanlar için etkinlik geliştirebilme
- ❑ Orta yaştaki fizyolojik değişimleri kabullenebilme

Havighurst'e göre bu dönemde bireyin yaşadığı stres kültürden kültüre değişebilir ve bazı kültürlerde kriz düzeyine ulaşabilir. Kuramdaki son yetişkinlik dönemi yaklaşık 55 yaşında başlar ve ölüme kadar sürer. Bu dönemde önemli olan 6 gelişimsel görev vardır.

- ❑ Azalan fiziksel güce ve sağlıktaki bozulmaya uyum sağlama
- ❑ Emekliliğe ve azalan gelire uyum sağlama
- ❑ Eşin kaybına uyum sağlama
- ❑ Kendi yaş grubuyla ilişkiler geliştirme
- ❑ Sosyal ve sivil zorunlulukları yerine getirme
- ❑ Fiziksel açıdan tatminkar bir yaşama düzeni sağlayabilme

Neugarten ise **çoklu zaman** ve **değişen yaşam döngüleri** kavramlarını getirmiştir. Ona göre yetişkinlikteki gelişimde biyolojik zamanlı değişimlere çok fazla vurgu yapılmakta ve sosyal zamanlı değişimler ihmal edilmektedir. Zamanın 3 boyutuna ve bunların etkileşimine yoğunlaşılarak yetişkin gelişiminin daha iyi anlaşılacağını savunur. Zamanın 3 boyutu ise *takvim yaşı*, *tarihsel zaman* ve *sosyal zamandır* (yani yaşam döngülerini belirleyen yaşa bağlı beklentiler sistemidir). Neugarten'a göre yetişkinlere atfedilen özellikler çağdan çağa değişmekte ve böylece yetişkinliğe özgü özelliklerin her çağ için geçerli bir tanımını yapmak zorlaşmaktadır. Yetişkinlikteki gelişimle ilgili diğer bilinen görüşlerden 3 tanesi ise Sheehy'ye, Gould'a ve Levinson'a aittir. Sheehy'e göre büyük ölçüde yaşla sınırlı pek çok gelişim döneminden geçiyoruz ve hem bir sonraki döneme geçiş için her dönemdeki problemlerin çözülmesi hem de dönemler arası geçiş önemlidir. Yetişkinlik yılları, zayıf ve güçlü yanların belirlendiği gelecek için hedeflerin bulunduğu ve mücadelenin olduğu korkunç bir dönemdir. Ancak bu denemeleri yapmayan ve bu yaşantılardan geçmeyenler daha

mutstuzdur. Birey bu geçişler sırasında kültür ve otoriteden daha çok kendinden etkilenen otantik bir kimlik geliştirmektedir.

Gould'a göre yetişkinlik bir plato değil;dinamik ve değişme içinde bir dönemdir. Yetişkinlik de ergenlik gibi bir kriz dönemidir; ancak tek fark krizle baş ettikçe daha sağlıklı ve mutlu bir yaşama yönelmedir. Gould'a göre birey, 20'li yaşlarında yeni roller dener, 30'lu yaşlarında yeni sorumluluklarla yüz yüze gelir, 40'lı yıllarda ise akıp giden yaşamı hissederek aciliyet duygusu içinde hareket eder. Her dönemin doğal bir geçiş olduğunu anlayıp kabul ettiğinde ise yetişkin olgunluğunu gösterebilir. Yetişkin yaşamındaki bazı olaylar -evlilik, iş, bir alanda yetenek kazanma ve ev satın alma gibi- yetişkinlikteki gelişimin köşe taşlarını oluşturur. Gould'un yetişkinlik dönemleri:

1. 16-18 yaş ebeveyn kontrolünden kaçma
2. 18-22 akran grubuyla olma
3. 22-28 bağımsızlık geliştirme mesleki bağlanma
4. 29-34 kendini sorgulama: rol karmaşası, evlilik ve meslekte doyum sağlamaya yatkınlık
5. 35-43 yaşam hedefleri belirleme zamanın sınırlılığına farkındalık
6. 43-53 yaşamı olduğu gibi kabul etme
7. 53-60 geçmişi kabul etme daha az olumsuzluk. Olgunluk

Levinson'a göre de yetişkinlik dönemler halinde ve her bir dönemde başarılması gereken gelişimsel görevler temelinde ilerlemektedir. 10'lu yılların sonu bağımlılıktan bağımsızlığa geçiştir. Genç sahip olmak istediği yaşamla özellikle de evlilik ve kariyer ile ilgili bir yaşam imgesi oluşturur. 20'li yaşlarda devam eden acemi faz gerçek yaşam içinde rüyaları sınamak için zgr bir zaman dilimidir. Genç yetişkinlikteki yaşamıyla ilgili olasılıkları keşfeder ve durağan bir yaşam yapısı geliştirmeye çalışır. Birey 28-33 yaşları arasında hedeflerini daha ciddi biçimde belirleme problemiyle karşılaşır. 30'lu yıllar boyunca aile ve kariyer geliştirmeye ilgilidir. Bu dönemin sonlarına doğru birey kendi adamı olma dönemindedir. 40 yaşında kariyerinde durağan bir pozisyona ulaşır ve bir orta yaş yetişkini olma yolundadır. Levinson'a göre orta yetişkinlik dneimine geçiş yaklaşık 5 yıl sürer ve birey ergenlikten bu yana süren tüm çatışmaları aşmak zorundadır.

- ☐ Genç olmaya karşı yaşlı olma
- ☐ Yapıcı olmaya karşı yıkıcı olma
- ☐ Erkeksi olmaya karşı kadınsı olma

- ❑ Başkalarına bağlı olma ya da ayrışma

Orta yaşa geçişte yaşanan krizin temelde kontroldeki kaymadan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Yaşamın ilk yarısında insanlar bilinçli bir şekilde çevrelerini ve yaşamlarını kontrol etmeye yarayan etkinlikleri yerine getirerek geçirirler. İkinci yarıda ise bireyler daha bilinçsizce kendilerini daha içsel olarak yönlendirir ve daha düşünceli hareket eder durumdadırlar.

Yetişkin Gelişimini Anlamada Yaşam Olayları

Pek çok kuramcı ve araştırmacı yetişkinliği dönem-kriz yaklaşımıyla ele almanın yeterli olmadığı görüşündedirler. Onlara göre yetişkin gelişimiyle ilgili daha bütüncül bir yaklaşım elde etmek için yaşam olaylarının ele alınması yetişkinlik döneminin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Hultsch ve Deutsch'a göre yetişkinlikteki geçişleri tanımlayan aslında yaşam olaylarıdır. Evlilik, çocuk sahibi olma, ana babalık, boşanma, yeniden evlenme, işte terfi, kazalar, hastalıklar ve ekonomik değişimler bireyi etkiler. Bireyde stres yaratan bu yaşam olayları pozitif veya negatif olabilir. Bireyin bunlarla baş etmesinde içsel ve dışsal kaynakların kullanılmasıyla uygun baş etme mekanizmaları önem kazanmaktadır. Araya giren içsel ve dışsal faktörler, bireyin bedensel sağlığı, zekası, kişiliği, geliri ve aileden alınan sosyal destek gibi faktörlerdir.

Fiziksel Gelişim:

Bir bireyin fiziksel açıdan en sağlıklı olduğu dönem 18-30 yaşları arasındır. Sporda en yüksek performansı yakalama açısından kritik yaşlar ise 19-26 arasındır. İlk yetişkinlik yıllarının sona ermesiyle birlikte fiziksel açıdan bazı zayıflıklar görülmeye başlanır. Gözün uyumu azalır. Yakını görme güçleşir ve yakını görme için gözlük kullanma gereksinimi duyulur. 40 yaşından sonra işitme azalır. Özellikle yüksek tonları duymada erkekler kadınlardan daha zayıftır. Düşük tonları duymada ise uzun yıllar bir kayıp yaşanmaz. 50 yaşından sonra tat alma duyusu azalmaya başlar, 60 yaşında kokuları ayırt etme yeteneği 20 yaşa göre % 50 azalır. Yine 40-50 yaşları arasında kalp dakikada daha az kan pompalamaya başladığı için kan basıncı artmaya başlar. Menopoz sırasında kadınların kan basıncı yükselir ve yaşamın sonraki yıllarında da erkeklerden daha yüksek kalır.

Kalp hastalıkları açısından bireylerin yüksek risk altında olup olmamalarının yaşam stili ve bazı kişilik özellikleriyle de ilişkili olduğu görülmüştür. Bir araştırmada 35-59 yaş arası 3500 erkek incelendiğinde iki farklı kişilik tipinde koroner kalp hastalıklarının görülme sıklıklarının çok farklılaştığı bulunmuştur. Tip A grubuna giren erkekler, aşırı yarışmacı, sabırsız, telaşlı, aynı anda pek çok işi yapmayı düşünen, düşmanca duyguları olan ve yaşamın bir mücadele olduğu yolundaki anlayışlarını saklamayan insanlardır. Tip B grubunda olanlarda ise bu tür eğilimler saptanmamıştır. Örneklem grubunda koroner yetmezlik gösteren erkeklerden %70'inin tip A grubunda olduğu, % 30'dan daha azının ise tip B grubuna girdiği saptanmıştır. 50-60 yaşları arasında özellikle erkeklerde şeker hastalığı, 40 yaşından sonra da özellikle kadınlarda mafsallı iltihabı daha sık görülmeye başlanır.

Menopoz, kadınlarda biyolojik olarak çocuk doğurma kapasitesinin ortadan kalkmasıdır. Yaklaşık 50 yaş civarında ortaya çıkan bu biyolojik olayı kadınların algılayışı farklılık göstermektedir. Bazıları üretkenliğin sona ermesi ve çocukların evden ayrılması gibi diğer yaşam olaylarının birlikte yer almasıyla depresyona girebilirken diğerleri bu dönemi, normal gelişimsel bir özellik olarak atlatmaktadır. Östrojen hormonunun azalmasına bağlı olarak vajinada kuruluk, bedenin yukarı kısmına ateş basması gibi tipik belirtiler gözlenebilir. 1960'lı yıllarda menopoz belirtilerini denetim altında tutmak için hormon (östrojen) tedavisi (estrogen replacement therapy) yoğun olarak uygulanmış ancak bunun rahim kanseri riskini 4-7 kat arttırdığı görüldükten sonra tedavinin daha kontrollü olarak uygulanmasına geçilmiştir.

Erkeklerde klimakterik dönem (male climacteric syndrome), kadınlardaki menopozdan iki önemli açıdan farklılaşır. Bu dönem erkeklerde daha geç yaklaşık 60-70 yaşları arasında ortaya çıkar ve daha yavaş seyreder. Erkeklerde testosteronda azalma 50 yaşında başlayabilir ancak yılda sadece %1 oranında bir azalma gösterdiği için kadınlardaki gibi bir erkek menopozundan söz etmek anlamsızdır. Erkeklerdeki orta yaş krizine daha çok iş ve aile yaşamı ve diğer sosyal yaşamla ilgili baskılar yol açmakta ve kronik yorgunluk gözlenmektedir.

Orta yaşla birlikte sinir sisteminin işleyişinde yavaşlama görüldüğü için tepki süresi genç yetişkinlikte bir zirve yapıp (19-26 yaşları arasında) bir platoya ulaşır ve sonra azalır. Dış görünümde belirgin ve hızlı değişimler gözlenir. Örneğin, saçlarda beyazlama, kilo alma eğilimi, oral bağımlılık.

Yaşlanma sürecindeki bireysel farklılıkların bazı sağlık alışkanlıklarıyla yakından ilgili olduğu bulunmuştur. 1965 yılında başlayıp 90'lı yıllarda sonuçlanan boylamsal bir çalışmada araştırmacılar 7 alışkanlığın önemli olduğunu görmüşlerdir. Bunlar:

1. Fiziksel egzersiz (haftada en az 2 veya 3 kez yüzme, yürüyüş, spor)
2. Sigara (hiç içmeyen)
3. Alkol (bir seferde 4 bardaktan fazla ya da ayda 16 bardaktan fazla olmamak kaydıyla)
4. Aşırı yeme veya yememe (erkekler için normal beden ağırlığının %5 altında veya %20 üzerinde olmak. Kadınlar için ise %10'un üzerine çıkmamak)
5. Ara öğünler (ara sıra, nadiren, hiç)
6. Kahvaltı etme (her gün düzenli)
7. Düzenli uyku (7-8 saat düzenli uyku)

Bir başka çalışmada da beden kütle indeksi (body-mass index) daha düşük olan kadınların hafif risk, %20'den fazlası olan kadınların ise daha fazla risk altında olduğunu göstermiştir.

Sağlığı ve bilişi etkileyen diğer bireysel faktörlerden biri de strestir. Stres bağışıklık sisteminin etkililiğini azaltmakta ve hastalık riskini artırmaktadır. Ancak mutluluk hissi ve insanın kendini iyi hissetmesi de koruyucu faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal destek de önemli bir faktördür. Yeterli sosyal desteği olan yetişkinlerin hastalık, depresyon ve ölüm risklerinin destekleyici ilişkisi olmayanlara göre daha az olduğunu gösteren pek çok bulgu vardır. 18-65 yaşları arasında 419 kadının katıldığı bir araştırmada kadınlara geçen yıl içinde kendilerinde stres yaratan bir olay yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş, şimdi depresyonda olup olmadıkları belirlenmiş ve yakın ilişkide olup güvendikleri birinin olup olmadığı sorulmuştur. Geçen yıl içinde stres yaşayanların depresyonunun, yaşamayanlara göre daha yüksek olduğu ve bunun da sosyal destekle ilişkili olduğu görülmüştür. Kadının eşinden veya yakınından algıladığı sosyal destek, stresin olumsuz etkilerine karşı tampon görevi görmektedir. Fiziksel ve zihinsel sağlığı etkileyen bir diğer kavram da öz yeterlik(self-efficacy) ya da kişisel kontrol duygusudur. Yaşamlarını ve sağlıklarını daha fazla kendi kontrollerinde olduğunu düşünen ve böyle davranan insanların kontrol duygusu zayıf veya dışsal kontrole sahip olanlara göre daha işlevsel bireyler olduğu görülmektedir. Ayrıca yaşama olumlu bakanlar ya da iyimser olanlar, olayların karşısında kendini çaresiz hissedenlere göre hastalıklar açısından daha az risk altındadırlar.

Bilişsel Değişmeler:

Piaget'nin 4 döneminin ötesinde formel işlemsel düşüncenin analiz edildiği 5. bir dönemin eğitimi yüksek yetişkin insanlarda gözlenebildiği ileri sürülmüştür. Yetişkinlikte sözel testlerde başarı artarken; algısal motor testlerde azalmaktadır. Schaie ve Baltes'a göre zeka çalışmalarında enlemesine kesitsel desenler hatalıdır. Çünkü yaşlar arasında elde edilen farkın yaşa mı yoksa bireylerin bilişsel becerilerini elde ettikleri tarihsel dönem içindeki farklılıklara mı bağlı olduğu belli değildir. Örneğin daha yaşlı bir birey sadece gençler kadar iyi eğitim almamış olduğu için bazı bilişsel görevlerde başarısız olabilir. Nitekim, birleştirilmiş yöntemle yapılan araştırmalar bilişsel esneklikte yaş farkının olmadığını göstermiştir. Denney; genç yetişkinlikten sonra geleneksel problem çözme görevlerinde başarının azaldığını, pratik problemlerde yaşamla ilgili sorunların çözümünde ise tersine başarının arttığını bulmuştur.

Gençlerle yetişkinleri çeşitli bilişsel görevlerde karşılaştıran araştırmalarda genellikle kısa süreli bellekte fark olmadığı, uzun süreli bellekte ise yaşa bağlı değişimler olduğu gözlenmiştir. Tanıma performansının değişmediği hatırlamanın ise yaşa bağlı olarak azaldığı bulunmuştur. Hatırlamada gereken organizasyon yeteneğinin zayıfladığı ve ileri yetişkinlik yıllarında organizasyon stratejilerinin iyi kullanılmadığı görülmüştür. Aşına olunmayan ve sözel olmayan materyal ile ilgili bellek testlerinde kesin olmamakla birlikte azalma belirtileri gözlenmiştir.

Baltes ve Schaie'ye (1976) göre;

1. Zihinsel yeteneklerde dikkate değer bir azalma çok ileri yaşlarda (80 civarında) ortaya çıkmakta, bütün yeteneklerde ve bütün bireylerde görülmemektedir.
2. Bireylerin çoğunda zihinsel yetenekteki azalma, tepki hızında azalma şeklindedir
3. Zeka puanında düşme ciddi kalp-damar hastalığı olan yetişkinlerde ve sosyal uyarıcılardan yoksun çevrede yaşayan 59-60 yaşlarındaki bireylerde ortaya çıkmaktadır.

Fiziksel ve bilişsel yaşlanmaya ilişkin önemli bir model Nancy Denney'e (1982, 1984) aittir. Ona göre her hangi bir fiziksel veya bilişsel fonksiyonda yaşla ortaya çıkan değişimler tipik bir eğri göstermektedir. Bu eğrinin ne kadar yükseleceği ise o performansla ilgili olarak ne

kadar zihinsel ya da fiziksel egzersiz yapıldığıyla ilgilidir. Örneğin kristalize zeka ile ilgili yeteneklerin çoğuyla alıştırma yapıldığı için bu yeteneklerin eğrisi akıcı zekayla ilgili yeteneklerin eğrisinden daha yüksektir. İki eğri arasındaki fark alıştırma yapılarak elde edilebilecek ilerlemeyi göstermektedir. Bu modele göre önemli doğurgulardan biri şudur: Gençken çalışma alışkanlıklarının iyi olmaması ya da fiziksel hareketsizliğe rağmen iyi performans gösterilebilir. Fakat yaşlandıkça bu performans korunamaz düşer. Çünkü insanlar aynı zamanda yaşlanmaya bağlı bozulmalarla mücadele etmek zorundadırlar. Yukarıdaki grafikte küçük noktalı eğri en iyi şekilde kullanılmayan fakat düzenli kullanılan yeteneklere ait hipotetik eğriyi göstermektedir. Denney'nin modeli bireysel farklılıkları açıklayamamakta ancak ilk yetişkinlik yıllarının (20-40 yaş) hemen her alandaki performans açısından en iyi yıllar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sosyal-Duygusal Gelişim:

Yetişkinlikte Aile Yaşam Döngüsü Evreleri

1. Evli çift (2 yıl)
2. Çocuklu aile (2.5 yıl)
3. Okulöncesi aile (3.5 yıl)
4. Okul çağı ailesi (7 yıl)
5. Ergen çocuklu aile (7 yıl)
6. Yerleştirme yeri olarak aile (8 yıl)
7. Orta yaşlı ana-babalar (15 yıl)
8. Aile üyelerinin yaşlanması (10-15 yıl)

Karşı cinsten biriyle yakın ve romantik ilişkilerin kurulmasında araştırmacılar ilk başta fiziksel çekiciliğin önemli olabileceğini ancak daha sonra çiftlerin, benzer değerler, yaşama dair benzer tutumlar, kadın ve erkek rollerine ilişkin tutumlarda benzerlik ve ortak politik ve dini görüşleri önemli bulmaktadırlar. Bazı sosyologlar ise eş ilişkisinde benzerliğin değil tamamlayıcılığın önemli olduğunu ileri sürmektedirler. Örneğin içedönük biri dışadönük bir eşi bu özelliğini ödünlemek için tercih edebilir.

Evliliğin Aşamaları: Evliliğin ilk birkaç ayının keşif ve değerlendirme süreci olduğu üzerinde durulmaktadır. Geçmiş deneyimlerin ve gelecekle ilgili beklentilerin rol oynadığı bir

yaşam stili belirlenir. Ekonomik koşullar ve eşlerden birinin hala eğitimini sürdürüyor olması ailedeki rolleri etkileyebilir. Evliliğin ilk yıllarındaki birliktelik gerçek yakınlaşmaya doğru gittikçe karşıdaki eşi idealize etme ya da hayalden kurtulma görülür. Her eş ilişkideki sorumluluğunu alır, farklılıklar ve çatışma karşılıklı olarak değerlendirilir. Gerçekçi olmayan fantezi ve idealleştirmeler er veya geç gerçeğe çarpar ve hayallerden uzaklaşılır.

Evlilikten alınan doyumun zaman içinde değişme gösterdiği saptanmıştır. Örneğin ilk çocuğun doğumundan hemen sonra evlilikten alınan doyum düşmektedir. Rol çatışması ve iş yaşamında ilerleme kaydetme mücadelesi aşağı yukarı aynı yıllara denk geldiği için de evlilik doyumunun düştüğü ileri sürülmektedir. Konuşulan konular daha öncekilerden farklılaşır ve çocuk üzerine yoğunlaşır. Evlilikten alınan doyumun evliliğin başından başlayarak 30 yıl süresince doğrusal olarak azaldığı bulunmuştur. Bazı araştırmacılara göre çocuklar evden ayrıldıktan sonraki evlilik yıllarında evlilik doyumunda artma olduğunu ancak bunun hiçbir zaman evliliğin ilk yıllarındaki kadar yüksek olmadığı ileri sürülmektedir. Erken evlenen kadın ve erkeklerde geç evlenenlere göre evlilikten alınan doyumun daha düşük olduğu saptanmıştır. Belsky'ye göre evlilikler; romantik yönelimli ve arkadaşlık yönelimli olarak ikiye ayrılmakta ve birinci türden evliliklerde ilk çocuğun doğumundan sonra evlilikten alınan doyum düşmektedir. Benzer şekilde evlilikteki sevgi ilişkisi başlangıçta bir arkadaşlık ilişkisi iken zaman içinde kurumsal ilişkiye doğru değişim göstermektedir.

Araştırmalar evlilik ve çocuk sahibi olmayla ilgili mitlerin de genellikle araştırma bulgularıyla desteklenmediğini ortaya koymaktadır.

Bu mitler;

1. Çocuk sahibi olma evliliği kurtarır
2. Ana-babanın bir uzantısı ve mülkiyeti olan çocuk, onların çocukken düşündükleri ve davrandıkları gibi olacaktır.
3. Çocuklar yaşlanan anne babalarına bakacaktır
4. Ebeveynler çocuklarından saygı ve itaat bekleyebilirler ve görürler
5. Bir çocuğa sahip olmak demek, kendinizi daima sevecek ve sayacak birine sahip olmak demektir.
6. Çocuk, ana babanın kendi isteklerini gerçekleştirebilmeleri için 2. bir şanstır.
7. Eğer anne babalar doğru teknikleri öğrenirlerse çocuklarına istedikleri gibi şekil verebilirler.

8. Çocukların başarısızlığı ebeveynin hatasıdır.
9. Anneler doğal olarak babalardan daha iyi ebeveynlerdir
10. Anne babalık bir içgüdüdür ve hiçbir eğitim gerektirmez.

White ve ark. (1987), ilişkilerdeki olgunluğun gelişiminde üç aşama belirlemişlerdir.

Kendi odaklı düzey: Bireyin kendi istekleri ve planları diğerlerinden daha önemlidir ve birey diğer insanlara daha az ilgi gösterir. Yakın iletişim becerilerini yeni yeni deneyimlemektedir. Bir ilişkinin ya da diğer kişinin yalnızca kendisi üzerindeki etkisini düşünür.

Rol odaklı düzey: Birey diğerlerini kendi hakları çerçevesinde ve olduğu gibi algılamaya başladığında bu düzeye geçilmiş olur. Bu düzeyde bakış açıları oldukça kalıpyargısaldır ve sosyal kabul edilebilirliği vurgular. Bu düzeydeki bireyler, iyi bir arkadaş, veya eş olmada diğerini takdir etme ve ona saygı duymanın önemini bilirler. Bir bireye bağlanma, onunla birliktelik"eş" olmanın ötesinde bir anlam taşımaz. İlişkide iletişimin önemi hakkında genellemeler yapılır ve konuşmaların içeriğine bakıldığında bağlılığa dair sığ bir anlayış vardır.

Bireyleşmiş-bağlantılı Düzey: İlişkideki olgunluğun en üst düzeyidir. Birey kendisini anlamaya başladığı gibi başkalarının güdülerini de anlamaya, üzerinde düşünmeye ve onların gereksinimlerini öngörmeye başlar. İlgi ve yakınlık, duygusal destek ve ilginin bireyleştirilmiş biçimde ifadesini içerir. Bireyler, bir ilişkinin yürümesi için o ilişkinin zaman ayırmaya ve yatırıma gereksinimi olduğunu anlarlar ve bu nitelikte ilişkiler istedikleri bireylerle bağlar geliştirirler. Bu da ancak yetişkinlikte olur.

Yetişkinlikte kardeşlik ilişkileri:

1. Kardeşler arası ilişkiler yetişkinlik yıllarında çok az değişme göstermektedir
2. Coğrafi olarak birbirine yakın olan kardeşler arasındaki ilişki uzak olanlara göre daha yoğundur.
3. Aynı cinsiyetten kardeşler arasında yarışma ve ambivalan duygular farklı cinsten kardeşlere göre daha fazladır.
4. Araştırma bulguları, kardeşlerine daha yakın olduğunu söyleyen yetişkinlerin ailelerine ait anıları daha çok anlatan yetişkinler olduğunu göstermektedir.

Arkadaşlık ilişkilerine bakıldığında ise genç yetişkin kadınların komşularıyla arkadaşlığı tercih ettikleri ve çocuklarının arkadaşlıklarının genellikle onların arkadaşlıklarını da pekiştirdiği görülmektedir. Kadınlar genellikle yaş, evlilik statüsü, sahip olunan çocuk sayısı ve ekonomik açıdan kendilerine benzer olan arkadaşları tercih etmektedirler. Yeni evli

çiftler arasında ise arkadaşlıklar eğer tersine yani herkesin kendi arkadaşlarıyla arkadaşlığını sürdüreceği yönünde bir anlaşma yoksa genellikle diğer yeni evli çiftlerle arkadaşlık şeklinde görülmektedir. Genellikle arkadaşlıklar dörtlü grup halindedir.

Erikson'a göre yakın ilişkiler bu dönemin en belirleyici özelliğidir. Kendinin kim olduğuna karar vermiş bir birey diğer insanlarla yakın ilişkiler kurabilir onlara kendini açabilirken bu konuda net bağlanmaları olmayan bireyler genellikle yakın ilişkilerden uzak durmakta ve bir yalıtılmışlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Erikson'a göre 5 tür yakınlık gösteren ilişki vardır. Bunlar, yakın, yakınlık öncesi, stereotipik, sahte yakın ve izole türlerdir. Yakın türde, birey, bir veya daha fazla sayıda yakın ve uzun süreli bir ilişki oluşturabilir. Yakınlık öncesi tarzda ise birey, ilişkide karmaşık duygulara sahiptir. Bu, zorunluluk olmaksızın sevgi sunma veya uzun süreli bağlanma biçiminde kendini gösterir. Stereotipik ilişkilerde ise karşı cinsten ziyade kendi cinsiyetinden olanla ilişkiler ve nispeten yüzeysel bir ilişki söz konusudur. Sahte yakın ilişkide ise birey, uzun süreli ve karşı cinsle olan bir ilişkiyi görünürde sürdürmektedir, fakat ilişki çok az derinliğe sahiptir veya ilişkide derinlik hiç yoktur.

Yetişkinlikteki kişilik gelişimi hem durağan olan hem de değişmeyi içeren bir süreçtir. Yetişkinlikteki kişilik gelişiminin, ahlak gelişimi, cinsiyet rollerinin gelişimi hem de kendilik gelişimi gibi 3 önemli yönü vardır. Yetişkinlikteki kişilik gelişiminde "olgunlaşma" (maturity) kavramı önemli bir kavramdır. McClelland, yetişkinlikteki olgunluğa geçişte 4 gelişimsel aşama belirlemiştir. Bunlar:

1. Kavrayışlılık: Birey otorite ve geleneğe saygı gösterir. Uyumlu ve itaatkardır.
2. Özerklik: Kararlarını kendi alır. Her zaman başkalarına bağımlı değildir. İstek cesaret ve kararlılık gösterir.
3. Girişken: İşini iyi yapar, becerilerini geliştirir ve diğer insanları etkiler
4. Karşılıklılık: Birey diğerlerinin bakış açılarını anlar ve her iki tarafın ortak yararına hizmet edecek şekilde davranır.

YAŞLILIK

Son 20-30 yıldır tüm ülkelerin nüfusundaki önemli değişmelerden biri yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranındaki artıştır. Örneğin 65 yaş ve üzerindeki nüfusun 2025 yılında İsveç, ABD, Japonya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde %20'nin üzerine çıkacağı beklenmektedir. Yaşam beklentisindeki artışın rolü olmakla birlikte bu nüfus kompozisyonuna önemli katkı sağlayan bir başka faktör II. Dünya Savaşından sonra dünya nüfusundaki patlama (baby boom

cohort) ve o zaman doğanların bugün yaklaşık 50 yaşlarında olmalarıdır. 2040 yılından itibaren bu yaşlı nüfus ölmüş olacağı için yaşlı nüfustaki artışın düşeceği beklenmektedir. Avrupa ülkeleri ve ABD'de geçen yıllar içinde yaşlı nüfustaki artış, ülkedeki yasalar başta olmak üzere çeşitli kurumların, sağlık ve bakım sistemlerinin geliştirilmesi gibi çeşitli önlemlere yol açmıştır. Yaşlı nüfusu tek bir homojen grup olarak düşünmemek gerekmektedir. Bazı yaşlılık bilimcileri yaşlılığı, genç yaşlılar (60-75 yaş), yaşlı yaşlılar (75-85 yaş) ve en yaşlı yaşlılar (85 yaş ve üzeri) olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. ABD'de en hızlı artan en yaşlı yaşlıların sayısıdır. Fiziksel ve zihinsel işlevlerdeki azalma yaşlı yaşlılarda genç yaşlılara göre daha hızlıdır. Ancak gerontoloji araştırmalarından öğrenilen en önemli şeylerden biri yaşlılığın bireysel olarak yaşanan bir süreç olduğudur. Bazı 65 yaş yaşlıları önemli fonksiyonlarını kaybetmişken 85 yaşında bir başkası hala çalışıyor olabilir. Bununla birlikte genellikle en yaşlı grupta gözlenen değişimler neredeyse bir norm olarak tüm yaşlılarda gözlenir.

Yaşam beklentisi, bir insanın daha kaç yıl yaşayacağına dair beklentisidir. ABD'de 65 yaşındaki ortalama bir kadın 18.6 yıl, erkek 14.4 yıl, ortalama bir Japon ise 18.9 yıl yaşamayı beklemektedir. Bu veriler 1992 verileridir ve bunlara göre ABD'deki yaşlıların en sağlıklı yaşlılar oldukları yönündeki inanın tersine Japonların ömürlerinin daha uzun olduğu görülmektedir. Kadınların ömrü de erkeklerinkine göre daha uzundur.

Fiziksel Değişmeler:

Beyinde değişme: Beynin ağırlığı azalır, gri kütle kayba uğrar, dendritlerin yoğunluğu azalır ve nöron küçülür, sinapslardaki iletim zayıflar. Bu durum beyin bazı bölgelerinde daha yoğundur. İleri yaşlarda iyice artan dendrit yoğunluğundaki azalma hem gri kütlede kayba hem de beyin küçülmesine yol açar. Dendritler azaldıkça sinaptik iletim yavaşlar ve yaşlının reaksiyon zamanı uzar. Ancak bir nöronun diğerine veya bir nöronun bir kas hücresine çok fazla sayıda yol olduğu için bunların bazıları işlemese bile işleyen başka yollar ortaya çıkar ve buna **sinaptik esneklik** (synaptic plasticity) denir. Yaşlanma sırasında ortaya çıkan değişimlerden biri de günde 100 000 nöronun kaybolduğu şeklindedir. Ancak enlemesine kesitsel araştırmalarla elde edilen bu sonuç tartışmalıdır. Boylamsal çalışmalar bu yöndeki kayıpların doğumda başladığını ve insan 100 yıl yaşasa bile 1 trilyon nöronun ancak 4 milyar nöronun kaybedileceğini göstermektedir.

Duyu Organlarındaki değişmeler: Yaşlılıkta gözdeki kan dolaşımı zayıflar, retinadaki kör nokta buna bağlı olarak genişler ve görme alanının daralmasına yol açar. Göz bebeğinin hareketi ve uyumu yavaşladığı için gece görme ve aydınlığa çabuk uyum güçleşir. Katarakt ve glukom gibi yaşlılıkta daha yüksek oranda ortaya çıkan göz rahatsızlıklarında görsel keskinlik ve uyum azalır. İşitmeyle ilgili sorunlar da ileri yaşlılık yıllarında artar. İşitme kaybı farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Yüksek frekanstaki sesleri işitme yeteneğindeki kayıp, bir konuşmayı dinlerken sözcükleri ayırt etmedeki güçlük, gürültüde işitme sorunları ve kulakta sık sık çınlama gibi. Bazen ileri düzeyde işitme kaybı yaşlıda depresyon gibi psikolojik sorunlara da yol açmaktadır. Yaşlılıktaki diğer bir değişme uyku örüntüsündeki kaymadır. 65 yaşın üzerindeki kişiler gece daha sık uyanmaya ve daha az REM uykusu uyumaya başlarlar. Aynı zamanda daha erken yatar ve daha erken kalkarlar. Gece uykuları çok bölündüğü için bunu ödünleyecek biçimde daha fazla öğle uykusu uyurlar.

Zihinsel Güçlükler:

Alzheimer ve Diğer Bunamalar

65 yaş üzerindeki yaşlılarda en yaygın olan hastalıklardan biri de bunamadır. Bu terim zihinsel işlevlerde genel bir bozulmaya işaret eder. Bellek kaybı, yargılama, sosyal işlevler ve duyguların kontrolünde bozulma görülür. Bunama esasen bir hastalık değil bir belirtidir ve başlıca iki nedeni vardır. Bunlardan biri Alzheimer hastalığı diğeri de çoklu küçük felçlerdir. Fakat aynı zamanda depresyon, metabolizma bozuklukları, ilaç zehirlenmesi, Parkinson hastalığı, hipotroid, kafa travması, bazı tür tümörler, B¹² vitamininin eksikliği, AIDS'in ileri aşamaları, kansızlık ve alkolü kötüye kullanma da nedenler arasında sayılabilir. Bu listeyi saymamızın nedeni Alzheimer'ın dışında bunamaya yol açan ve tedavi edilebilir olan nedenleri bilmektir. Yaşlı bir birey bunama belirtileri gösterdiğinde ayrıntılı bir teşhis tedavi için ön koşul olmaktadır.

Alzheimer hastalığının Özellikleri

Nedenleri: Genetik araştırmacıları üç farklı gen bulmakla birlikte bu türden bir bunamaya neyin yol açtığı tam olarak bilinmemektedir. 19.kromozom üzerindeki bir gen olan Apolipoprotein E (Apo E) en yaygın genetik göstergedir. ApoE geninin 4 farklı türü vardır ve

bunlardan Apo E4 Alzheimer ile bağlantılıdır. ApoE1, 2 ve 3 taşıyanlar herhangi bir riske sahip değilken ApoE4 genini taşıyanların hastalık riski artmaktadır. Hem anneden hem de babadan iki kopya gen taşıyanların 80 yaşına geldiklerinde Alzheimer'a yakalanma riskleri diğer Apo E geni taşıyanlara göre %90 daha fazla olarak bulunmuştur. Yalnızca tek kopya gen taşıyanların riski ise normal Alzheimer riskinin 3 katıdır. Apo E4'ün aynı zamanda kalp hastalığı riskiyle de yakından ilgili olduğu görülmektedir. Bu nedenle son yıllarda doktorlar arteroskleroz riski taşıyanları belirlemek için kan testlerinde ApoE4'ü de belirlemeye çalışmaktadırlar.

Psikolojik Sağlık: Bazı psikolojik hastalıklar için örneğin, şizofreni, madde bağımlılığı ve alkolü kötüye kullanmada yaşlıların daha düşük oranlar gösterdikleri bilinmekle birlikte depresyon için durum belirsizdir. Genç yetişkinlikte ve 70-75 yaş sonrasında depresyon oranının yüksek; yetişkinlik yıllarında ise düşük olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılar yaşlılıkta klinik depresyondan değil de depresif duygu durumdan ve fiziksel gücün ve enerjinin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan daha çok bir gücün tüketilmesi sendromundan söz edilebileceğini öne sürmektedirler. Yaşlılıktaki depresif duygu durumun nedenlerini anlamak da zor değildir. Yetersiz sosyal destek, gelirin azlığı, cesaret gibi duyguların kaybı ve huzur vermeyen sağlık problemleri olası nedenler arasında sayılabilir.

Bilişsel değişimler: Yaşlılıkta bilişsel fonksiyonlarda orta düzeyde bir azalma yaşlı yaşlılarda ve en yaşlı yaşlılarda ortaya çıkmaktadır. Schaie'ye göre tüm yeteneklerde gerçekten söz etmeye değer bir azalma ancak 75 yaşından sonra ortaya çıkmaktadır. Hatırlama zamanına ve materyale aşinalığa bağlı olarak değişmekle birlikte ileri yaşlılıkta bellekte bozulma gözlenmektedir. Ekranı yansıyan bir telefon numarasını okuyup sonra da telefon etme gibi kısa süreli belleğe dayalı görevlerde yaşlılıkta çok az miktarda bir bozulma gözlenmektedir. Kodlama ve geri getirme gibi ikincil bellek görevlerindeki bozulma daha belirgindir. Örneğin kodlamayla ilgili problemler, bir telefon numarasını hatırlamaya çalışma, bir şarkıyı ezbere söyleme, alışveriş listesindeki maddeleri ezberlemeyle ilgilidir. Geri getirmeyle ilgili sorunlar ise arkadaşınızla hangi gün buluşacağınızı hatırlama, doktorun muayenehanesinin olduğu caddenin adını hatırlamaya ilgilidir. Yaşlılar tanıma testlerinde yavaş olmakla birlikte yetişkinler kadar iyi performans gösterirken hatırlama testlerinde eğer ipucu verilmemişse özellikle bilgiye ulaşmada güçlük çekmektedirler. Araştırmalar açıkça göstermektedir ki hem günlük bellek görevleri hem de bellekle ilgili lab. görevlerinde yaşlılıkta performans düşmektedir. Yaşlılar sadece belli bazı konularda yetişkinlerle benzer performans

göstermektedir. Örneğin bir yaşlı yaşam deneyimlerini, 4 yıl önce oy kullanıp kullanmadığını, gayet iyi hatırlamaktadır.

Yaşlılıkta bellekle ilgili olarak ortaya çıkan önemli bozulmalardan biri olan hızdaki azalmaya ilişkin bazı çalışmalar mevcuttur. Salthouse (1991, 93, 96) bellekle, bilişsel becerilerle ve tepki zamanıyla ilgili araştırmaları sonucunda bellekteki zayıflamanın büyük oranda tepki hızındaki azalmayla açıklanabileceğini göstermiştir. Bu yavaşlamayı da merkezi sinir sistemindeki yavaşlamayla açıklamaktadır. Bu yavaşlama önemli ölçüde çalışma belleğini yavaşlatmaktadır. Araştırmacılar hızın yanı sıra yaşlılıktaki önemli kayıplardan biri olarak dikkati koruma kapasitesindeki kayıp ve dikkati birkaç farklı şey üzerine odaklayabilmedeki kayıp olarak görmektedirler. Yaşlılarda problem çözme becerileri 50 yaşından sonra düşmeye başlar. Bir boylamsal çalışma da problem çözmedeki zayıflamanın 70 yaşında ortaya çıktığını göstermiştir ve bu bulgu Schaie'nin ZB ve diğer genel bilişsel becerilerle ilgili bulgularla oldukça paraleldir. Formel problem çözme görevlerinde yaşlılar daha yavaş ve daha etkisiz olmakla birlikte günlük problemlerin çözümünü başarıyla yürüttükleri ifade edilmektedir. Örneğin alış veriş, bütçeyi idare etme, otobüs tarifesi anlama, yaşamı planlama gibi görevlerde yaşlıların oldukça etkili oldukları görülmektedir.

Yaşlıların bilişsel becerilerle ilgili yetiştirme eğitimi almalarının performanslarına bir etkisi olup olmadığını inceleyen araştırmalar daha genç yetişkinlerin alıştırma yapmaktan bir yarar sağladıklarını ancak yaşlıların bundan çok fazla bir yarar sağlamadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte yaşlıların da eğitim sırasındaki ölçümlerde performanslarının iyileştiği görülmektedir. Alıştırma yapılmış ve yapılmamış beceriler arasındaki **fark "depo kapasite"** (reserve capacity) olarak tanımlanmaktadır ve yaşlılıktaki depo kapasite genç yetişkinlik yıllarındakine göre daha küçüktür. Yaşlılarda bilişi inceleyen araştırmacılar, biriken bilgi, beceri ve deneyimden dolayı yaşlıların bazı avantajlara da sahip olabileceklerini düşünmüşlerdir. Buna genel olarak **"akıl"** (wisdom) denmekle birlikte üzerinde anlaşmaya varılmış ortak bir tanımlı yoktur. Bu akıl ya da bilgelik denen şey, sadece bir bilgi birikimi değil; evrensel doğruların, temel yasa ve örüntülerin anlaşılması demektir. Bir başka deyişle belirsizliğin ve yordanamazlığın yaşamın bir parçası olduğunu kavrama, değerlerin ve anlam sistemlerinin karışımından oluşan bilgi olarak da tanımlanabilir. Akıllı bir kişi, yaşam sorunlarına dair olağanüstü bir içgörü sahibidir ve genellikle iyi yargılamalar yapar ve öğüt verir. Akıl daha çok orta yaş ve yaşlılıkta kendini göstermektedir. Ancak Baltes bir insanın yaşamından ders çıkarma tarzı bir görevde yaşlıların ancak genç yetişkinler kadar iyi

olduklarını görmüştür. Ancak bir çalışmada arkadaşları tarafından "akıllı" olarak tanımlanan yetişkinlerin ortalama bir yaşlıdan gerçekten farklı olduğu da bulunmuştur. Bu yaşlıların genel olarak ego bütünlüğü ve insanlığa gösterdikleri ilgi açısından daha yüksek değerler elde ettikleri görülmüştür.

Yaşlılığa bağlı değişmelerde bireyler arasındaki farkın oldukça fazla olduğu hemen hemen tüm çalışmalarda elde edilen bir bulgudur. Bazen 50-60 yaşları arasındaki bir yaşlının bilişsel fonksiyonlarını önemli ölçüde yitirdiği görülürken bazen de ölümünden sadece 1 yıl önce 83 yaşında birinin bilişsel fonksiyonlarının gayet yerinde olduğu görülebilmektedir. Yaşlılıktaki bireysel farklılıklar iki yaklaşımla açıklanmaktadır. Bunlardan biri **"ani düşme hipotezi"** (terminal drop hypothesis) dir. Bu hipoteze göre yaşlılar ölümlerinden birkaç yıl öncesine kadar performanslarını korurken bu dönemde bilişsel ve fiziksel işlevlerde bir düşme gözlenir. İkinci yaklaşım bireysel özellikleri anlamaya çalışır. Bunlar; **kalıtım ve yaşam tarzı** gibi değişkenlerdir.

Yaşlanmayı Açıklayan Biyolojik Kuramlar

Yaşlanmayı açıklamaya çalışan biyolojik kuramlar Mikrobiyolojik ve makrobiyolojik kuramlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Mikrobiyolojik Kuramlar:

Hücreler yaşlandıkça kendi atıklarını yok etmeleri zorlaşır ve sonunda bu atıklar bir hücrenin %20'si kadar yer tutar. Bu, gittikçe kalabalıklaşan bir gece kulübünde dans etmenin ve servisin gittikçe güçleşmesine benzer bir durumdur. Sonunda öyle olur ki kimse neredeyse kımıldayamaz hale gelir. Hücreler yaşlandıkça da molekülleri iyice birbirine tutunurlar ve hayati biyokimyasal döngüleri de engellerler ve hücre fonksiyonlarını bozacak türden hasarlar yaratırlar. Bu yaklaşıma **"hücrel çöplük"** (cellular garbage) denmektedir. Bir diğer yaklaşım **"çapraz bağlanma"** (cross-linking). Genç yetişkinlerde değil de daha yaşlılarda ortaya çıkan yağlar veya proteinler arasındaki istenmeyen bağlanmalar ortaya çıkar. Özellikle deride ve bağ dokuda ortaya çıkan bu çapraz bağlanmalar derinin kırılganlığı ve damar sertliklerine yol açar. Son zamanlarda hem hücrel çöplüğün hem de çapraz bağlanmanın yaşlanmanın bir nedeni değil de sonucu olduğu düşünülmektedir. Son yaklaşım ise **"hücrel**

saat" yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre beden hücreleri sadece sınırlı sayıda bölünmektedir. İnsan embriyo dokusunun hücreleri sadece 50 kez bölünebilmektedir. Yaşlı bir insan bedenindeki hücreler de bölünmektedir; ancak, biz yaşam boyu sahip olabileceğimiz bölünme potansiyelinin tümünü sonuna kadar kullanmayız. Bu yüzden araştırmacılar hücre bölünmesine dayanarak insan ömrünün üst sınırını 120 yaş olarak koymuşlardır. Hayflick hücrel saat kuramını ortaya attığında hücrelerin niye öldüğünü bilmiyordu. 1998 yılından bu yana yapılan çalışmalar sırrın kromozomlarla ilgili olduğunu gösterdi. DNA dizilerinde kromozomları barındıran Telomerler (Telomeres) her hücre bölünüşünde bir miktar kısalmaktadır. 70-80 tekrardan sonra telomerler dramatik olarak azalmakta ve hücre bir daha kendini çoğaltamamaktadır. Laboratuvar da telomeraz enzimi enjekte edilen insan hücrelerinin ömrünün uzadığı görülmüştür. Yaşla bağlantılı telomer erozyonunun stresin üstesinden gelme yeteneğinde bozulma ve kanser oluşum oranında artmayla bağlantılı olduğu bulunmuştur.

Makrobiyolojik Kuramlar:

Bu kuramlar yaşlanmanın bağışıklık sistemine, beyne ve homeostaseye bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürerler. Genç yetişkinlik yıllarında thymus, ki ürettiği hormon enfeksiyon ve kanserle mücadele edecek olan beyaz kan hücrelerini uyarır, küçülmeye başlar. Yaş ilerledikçe bağışıklık sistemi, kanser hücrelerini, bakterileri ve diğer yabancı maddeleri teşhis etme yeteneğini kaybeder ve normal vücut hücrelerine de saldırır. Sonuç olarak da otoimmün sistem hastalıkları ortaya çıkar. Örneğin romatoid artirit ve böbrek hastalıkları gibi.

Diğer bazı araştırmacılara göre ise yaşlanma beyinde daha spesifik olarak da hipotalamus ve hipofiz bezinde yer almaktadır. Bu görüşe göre buluş döneminde hipofiz bezi bir dizi hormon salgılar ve bunlar bedenin öngörülen hızda bozulmasına yol açar. Bu "yaşlanma" hormonu ki varlığı henüz ispatlanmamış ya da bu hormon izole edilememiştir, hücrelerin tiroksin hormonunu alma yeteneklerini engeller. Tiroksin hormonu, vücudun kalp-damar ve bağışıklık sistemi gibi önemli anahtar sistemlerinin metabolik hızını kontrol eder. Buradaki bir başarısızlık yaşlıda ölüme yol açan pek çok hastalıkta rol oynamaktadır.

Niçin yaşılanıyoruz ve yaşlanma yavaşlatılabilir mi? Sorusuna yanıt vermek için Rudman ve meslektaşları(1990), kemik ve kas yapısına, bağışıklık sistemine olumlu etkileri olan büyüme hormonunu, bir grup yaşlıya vererek etkilerini gözlemişlerdir. Kontrol grubundakilerin bir kısmının deneyin sürdüğü 6 ay boyunca kas, kemik ve organ kütlesinin kayba uğradığı, deney

grubundakilerin ise yaşlılık boyunca kaybettikleri kas kütlesinin %10'unu geri aldıkları, deri kalınlığının %9 oranında arttığı ve yağların %14 oranında azaldığı görülmüştür. Ne var ki araştırma sona erdikten sonra her erkek kazandığı bu "genç özellikleri"ni hızla kaybetmiştir. Rudman'a göre yaşlanma sürecini idare eden tek bir saat yoktur. Belki genlerimizde yer alan bir saat ne kadar uzun yaşayacağımızı tayin etmektedir ancak nöroendokrin sistemdeki bir saat de bu süreçte etkili olmaktadır.

Nöroendokrin sistemin yaşlanmada rol oynayan bir diğer kısmı adrenal hormondur (DHEA). Bu hormon gençken çok fazla miktardadır ve insanın fonksiyonları üzerinde sayısız yararı vardır. Otuzlu yaşlara girdiğimizde bu hormonun üretimi yavaşlar, 50 yaşında ise gençliktekinin %30'u kadar salgılanır. DHEA'nın eksikliği kadınlarda göğüs kanseri erkeklerde de kalp krizi riskini artırır. Bir araştırmacı, bu hormonun yüksek dozuyla beslediği farelerde yağ kütlesinin azaldığını, damar sertliğinin önlendiğini, kanser riskinin azaldığını bağışıklık sisteminin fonksiyonlarının güçlendiğini görmüştür. Ortalama bir farenin ömrü %20 uzamıştır. Ancak bu hormonun cinsiyet hormonlarının aşırı üretimi ve ciğerlerde genişleme gibi yan etkileri de görülmüştür. Uygun dozlar kullanıldığında yan etkiler ortadan kalkmıştır.

Yaşlanma vücuttaki organ rezervlerindeki azalmayla da ilişkili olabilir. Organizma düzeyinde yaşam, içsel denge (homeostasis) olarak tanımlanabilir. Bedende içsel bir denge vardır ve bu denge oldukça katı sınırlar içinde düzenlenmiştir. Nöral ve endokrin sistemler, kalp, akciğer, karaciğer ve böbrekler ile bu dengeyi koruyan diğer organları yakından izlerler. Biyologlar genç yetişkinlikteki organ rezervlerinin yaşam için gerekenin 10 katı olduğunu tahmin etmektedirler. Fakat yaklaşık 30 yaşına gelindiğinde organ rezervleri derece derece azalmaya başlar ve yaşamın geri kalan yıllarında da bu azalma sürer. Organ rezerv kapasitesi sıfıra ulaştığında birey hasta olmasa da ölür. Birey 30 yaşına ulaştıktan sonra bu kaybın bir sonucu olarak ölüm oranı her 8 yılda bir ikiye katlanır.

Bilişsel Mekanikler: Beynin nörofizyolojik yapısıdır. Duyusal girdilerin, görsel ve motor belleğin, ayırt etmenin, karşılaştırmanın ve kategorilemenin yer aldığı süreçlerin hızını ve doğruluğunu içeren bilişsel mekaniklerdir. Biyoloji ve kalıttan çok fazla etkilendikleri için yaşlanmayla birlikte bozulma göstermeleri olasıdır.

Bilişsel Pragmatikler: Zihnin kültüre temellenmiş bilgisayar programları gibidir. Okuma ve yazma becerilerini, dili kavramayı, eğitimsel nitelikleri, mesleki becerileri ve yaşamla başetme becerilerini içerir. Kültürün etkisi fazla olduğu için yaşla gelişme göstermesi daha olasıdır.

Bilgi İşleme Hızı: İleri yetişkinlik yıllarında azalır. Ancak bununla birlikte bireylerarası farklılıklar çoktur. Örneğin yaşlı bir daktilografin hızı belki azalmıştır ancak bir bakışta daha fazla sayıda sözcüğü görüp okuyabildiği için bir genç kadar hızlı yazabilir.

Episodik Bellek: Yaşam olaylarının nerede ve ne zaman yer aldığıyla ilgili bellek olan episodik bellek de yaşlanmayla birlikte zayıflar. Yaşlıların lise arkadaşlarını, öğrendikleri yabancı dili, öğretmenlerinin adını ve otobiyografik olayları gençlere göre daha kötü hatırladıkları bulunmuştur.

Semantik bellek: Bu bellekte de bilgilerin geri çağırılmasında yaşlıların daha yavaş oldukları fakat semantik bellekteki bozulmanın episodik bellekteki kadar güçlü olmadığı bulunmuştur.

Açık bellek, bilinçli olarak elde ettiğimiz bilgidir. Bir marketten ne alacağınızı bilmek veya gördüğünüz bir filmde olanları anlatmak için kullandığınız bellek açık bellektir ve yaşlanmayla birlikte zayıflar. Örtük bellek ise bilinçsiz olarak topladığımız bilgilerin oluşturduğu bellektir. Araba kullanmayı hatırlamak böyledir ve yaşlanmadan çok fazla etkilenmez. Sadece davranışın hızı azalır.

Bazı araştırmacılara göre bellekle ilgili inançlar bellek performansını etkilerken, bazılarına göre böyle bir etki yoktur. Bir yaşlının bellek becerisiyle ilgili olumsuz düşüncelerinin ve beklentilerinin zayıf olmasının düşük bellek performansı ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Sağlık, eğitim, SED gibi değişkenlerin de yaşlıların bellek performansını etkilediği bulunmuştur.

Yaşlılıkta Sosyal Duygusal Gelişim

Emekli olduğunda çalışan rolü, eşlerden biri hayata veda ettiğinde eşlik rolü ve son kalan ebeveyniniz öldüğünde de evlatlık rolünüz ortadan kalkar. Yaşlılık yıllarındaki evlilikten

alınan doyum genç yetişkinlik yıllarında alınan doyuma göre farklıdır. Evlilikler daha az romantizm fakat daha çok doyum ve bağlılık içerir. Eşlerden biri hiç yüksünmeden uzun yıllar hasta olan eşine destek olabilmektedir. Yaşlıların çoğu kuşaklararası ilişkilerini de güçlü ilişkiler olarak yorumlamaktadır. Nitekim ABD'deki bir araştırmada 65 yaşın üzerindeki yaşlıların %63'ü evlatlarından en az birini haftada bir ya da daha sık gördüklerini ifade etmişlerdir. %16'sı ayda 3-4 kere, %20'si de ayda bir kez veya daha az gördüklerini ifade etmişlerdir. Yaşlıların bir kısmı da evlatlarının en az birinden ev işleri ya da maddi açıdan yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. ABD'deki bir araştırmada evlatlarıyla daha sık ve daha olumlu ilişki içinde olan yaşlıların daha fazla mutlu olan yaşlılar olmadığı; yaşlılıktaki mutluluğun arkadaşlıklarının olup olmamasıyla daha ilişkili olduğu bulunmuştur. Yaşlılar aileleriyle bir araya gelmekten hoşlandıklarını ifade etseler de böyle bir etkileşimin onların iyiliği ile doğrudan ilişkili olmadığı bulunmuştur. Özellikle hala evli ve hayatta olan yaşlı çiftler için bu durum daha geçerlidir. Dul yaşlı kadınlarla yürütülen bir çalışmada, yaşlılar çocuklarıyla ilişkileri hakkında olumlu şeyler söylemekle birlikte kendilerine ihmal edilmiş, takdir edilmemiş hissettiklerini ve aynı zamanda onların canını sıkmaktan ve yük olmaktan endişe ettiklerini ifade etmişlerdir.

Kardeşlerle ilişkiler açısından yaşlılığa bakıldığında yaşlıların çoğu kardeşlerini sigorta poliçesi olarak görmektedir. Kardeşler, aynı anıları ve bağlantıları paylaşan ve duygusal destek sağlayan kişiler olarak yaşlılıkta da birbirleri için sosyal destek kaynağı olmaktadır ve Deborah Gold buna **kuşak dayanışması** demektedir. Araştırmalar kız kardeşlerin daha önemli bir sosyal ve duygusal destek kaynağı olduğunu göstermiştir. Kız kardeşleriyle yakın ilişki içinde olan yaşlıların ilişkide olmayanlara göre daha az depresyon gösterdikleri bulunmuştur. Erkek kardeşlerle ilişkinin niteliği ise depresyonla ilişkili bulunmamıştır.

Emeklilik yaşı her ne kadar 65 olarak belirlenmişse de son yıllarda erkeklerin daha uzun yıllar çalışmaya devam etme eğilimi gösterdikleri; kadınların ise gittikçe daha erken yaşlarda emekli olmak istedikleri belirlenmiştir. Emeklilik kararında yaş önemli bir faktör olmakla birlikte bireyin sağlığı, ailesinde hala bakmakla yükümlü olduğu çocuk veya torunlarının varlığı, emeklilikten sonraki gelirin yeterli olup olmayacağı, işinden doyum sağlayıp sağlamadığı gibi faktörler de belirleyici rol oynamaktadır. Emeklilerin aslında çok küçük bir grubunun uyum problemi yaşadığı ve bu bireylerin de genellikle işlerine daha bağlı bireyler oldukları görülmektedir. Yaşlılıktaki önemli kişilik değişimlerinden biri Erikson'ın Ego bütünlüğüne karşı umutsuzluk çatışmasıdır. Bir araştırmacı (Walaskay, 1983-1984),

Marcia'nın kimlik statülerini belirlemesine benzer bir şekilde yaşlılarda ego bütünlüğü statülerini belirlemiştir.

Bu çalışmada 4 statü ortaya çıkmıştır:

Bütünlüğe ulaşma: Birey yaşlandığının farkındadır, yaşadığı biçimiyle kendi özgün yaşamını kabul edebilmektedir. Değişmelere uyum sağlayabilmektedir.

Umutsuzluk: Birey kendi yaşamını olumsuz biçimde değerlendirir, onu olduğu gibi kabul etmez ve hatalarını telafi etmek için yaşamın çok kısa olduğunu görür.

İlgisiz: Birey şu andaki yaşamını dolu dolu yaşamaktadır. Kendini keşfetme ve yaşamını değerlendirmeye ilgilenmemekte; buna direnmektedir.

Uyumsuz: Birey ego bütünlüğü ikilemini çözmeye çalışmaya yeni başlamıştır ve çelişik duygularla doludur.

Araştırmacı aynı zamanda bireylerin ölüm korkusu ve yaşamdan aldıkları doyumunu da ölçmüştür. İlgisiz statüdeki yaşlıların yaşamlarından aldıkları doyumun en yüksek ve ölüm korkularının en az olduğunu görmüştür. Ancak bu konuda daha çok şey söyleyebilmek için daha fazla araştırmaya gerek vardır. Butler'e göre yaşlılıktaki önemli görevlerden biri de yaşamı yeniden gözden geçirme ve geçmişteki çatışmaların yeniden değerlendirilmesidir. Yaşlılıktaki kişilik değişimlerini açıklayan diğer iki yaklaşım da **sosyal geri çekilme** (disengagement theory) kuramı ve **hareketlilik** kuramıdır (activity theory). Cumming'e göre yaşlının zaman içinde kendini yaşamdan geri çekmesinin 3 yönü vardır. Bunlardan biri yaşam alanının daralmasıdır. Bireyler yaşlandıkça daha az sayıda insanla etkileşime girerler ve rolleri azalır. İkincisi bireysellikteki artıştır. Yaşlı bireyler rollerini yerine getirmede katı kurallar ve beklentilerden daha az etkilenirler. Bunların bireyi kontrol ve yönlendirme gücü zayıflar. Üçüncü yön değişmelerin kabulüdür. Birey bilerek ve isteyerek rollerinden ve ilişkilerinden uzaklaşır. Hareketlilik kuramına göre ise bireyin mümkün olduğunca rollerini ve hareketlilik düzeyini koruması yaşlanmaya karşı hem psikolojik hem de fiziksel olarak daha sağlıklı bir tepkidir. Gerçekten de kendini daha az yaşamdan soyutlayan yaşlıların daha yüksek yaşam doyumunu ve daha iyi ruh sağlığı göstergeleri taşıdığı görülmektedir.

Başarılı yaşlanmanın bir boyutu, yaşam doyumunun yüksek olmasıdır ve bunun, evli, yeterli geliri olan, bir ölçüde dışa dönük kişiliği olan, yaşamını kontrol ettiğine inanan, sağlığını iyi olarak algılayan ve sosyal etkileşimlerini yeterli bulan yaşlılar arasında daha yüksek olduğu

görülmektedir. Algılanan sosyal desteğin yeterli olması ve kontrol duygusunun, yaşlının mutluluğu ve yaşam doyumunda can alıcı olduğu görülmektedir.

Robert Peck'in Yaşlılık Dönemi

Peck, Erikson'un ego bütünlüğüne karşı umutsuzluk döneminde yaşlıların yüz yüze kaldıkları üç gelişimsel görevden söz eder. Bunlar:

Farklılaştırma X role saplanma: Yaşlılar işteki rollerinin dışında kalan şeylerle kendi değerlerini yeniden tanımlamalıdır. Çocukları ve işleriyle uğraştıkları zamanı dolduracak yeni rol ve uğraşlar bulmalıdırlar.

Bedeni aşma X bedene saplanma: Yaşlılar bedenlerindeki fiziksel iyiliğin azalmasıyla başedebilmeliler. Kimliklerini fiziksel iyiliğe temellendirenler onun günden güne bozulduğunu görüp yaşadıkları sürece kendilerini ve yaşamlarını daha fazla tehdit altında hissederler. Oysa insan ilişkilerini daha ön plana alanlar yaşlanan bedenlerinden o kadar da tehdit olmazlar.

Egoyu aşma X egoya saplanma: Yaşlılar, yaşlanmayla birlikte ölümün de kaçınılmaz olduğunu kabul ederek ve kendilerinin yetiştirdikleri çocuklarıyla ve meslek ve fikirleriyle geleceğe katkı yaptıklarını düşünerek yaşlılık sürecini kendileri için kolaylaştırabilirler.